

TÜRK AKADEMİSİ

Türk Akademisi Siyasi Sosyal Stratejik Araştırmalar Vakfı (TASAV)

www.tasav.org

DÜŞÜNCE DÜNYASINDA TÜRKİZ

Ulusal Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi

Yıl/Year: 10 • Sayı/No: 51 • Mayıs/May 2019

ISSN: 1309-601X

TASAV Adına Sahibi / Owner on behalf of TASAV

İsmail Faruk AKSU

Editör / Editor

Doç. Dr. Mehmet GÜNAL

Sayı Editörü / Issue Editor

Prof. Dr. Salim GÖKÇEN

Yazı İşleri Müdürü / Managing Editor

Konur Alp KOÇAK

Yayın Kurulu / Editorial Board

Doç. Dr. Yalçın SARIKAYA

Doç. Dr. Celal TAŞDOĞAN

Doç. Dr. Kürşad TURAN

Dr. Kubilay KAVAK

Danışma Kurulu / Advisory Board

Prof. Dr. Yonca ANZERLİOĞLU	Doç. Dr. Oğuzhan GÖKTOLGA
Prof. Dr. Nevzat AYPEK	Doç. Dr. Ali GÜRSEL
Prof. Dr. Hilmi DEMİR	Doç. Dr. Yasin ŞEHİTOĞLU
Prof. Dr. Timuçin KODAMAN	Doç. Dr. M. Halit YILDIRIM
Prof. Dr. M. Hanifi MACİT	Doç. Dr. Ruhtan YALÇINER
Prof. Dr. Mahir NAKİP	Doç. Dr. Erol TURAN
Prof. Dr. A. Bedri ÖZER	Dr. Atila BEDİR
Prof. Dr. Eyyüp YARAŞ	Dr. Mahmut ÇİTİL
Prof. Dr. Celalettin YAVUZ	Dr. Hasan EŞİCİ
Prof. Dr. A. Burçin YERELİ	Dr. Ali GÜLER
Prof. Dr. Yusuf SARINAY	Dr. Alpay GÜNAL
Doç. Dr. Arif BAĞBAŞLIOĞLU	Dr. Cemil Doğaç İPEK
Doç. Dr. Alparslan BAŞARAN	Dr. Tuğrul KORKMAZ
Doç. Dr. Savaş ÇEVİK	Dr. Hatice MUMYAKMAZ
Doç. Dr. Mehmet EKİZ	Dr. Hasan Sencer PEKER
Doç. Dr. Ruhi ERSOY	Dr. Turan ŞENER

DÜŞÜNCE DÜNYASINDA TÜRKİZ

Ulusal Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi

Düşünce Dünyasında Türkiz, Türk Akademisi Siyasi Sosyal Stratejik Araştırmalar Vakfı (TASAV) tarafından hazırlanıp Şubat, Mayıs, Ağustos ve Kasım aylarında olmak üzere yılda dört kez yayınlanan ve ulusal hakemli bir dergidir.

Düşünce Dünyasında Türkiz, bilimsel danışman kurulunda ve yayın kurulunda bulundurduğu farklı disiplinlere mensup akademisyenler ile bilimsel nitelik ve yenilikten ödün vermeyen saygın bir akademik dergi olarak İngilizce ve Türkçe makalelere ve kitap tahlillerine yer vermektedir.

Düşünce Dünyasında Türkiz; siyasî, sosyal ve ekonomik politikaların belirlenmesine, mevcut politikaların bilimsel veriler ışığında tahlil edilerek geliştirilmesine ve önemli sorunların çözümüne yönelik politika önerilerinin ortaya konmasına öncelik atfetmekte, bu çerçevede disiplinler-arası araştırmaları teşvik etmektedir.

Sosyal bilimlerin birçok alanında hazırlanacak araştırmalara yer veren *Düşünce Dünyasında Türkiz*, bilimselliğin ilk şartı olan nesnelliği temel yayın ilkelerinden biri olarak kabul eder. Dolayısıyla dergimize yayınlanmak üzere gönderilen tüm yazılar, tarafsız hakemler tarafından en hızlı şekilde gözden geçirilir ve uygun görülmesi hâlinde telif ücretleri yazarına ödenmek kaydıyla basılı ve elektronik ortamda yayınlanır.

About the Journal

Düşünce Dünyasında TÜRKİZ is a peer-reviewed journal on social sciences published quarterly by TASAV, a non-profit think-tank based in Ankara, Turkey. The editorial board has the authority to decide which papers comply with the rules and principles of academic writing and qualified for publication in the journal. Each paper submitted for publication is subject to review of at least two undisclosed referees. Having a paper published in this journal does not require any payment to TASAV.

İletişim / Contact

29 Ekim Caddesi 2654. Sokak No: 1 Gölbaşı-Ankara/Türkiye
Tel: +90 312 460 1779 ▪ Faks: +90 312 460 1789
www.tasav.org ▪ iletisim@tasav.org ▪ turkiz.dergi@tasav.org

Tasarım, Dizgi ve Baskı / Design and Printing

Net Ofset ve Dijital Matbaacılık Ltd. Şti. ▪ Sertifika No: 18566
Korkutreis Mahallesi Lale Caddesi No: 21/A Ankara/Türkiye
Tel:+90 312 230 0723

Baskı tarihi / Published in: Mayıs/May 2019

İÇİNDEKİLER

Mehmet GÜNAL Editörün Notu <i>Editor's Note</i>	7
Salim GÖKÇEN Sayı Editörünün Sunuşu <i>Issue Editor's Preface</i>	11
Selçuk URAL Heyet-i Temsiliye'nin Suriye Anlaşmasına Yaklaşımı <i>Committee of Representation's Approach to the Treaty of Syria</i>	15
Salim GÖKÇEN Millî Mücadele'nin Lider Kadrosu ve Millî Hâkimiyeti Tesis Çabaları <i>Leadership of the National Struggle and Their Efforts to Build National Sovereignty</i>	39
Uğur ÜÇÜNCÜ Türk Basınında Yunan Başkumandanı ve Karargâhının Esir Edilmesi <i>Turkish Press on the Capture of the Greek Commander-In-Chief and His Headquarters</i>	69
Alev DURAN Millî Mücadele'nin 100. Yılında İzmir'in İşgali ve Yunan Mezaliminin Genel Bir Değerlendirilmesi <i>Occupation of Izmir and General Evaluation of the Greek Atrocities on the 100th Anniversary of National Struggle</i>	87
A. Cüneyt KÜSMEZ Türk İnkılâbında Millî Mücadele'nin Katkıları: Hâkimiyet-i Milliye ve Harekât-ı Milliye <i>Contributions of National Struggle to Turkish Revolution: Hâkimiyet-i Milliye and Harekât-ı Milliye</i>	105

EDİTÖRÜN NOTU

Değerli okurlar,

Ulu önder Mustafa Kemal Atatürk'ün Samsun'a çıkarak hürriyet mücadelesini başlatmasının üzerinden tam yüz yıl geçti. Mustafa Kemal Paşa, Millî Mücadele'nin başlangıcının ilk adımının atıldığı yer olan Samsun'a çıkışının ardından Havza'ya, Amasya'ya, Erzurum'a, Sivas'a geçerek Türk milletini ve dağılan orduyu organize etmiş, tarihin seyrini değiştiren Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmasına ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasına önderlik etmiştir.

100 yıl sonra dünya yine aynı coğrafyada, yeni bir paylaşım ve hegemonya mücadelesine şahit olmaktadır. Bu sefer taşeron terör örgütleri üzerinden yapılan asimetrik savaşlar, bölge ülkelerini parçalamanın yanı sıra ülkemizin bütünlüğünü de tehdit etmektedir. Bu tehditleri bertaraf etmek ve birliğimizi koruyarak Türk milletinin dünyada hak ettiği yeri almasını sağlamak için yüz yıl önce yaşanan Millî Mücadele'yi iyi anlamalı ve dersler çıkarmalıyız.

Bu büyük mücadelenin anlamı ve önemini yeni nesillere aktarmak, bugün içinde bulunduğumuz türlü zorlukları aşarak millî şahlanışı gerçekleştirebilmemiz için büyük önem taşımaktadır. Bu düşünceden hareketle, Düşünce Dünyasında Türkiz Dergisi olarak bu sayımızda "Millî Mücadelenin 100. Yılı"nı ele almanın uygun olacağına kanaât getirdik. Dolayısıyla, bu sayımızda Millî Mücadele'ye farklı açıdan ışık tutan makaleler yer almaktadır.

Prof. Dr. Selçuk Ural'ın yazısında incelediği Sykes-Picot Antlaşması ve Suriye Anlaşması'nın ardından Osmanlı devletinin Ortadoğu ve Güney Anadolu vilayetlerinin İngiltere ve Fransa arasında paylaşımına ilişkin planlara bakınca, bugün Irak ve Suriye'de yaşananları anlamak kolaylaşacaktır.

Prof. Dr. Uğur Üçüncü ve Dr. Alev Duran'ın Yunan ordusu ve Yunanistan ile ilgili yazılarının, Kurtuluş Savaşı'nın hangi şartlarda kazanıldığını anlamamıza yardımcı olmanın yanı sıra Yunanistan'ın

ideolojik saplantılarını ve bugünkü psikolojisini anlamamıza da katkı sağlayacağı inancındayım.

Prof. Dr. Salim Gökçen'in, Millî Mücadele'nin sevk ve idaresinde, milleti bütünü ile bir ideal etrafında toplamada yönetim kademesinin önemine vurgu yaptığı ve mücadelenin kazanılması için lider kadronun da senkronize hareket etmesinin ne denli öneme sahip olduğunu anlattığı makalesini okuyunca, Millî Mücadele sürecinde Mustafa Kemal Atatürk'ün ve Türk milliyetçiliğinin oynadığı kritik rolü anlamak mümkün olmaktadır.

Abdullah Cüneyt Küsmez "Türk İnkılâbında Millî Mücadele'nin Katkısı: Hâkimiyet-İ Milliye ve Harekât-ı Milliye" başlıklı makalesi ise Millî Mücadele'yi Türk İnkılâbının düşünce temellerinin belirlenmesi ve harekete geçirilmesini sağlayan başlangıç safhası olarak ele almakta, bu çerçevede millî iradenin temsil edildiği Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin kurulması ve bu iradeyi planlı bir harekete geçiren ordunun başarısıyla sonuçlanan Türk İstiklâl Harbi'nin birbiri ile etkileşimini irdelemektedir.

19 Mayıs'ta Atatürk'ün Samsun'a ayak basmasıyla sembolleşen Millî Mücadele ruhunu, bu günü bayram olarak kutlayan gençlerimize aktararak sonsuza kadar muhafaza edebilmek ve millî birliğimize yönelen her türlü tehdide karşı aynı ruh ve inançla cevap verebilmek için, bu sayımızda yer alan çalışmaların faydalı olacağı kanaâtindeyim.

Düşünce Dünyasında Türkiz olarak, bu sayımızda yer alan ve 100 yıl önce verdiğimiz millî mücadeleyi anlatan makalelerin; yeniden canlanan Kuva-yı Milliye ruhunun daha da gelişmesine ve millî bir şahlanışla 2023 Lider Ülke hedefine ulaşmamıza önemli katkıları sunacağı inancındayım.

Başta dergimizin sahibi ve TASAV Başkanı Sayın İsmail Faruk Aksu olmak üzere, sayı editörümüz Sayın Prof. Dr. Salim Gökçen'e, yazıları ile bizleri bilgilendiren tüm akademisyenlere, Yazı İşleri Müdürümüz Sayın Konur Alp Koçak'a, Yayın Kurulu ve Danışma Kurulu üyelerimize, dergimizin tasarım ve basım işlerini gerçek-leştiren Net

Ofset'in çalışanlarına şükranlarımı sunuyor, bir sonraki sayıda buluşmak üzere, iyi okumalar diliyorum.

Doç. Dr. Mehmet GÜNAL
Editör

SUNUŞ

“Türk Millî Mücadelesi”, hiç şüphesiz Türkiye Cumhuriyeti’nin ve onun ana ilkelerinin temellerinin atıldığı yakın dönem Türk tarihinin en önemli evresidir. Türkiye Cumhuriyeti’nin temelini oluşturan millî egemenlik, halk yönetimi, TBMM’nin üstün konumu gibi temel kamu hukuku ilkeleri, Türk milletinin bağımsızlık mücadelesini yürüttüğü bu tarihî dönemde meydana gelmiştir. Bilindiği gibi 1919 yılı, Millî Mücadele’nin teşkilatlanma aşamasının en önemli sürecini oluşturmaktadır. Bu süreçte bir taraftan vatanın birçok parçası işgale uğrarken, diğer taraftan “Millî Bağımsızlık Hareketi”nin temelleri atılmış, özellikle 19 Mayıs 1919’da Mustafa Kemal Paşa’nın 9. Ordu Kıtaaatı Müfettişi olarak Anadolu’ya geçişi ile başlayarak, Amasya Genelgesi ve akabinde gerçekleştirilen Erzurum ve Sivas Kongreleri ile Millî Mücadele’nin amaç, yöntem ve hedefleri belirlenmiştir. Yine 1919 yılındaki gelişmeler Millî Mücadelenin ilk icra organı olan “Heyet-i Temsiliye”nin kuruluşunu sağlarken, “Mustafa Kemal”i Türk Millî Mücadelesi ve Türk milletinin önderi olarak tarih sahnesine çıkarmıştır.

Büyük önderin 19 Mayıs 1919’da Samsun’a ayak basması ile simgeleşen Millî Bağımsızlık Hareketi’nin bugün 100. yılında Türkiye Cumhuriyeti bu defa farklı sıkıntılı süreçlerden geçmektedir. 100 yıl önce millî birlik, beraberlik ve dayanışma etrafında şekillenen bu ruh, İstiklâl Mücadelesini zafere ulaştıran kararlılık ve inancın ifadesi olduğu kadar hâlen verilmekte olan mücadelenin de sembolü niteliğindedir.

Dergimizin bu sayısında, Mustafa Kemal Paşa’nın önderliğinde Türk milletinin kendi istiklâlini kurtarmak yönünde kendi azim ve kararını ortaya koyduğu mücadelenin 100. yılı anısına Millî Mücadele dönemi ele alınmaya çalışıldı. Alanında uzman akademisyenlerin yapmış oldukları çalışmalar, dergimizin bu sayısında değerlendirilmiştir.

Öncelikle Prof. Dr. Selçuk URAL, İngiltere ve Fransa arasında Osmanlı toprakları üzerinde işgal bölgelerinin karşılıklı değişimini

esas alan ve 15 Eylül 1919 yılında imzalanan Suriye Anlaşması'na Anadolu'daki millî hareketin bakışını yansıtan "Heyet-i Temsiliye'nin Suriye Anlaşmasına Yaklaşımı" isimli makalesinde İngiliz ve Fransız işgal hareketine karşı Anadolu'nun ortaya koyduğu tepkiyi dile getirmektedir. Mondros Mütarekesi'ni takiben Antep, Maraş ve Urfa, İngiliz kuvvetleri tarafından işgal edilmişti. Bölge Adana vilayeti ile Suriye'nin birleştirilmesi ve Irak'ın güvenliği açısından stratejik öneme sahipti. Bu sebeple İngiltere ve Fransa arasında gerginlik noktalarından birini oluşturuyordu. Fransa Sykes-Picot antlaşması gereği Suriye ve Güney Anadolu sancaklarının kendisine bırakılmasını istiyordu. Bu durum 15 Eylül 1919'da imzalanan Suriye Anlaşması ile karara bağlandı. Suriye Anlaşması Sykes-Picot Antlaşmasının ardından Osmanlı devletinin Ortadoğu ve Güney Anadolu vilayetlerinin paylaşımı yönünde atılmış önemli bir adımdı. URAL makalesinde bu duruma açıklık getirerek Mustafa Kemal Paşa önderliğindeki millî hareketin meydana gelen duruma karşı aldığı tavrı anlatmaktadır. Heyeti Temsiliye vatanın bütünlüğü ve Osmanlı camiasının birliği açısından anlaşmaya önce siyasi, ardından askeri usullerle tepki gösterdi. Bu yönde kolorduları ve Müdafaa-i Hukuk teşkilatlarını harekete geçirerek Fransa'ya karşı mücadele başlattı.

Prof. Dr. Salim GÖKÇEN, "Millî Mücadele'nin Lider Kadrosu ve Millî Hâkimiyeti Tesis Çabaları" isimli çalışmasında Millî Mücadele'nin sevk ve idaresinde, milleti bütünü ile bir ideal etrafında toplamada yönetim kademesinin önemine vurgu yapmaktadır. İşgallere uğramış vatan topraklarının istiklalinin sağlanmasında lokomotif işlevi görecek olan lider kadronun ortaya çıkışı, çözüm arayışları, sahadaki uygulamaları ve yönetim stratejileri üzerinde durmaktadır. Böylesine kapsamlı bir mücadelede milletin tek bir amaç etrafında birleşmesinin yanında lider kadronun da senkronize hareket etmesinin ne denli öneme sahip olduğunu vurgulayan GÖKÇEN, etkili savaş stratejilerinin yanında kriz yönetimi konusunda da lider kadronun karşılaştığı sorunlar ve bu sorunları çözmedeki başarılarını bazı örnek olaylar üzerinden irdelemektedir.

Prof. Dr. Uğur ÜÇÜNCÜ ise “Türk Basınına Göre Yunan Başkumandanı ve Karargahının Esir Edilmesi” başlıklı makalesinde 2 Eylül 1922 tarihinde Büyük Taarruz sırasında Yunan Orduları Başkumandanı Nikolas Trikopis’in ve maiyetinin Türk ordusu tarafından esir alınmasının Türkiye’deki ve Yunanistan’daki yansımalarını konu almıştır. 26 Ağustos 1922’den 18 Eylül 1922’ye kadar süren Büyük Taarruz sonucunda Batı Anadolu’yu işgal etmiş olan Yunan Ordusu büyük bir hezimete uğramış ve Yunan Orduları Başkumandanlığına henüz getirilmiş olan Nikolaos Trikopis ve karargâhı 2 Eylül 1922’de Uşak’ta Türk birlikleri tarafından esir edilmiştir. Trikopis ve maiyetinin esaret süreci Türk basınında da yakından takip edilmiş, Trikopis’in başkumandanlığa tayini, esareti ve Mustafa Kemal Paşa ile görüşmeleri Türk basınının haber ve yorumlarında geniş bir şekilde yer bulmuştur. ÜÇÜNCÜ bu çalışmasında Türkiye’de yayınlanan gazetelerde yer bulan söz konusu yazılar vasıtasıyla bu sürecin kamuoyundaki yansımalarını değerlendirmektedir.

“Millî Mücadele’nin 100. Yılında İzmir’in İşgali ve Yunan Mezaliminin Genel Bir Değerlendirmesi” başlıklı çalışmayı hazırlayan Dr. Öğr. Üyesi Alev DURAN, Yunanlar tarafından İzmir’in işgal edilmesinin ardından yaşanan olayları kaleme almıştır. Tarihleri boyunca Yunanlar, kültürel mirasları olan Hellenizm’i, bir siyasal formül olan Megali İdea ile aynı anlamda kullanmaya özen göstermişlerdir. Kuşkusuz Hellenizm kültürü içinde, Anadolu çok önemli bir yeri işgal etmektedir. XX. yüzyılın başlarında, değişen dünyada meydana gelen olaylar, Yunanistan’ın bağımsızlığını kazandığı günden itibaren beslediği siyasî emellerini gerçekleştirebileceği zemini hazırlamıştı. Yunanistan’ın hedefi, Anadolu’dan ve Trakya’dan toprak kazanımı elde edebilmektir. 1919 yılında müttefiklerin de desteği ile Yunanistan bu amacı gerçekleştirmek uğruna bir sefer düzenlemiş ve Anadolu’yu işgale başlamıştı. DURAN çalışmasında işgalin ardından yaşanan katliamlara dikkat çekmekte ve bu duruma Anadolu’nun vermiş olduğu tepkiyi dile getirmektedir.

Son olarak Dr. Abdullah Cüneyt KÜSMEZ, “Türk İnkılâbında Millî Mücadele’nin Katkısı: Hâkimiyet-i Millîye ve Harekât-ı Millîye” başlıklı çalışmasında, Türk İnkılâbının hayata geçmesinde Millî Mücadele döneminde ortaya çıkan Hâkimiyet-i Millîye ve Harekât-ı Millîye düşüncesinin etkileri üzerinde durmaktadır. Türk Milleti’nin iradesini yansıtan Türkiye Büyük Millet Meclisi ve onun yönetimindeki Türk Ordusu’nun gerçekleştirdiği Türk İstiklal Harbi, Türk İnkılâbının da temel iki değeri ve esasıdır. Bu iki değeri birbirine bağlayan Türklük hissiyatı ve onun düşünce zeminini oluşturan Türk milliyetçiliği, başlangıç ilkeleri olarak Türk İnkılâbının dinamik yapısını ve gelişmesini sağlamıştır. KÜSMEZ, söz konusu olguların Millî Mücadele döneminde ortaya çıkmasının daha sonra gerçekleştirilecek Türk İnkılâbına yaptığı katkılar hakkında akademik değerlendirmeler yapmaktadır.

Prof. Dr. Salim GÖKÇEN
Sayı Editörü

HEYET-İ TEMSİLİYE'NİN SURIYE ANTLAŞMASINA YAKLAŞIMI

Selçuk URAL

Prof. Dr., Kafkas Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi
Tarih Bölümü Öğretim Üyesi
sural25@hotmail.com

Özet

Mondros Mütarekesini takiben Antep, Maraş ve Urfa İngiliz kuvvetleri tarafından işgal edildi. Bölge Adana vilayeti ile Suriye'nin birleştirilmesi ve Irak'ın güvenliği açısından stratejik öneme sahipti. Bu nedenle İngiltere ve Fransa arasında gerginlik noktalarından birini oluşturdu. Fransa Sykes-Picot Anlaşması gereği Suriye ve Güney Anadolu sancaklarının kendisine bırakılmasını istiyordu. Bu durum 15 Eylül 1919'da imzalanan Suriye Antlaşması ile karara bağlandı. Suriye Antlaşması Sykes-Picot Antlaşmasının ardından Osmanlı devletinin Ortadoğu ve Güney Anadolu vilayetlerinin paylaşımı yönünde atılmış önemli bir adımdı. Heyet-i Temsiliye vatanın bütünlüğü ve Osmanlı camiasının birliği açısından anlaşmaya önce siyasi, ardından askeri usullerle tepki gösterdi. Bu yönde kolorduları ve Müdafaa-i Hukuk teşkilatlarını harekete geçirerek Fransa'ya karşı mücadele başlattı.

Anahtar Kelimeler: İngiltere, Fransa, Sykes-Picot, Mondros Mütarekesi, Kilikya.

Abstract

Following the Armistice of Moudros, Antep, Maraş and Urfa were occupied by British forces. The region was strategically important for the unification of the province of Adana and Syria and for the security of Iraq. Therefore, it was one of the points of tension between Britain and France. France wanted Syrian and Southern Anatolian flags to be left to them according to the Sykes-Picot Agreement. This circumstance was resolved by the Treaty of Syria signed on 15 September 1919. The Syrian Treaty was an important

step towards the sharing the Middle Eastern and Southern Anatolian provinces of the Ottoman State following the Sykes-Picot Agreement. The Committee of Representation first reacted political in terms of the integrity of the homeland and the unity of the Ottoman community and then reacted to military procedures. In this direction, it launched a struggle against France by activating the Corps and the Defense of Rights organizations.

Keywords: Britain, France, Sykes-Picot, Armistice of Moudros, Cilicia.

Giriş

Birinci Dünya Savaşı'nda Suriye cephesi büyük gelişmelere sahne oldu. Savaşın başlangıcında bölge Cemal Paşa komutasındaki 4. Ordu'nun sorumluluğundaydı. Türk kuvvetleri Cemal Paşa'nın ardından General Falkenhayn ve sonra Liman Von Sanders tarafından sevk ve idare edildi. Eylül 1918'de birlikler Yıldırım Orduları Grup Komutanlığı adı altında yeniden teşkilatlandırıldı¹.

Grup Komutanlığı'nın muharip mevcudu İngilizlerin dörtte bir oranındaydı. Bu haliyle düşmanı durdurması mümkün gözüküyordu. Zira 19 Eylül 1918'de başlayan İngiliz saldırısı karşısında 8 ve 7. Ordular dayanma imkânı bulamadı. 30 Eylül'de Radak'ta son Osmanlı direnişi kırılınca bütün Suriye ve Filistin İngiliz ve Arap birliklerinin istilasına açıldı. 1 Ekim'den itibaren Beyrut, Şam, Hama ve Halep işgal edildi.

Osmanlı Genelkurmayı yeni bir direnç hattı oluşturmak için 4. Orduyu 7. Ordu'ya takviye için lağvetti. Suriye ve Adana kıyılarını korumakla görevli 2. Orduyu da Yıldırım Orduları emrine verdi². Bu

¹ Buna göre 4, 7 ve 8. Ordular Liman von Sanders Paşa'nın komutasına bırakıldı. 4. Ordu'yu Mersinli Cemal Paşa, 8. Ordu'yu Cevat Paşa ve 7. Ordu'yu Mustafa Kemal Paşa komuta etmeye başladı. Mustafa Kemal Paşa, bu göreve 11 Ağustos 1918'de getirildi. Geniş bilgi için bkz; *Atatürk İle İlgili Arşiv Belgeleri*, Genelkurmay Başkanlığı Yayını, Ankara 1982, s.19-20.

² Türk İstiklal Harbi, *I, Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı* (TİH, I), Genelkurmay Başkanlığı Yayını, Ankara 1999, s.16-17; Ali Türkgeldi, *Moudros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi*, Ankara 1948, s.23; Liman Von Sanders, *Türkiye'de Beş Yıl*, Çev: M. Şevki Yazman, İstanbul 1979, s.342.

durumda komutanlığın görevi mütareke öncesi Anadolu'nun güney sınırını tutmaktı³.

Osmanlı hükümeti mütareke teklifinde bulunduğu kuşkusuz İngiliz makamları ele geçirdikleri toprakları garanti altına almak istiyorlardı. Bu sebeple hazırlanan taslağa Kafkasya ile Suriye başta olmak üzere Ortadoğu'da İtilaf işgallerini meşrulaştıran ve kalıcı hale getirecek hükümler koyuldu⁴.

Suriye konusu 16. Maddenin içinde yer aldı. Buna göre; Hicaz'da, Asir'de, Yemen'de, Suriye'de ve Irak'ta bulunan birlikler en yakın İtilâf komutanına teslim olacak ve Kilikya'da düzeni korumak için yeterli miktar kuvvetin dışında kalanlar beşinci madde mucibince geri çekilecekti. Amiral Calthorpe Kilikya deyimiyle Adana vilayetinin kastedildiğini beyan edince Osmanlı heyetinin başkanı Rauf Bey, Kilikya'nın taslaktan çıkarılmasını ve diğer bölgelerdeki askerlerin de tahliye edilmesini teklif etti. Reşat Hikmet Bey ise, Kilikya'nın savaş hattının gerisinde kaldığına dikkat çekerek böyle bir uygulamanın tarihte eşi benzeri olmadığını dile getirdi⁵.

Hicaz, Yemen ve Asir'deki birlikler İtilaf kuvvetlerince kuşatıldığı için bunların tesliminden başka bir çare yoktu. Fakat Suriye ve Irak'ta durum farklıydı. Çünkü birliklerin geri çekilme imkânı vardı. Buna rağmen İngilizlerin teslimde ısrar etmelerinin arkasında her iki bölgede yeni işgallere zemin hazırlama düşüncesi yatıyordu. Doğuda; Musul ve Diyarbakır, batıda ise Urfa, Antep, Maraş ve Adana risk altında bulunuyordu.

Haçin, Sis, Zeytun ve Antep'in işgali ise 24. Maddenin b fıkrasına dahil edilmiş bir halde 29 Ekim'de yapılan dördüncü oturumda ele alındı. Rauf Bey fıkranın yedinci maddeye dâhil edilerek asayişsizlik çıkması halinde işgalini teklif etti. Amiral Calthorpe ise Adana

³ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, IX, Ankara 1996, s.539.

⁴ David Fromkin, *Barışa Son Veren Barış*, Çev: Mehmet Harmanç, İstanbul 1994, s.370; Lord Kinross, *Atatürk, Bir Milleti Yeniden Doğuşu*, Çev: Necdet Sander, İstanbul 1994, s.163; Paul C. Helmreich, *Sevr Entrikaları*, Çev: Şerif Erol, İstanbul 1996, s.1; Türk geldi, *Moudros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi*, s.33.

⁵ Rauf Orbay, *Cehennem Değirmeni*, I, İstanbul 1993, s.113.

vilayetinde asayişî koruyacak gücün dışında kalan kuvvetlerin iç bölgelere nakline rıza gösterilmesi şartıyla fıkranın çıkarılmasını kabul etti⁶.

Görüşmelerde gündeme gelen değişiklikler taslağın özünü değiştirmedir. İngilizler küçük değişikliklerle Irak ve Suriye'deki işgalleri meşrulaştırdıkları gibi Güney Anadolu vilayetlerinin işgali hususunda da imkânlar kazandı⁷. Günü gelince bu yönde adımlar atacaklardı ve o günler çok uzakta değildi. Zira işgal hazırlıkları mütareke görüşmelerinden önce başlamıştı⁸.

Mütareke ülkede sevinç havası meydana getirirse de 31 Ekim'de Yıldırım Orduları Grup Komutanlığı görevine atanan Mustafa Kemal Paşa gibi bazı komutanlar farklı düşünüyordu⁹. Zira 3 Kasım'da Toros Tünelleri, Suriye ve Kilikya terimleriyle neyin kastedildiğini sorarak, belirsizliğin uygulamalarda büyük sıkıntılar doğuracağına dikkat çekti. Osmanlı Genelkurmayının 4 Kasım'da verdiği karşılık sorulara cevap niteliği taşııyordu. Mustafa Kemal Paşa aynı gün işgal kuvvetinin Anadolu'yu işgal edebilecek miktarda olması halinde bunun nasıl engelleneceğini ve İngilizlerin Kilikya terimiyle Suriye sınırını Maraş'a kadar uzattıklarını ve böylece Anadolu içlerine kadar ilerleyebileceklerini ifade etti¹⁰. Bundan başka 8 Kasım'da İngilizlerin Halep'teki kuvvetlerine erzak gönderme bahanesiyle İskenderun'u işgale hazırlandıklarını bildirdi. Aynı gün

⁶ Orbay, Cehennem Değirmeni, I, s.134-136; Türkgeldi, *Moudros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi*, s.53-54.

⁷ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Bab-ı Ali Evrak Odası (BOA, BEO), 340524.

⁸ 6. Ordu komutanı Ali İhsan Paşa hatıratında İngilizlerin hazırlıkları hakkında şunları yazmaktaydı: "... İngiliz Irak ordusu bizden çok kuvvetli idi. Bağdat'tan cephemize kadar demiryolu hattı yaparak kuvvetli menzil hatları vücûda getirmişti. Bu İngiliz ordusu, Şam ve Halep istikametinde taarruz eden General Allenby kumandasındaki İngiliz ordusu ile işbirliği yaparak Musul istikametinde taarruza kalkarsa bizim uzun boylu mukavemetimize imkân yok idi", Ali İhsan SABİS, *Birinci Dünya Harbi IV*, İstanbul 1991, s.292.

⁹ Mütarekenin imzalandığı tarihte Yıldırım Orduları Grup Komutanlığı 7 ve 2.Ordulardan oluşmaktaydı bkz; İsmet Görgülü, *On Yıllık Harbin Kadrosu*, Ankara 1993, s.154.

¹⁰ Fatih Rifki Atay, *Mustafa Kemal'in Mütareke Defteri*, İstanbul 1955, s.7-8.

gönderdiği bir başka yazıda ise mütarekenin devletin geleceğini endişeye düşürdüğünü, bundan kurtulmak için muğlâk ve şüpheli maddelerin bir an evvel tespit ve izahının yapılması gerektiğini tavsiye etti.

İngiltere'nin Güney Anadolu Politikası ve İşgaller

I. Dünya Savaşı esnasında İtilaf Devletleri, Osmanlı devletinin Ortadoğu ve Anadolu vilayetlerini paylaşmak üzere gizli anlaşmalar yapmıştı. Rusya, Doğu Anadolu'yu; Fransa, Adana ve Musul vilayetleri ile Suriye'yi; İtalya, Güneybatı Anadolu'yu; Yunanistan, Batı Anadolu'yu ve İngiltere Suriye hariç bütün Ortadoğu topraklarını işgal edecekti¹¹.

Mondros mütarekesinin tatbikatı İngiltere ve Fransa açısından gizli anlaşmalarda öngörülen hedeflere ulaşmak anlamına geliyordu. Bu yüzden cephe hattını esas alan bir ateşkese razı olmayacak ve her fırsatı ve imkânı değerlendirerek işgal sahalarını genişletmeye çalışacaklardı. İşgaller siyasi ve askeri olduğu kadar iktisadî menfaatler gözetilerek yapılacaktı. Kafkasya'da Bakü petrolünün rolü ne ise Ortadoğu'da Musul petroleri ve Çukurova'nın tarımsal gücü de o derece belirleyiciydi.

Musul'un işgalinde gösterilen acele ve cephe boyunca yaşanan emrivakiler ve mülki idarelere yapılan baskılar işgallerin Musul ile sınırlı kalmayacağını işaretli gibiydi. Mütarekede yer almadığı halde Musul'u işgal edenlerin Güney Anadolu vilayetlerini işgal için bekleyecekleri düşünülemezdi. Kaldı ki, İngilizler Irak'ın kuzey sınırının Bitlis, Diyarbakır, Elâzığ ve Adana'dan geçtiğini dillendirerek gerçekteki niyetlerini açığa vuruyorlardı.

Musul şehrinin tahliyesi sırasında Musul ve Adana vilayetlerinin tamamen boşaltılması ve Türk kuvvetlerinin Torosların kuzeyine çekilmesi gündeme geldi. Ali İhsan Paşa, 21 Kasım İngilizlerin

¹¹ Anlaşmalar hakkında geniş bilgi için bkz: Karal, *Osmanlı Tarihi*, IX, s.542-546; Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılâbı Tarihi*, III/2, Ankara 1983, s.102-128; *Türkiye'nin Parçalanması ve Rus Politikası (1914-1917)*, Haz: Nurer Uğurlu, İstanbul 2004, s.523-529.

istedikleri yerleri işgal edebilmek için müzakereler sırasında sınır telaffuz etmemelerinin sebebinin böylece ortaya çıktığını öne sürdü¹².

İngilizler aşama aşama Anadolu içlerine ilerliyordu. Adana'nın boşaltılması ve ardından Toroslara yerleştikten sonra sıra müstakil livalara –Antep, Urfa, Maraş- ve 24. Maddenin tatbikatına gelecekti. Ali İhsan Paşa 23 Kasım'da Harbiye Nezareti'ne gönderdiği telgrafında bu tehlikeye dikkat çekiyordu¹³.

Esasında 6. Ordunun Diyarbakır Vilayeti'ne, 2. Ordunun ise Toros Tünellerinin kuzeyine çekilmesi Antep, Urfa ve Maraş sancaklarını müdahaleye açık hale getirdi. Musul'un işgalinden sadece bir gün sonra -9 Kasım'da- İskenderun'un işgali İngilizlerin adı geçen sancaklara yönelik bir harekâta başlayacaklarının işaretiydi¹⁴. Görünen o ki, doğuda Musul'dan başlayarak Adana vilayetine kadar olan bütün Güney ve Güneydoğu Anadolu işgal edilmek isteniyordu.

Ali İhsan Paşa'nın İngilizlerin Vilâyât-ı Sitte sorunu yaratmak için işgallere devam edeceğine dair 23 Kasım tarihli öngörüsü 27 Aralık 1918'de Kilis, 1 Ocak 1919'da Antep, 22 Şubat 1919'da Maraş ve 24 Mart 1919'da Urfa'nın işgaliyle gerçeğe dönüştü. İngilizler Antep'in işgalinde olduğu gibi bölgede müttefikleri durumundaki Arap kuvvetlerini kullanarak asayiş bozmakta ve ardından mütarekeyi ileri sürerek işgali gerçekleştirmeye yönelik bir plan dairesinde hareket ettiler¹⁵. İngiliz işgal ettikleri yerlerde Türk kuvvetlerini

¹² Genelkurmay Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Dairesi Başkanlığı Arşivi, İstiklal Harbi Kataloğu (ATASE, İSH), K.2, G.54, B.54-1.

¹³ "Adana Vilayeti hakkındaki teklifin bilahare Maraş ve Urfa müstakil sancaklarına ve Diyarbakır Vilayeti'ne teşmil edilip edilmediğinin anlaşılması lazımdır. Mütarekenamenin yedinci maddesine dayanarak Musul'u işgal eden İngilizlerin artık yeniden Diyarbakır'ı işgal etme teklifinde bulunmamaları icab eder. Vilâyât-ı Sitte meselesi ihdas edilirse o zaman değil Diyarbakır, Elaziz vilayeti elden giderek Sivas'a kadar geri çekilmek lazım gelir..." ATASE, İSH, K.1, G.125, B.125-1.

¹⁴ Yaşar Akbıyık, Millî Mücadelede Güney Cephesi Maraş, Ankara 1999, s.2.

¹⁵ TİH, I, s.105.

çekilmeye zorladıkları gibi mülki teşkilatları da ortadan kaldırarak yörenin devletle olan bağlarını koparıyorlardı¹⁶.

İngilizlerin Urfa'nın ardından işgalleri devam ettirmek arzusunda oldukları İngiliz komutanın Osmanlı makamlarına Urfa-Mardin ve Urfa-Siverek-Diyarbakır yolları hakkında sorular sormasından anlaşılıyordu. Yeni hedefin Diyarbakır olduğu endişesi her geçen gün kuvvetleniyordu¹⁷. Ali İhsan Paşa'nın yerine atanan Miralay Ahmet Cevdet Bey de, Harbiye Nezareti'ne gönderdiği 25 Mart 1919 tarihli telgrafta mevcut şartlarda iyimser olunamayacağına dikkat çekiyordu¹⁸. Diyarbakır Valisi Nadir Bey ise, 30 Mart'ta aldığı istihbarata dayanarak İngilizlerin Urfa'dan sonra Mardin, Siverek ve Diyarbakır'ı işgal etmek niyetinde olduklarını öne sürüyordu¹⁹.

Mısır İngiliz Kuvvetleri Başkomutanı General Allenby'nin askeri kişiliğinin yanı sıra Osmanlı Hükümeti'ne verdiği nota işgallerin fütursuzca icrasında önemli bir role sahipti. Zira General Allenby verdiği notada zorunluluk görmesi halinde dilediği yeri işgal etme hakkını kendinde görüyor ve Osmanlı makamlarından vereceği emirleri harfiyen yerine getirmesini bekliyordu²⁰.

İngiliz işgallerini tek taraflı bir politikanın sonucu olarak görmek ve değerlendirmek yanlış olur. İşgaller aynı zamanda bölgede İngiliz-Fransız rekabetinin ve mücadelesinin gidişatına etki eden bir değere sahipti. Zira Sykes-Picot Anlaşması gereğince Suriye başta olmak üzere Adana, Antep, Maraş, Urfa ve Musul Fransız bölgesi kabul

¹⁶ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Dâhiliye Nezareti Kalemî Mahsusa Kataloğu (BOA, DH-KMS), 50-1/40.

¹⁷ ATASE, İSH, K.1, G.125, B.125-1.

¹⁸ Ahmet Cevdet Bey İngilizlerin işgal ettikleri yerleri Barış Konferansı'nda bu yönde bir karar alınsa dahi bırakmak niyetinde olmadıklarını, bu husus göz önüne alınarak yeni emrivakileri engelleyecek tarzda girişimlerde bulunulmasını isteyerek, işgallerin Diyarbakır'a sıçramaması için her türlü siyasi ve diplomatik girişimlerin arttırılmasını istedi. ATASE, İSH, K.8, G.133, B.133-2.

¹⁹ BOA, DH-KMS, 50-1/66.

²⁰ Geniş bilgi için bkz: Selçuk Ural, "Bir İngiliz Müdahalesi: General Allenby Notası (13. Kolordu'nun Lağvedilmesi Sorunu)", Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi', IV/11, (İzmir 2005), s.77-93.

edilmişti. Fakat İngilizler yeni durumda Musul'u elde tutmak için söz konusu sancakları hayati bir pazarlığın unsuru haline getireceklerdi²¹. Zira adı geçen sancaklar olmadan Fransa'nın Suriye ve Çukurova üzerinde yekpare hâkimiyet kurması ve bölgeyi yönetebilmesi düşünülemezdi.

İngiliz işgallerinin ve iktisadi çıkarlarının merkezinde Musul yer alıyordu. Bölgenin sahip olduğu yer altı kaynakları onu vazgeçilmez hale getiriyordu. Bunun yanı sıra Mısır-İran-Hindistan bağlantısı açısından Musul ve dolayısıyla Irak fevkalade stratejik bir noktada bulunuyordu. Antep Urfa ve Maraş ise Suriye ve Çukurova'yı bir manda yönetiminde birleştirmenin anahtarı olmasının dışında Irak'ın ve Suriye'nin güvenliği açısından hayati öneme sahipti. Bu açıdan bakıldığında sancaklar Anadolu ile Suriye arasında tampon bölge görevi üstleniyordu. İngiliz hükümeti Fransa'nın Adana vilayeti ve Suriye'ye yönelik emellerini bildiği için üç sancağı Musul'a karşı pazarlık kozu olarak kullanacak ve bunda da başarılı olacaktı. Fransızların Adana ve Suriye'yi birleştirebilmesi için bu sancaklarda kontrol tesis etmesi gerekiyordu. Aksi takdirde tamir edilemez sonuçlar doğurabilirdi.

İşgaller mütareke hükümleri gerekçe gösterilerek yapılsa da hiçbir haklı nedene dayanmıyordu. Ne Musul'da ne üç sancakta ve ne de diğer yerlerde İtilaf makamlarını ve kuvvetlerini tehlikeye düşürecek bir eylem meydana geldi. Buna karşın dört yüz boyunca kullanılmayan coğrafi ve idare terimleri -Irak, Mezopotamya, Kilikya gibi- icat edilerek işgallere gerekçeler üretildi.

İngilizler Ortadoğu ve Anadolu'da işgalleri gerekçelendirmek ve meşrulaştırmak adına bölücülük kartını devreye soktu. Osmanlı devletinin parçalanması için Ortadoğu'da Arap, Anadolu'da ise Kürtçülük hareketini destekledi ve bu yönde gayret sarf etti. Bunun dışında bölgesel ve uluslararası ölçekte Ermeni meselesine sahip çıkarak ve Ermeni muhacirlerinin çıkarıldıkları yerlere iadeleri meselesini üstlenerek unsurlar arasında düşmanlığı körükledi.

²¹ Akbıyık, *Millî Mücadelede Güney Cephesi Maraş*, s.3.

Örneğin Maraş'ın işgalinden sonra Ermeni muhacirlerin dönüşünü teşvik ve himaye ederek Ermeniler ile Müslümanlar arasında düşmanlığı ortaya çıkardılar. Ermeni komitacılarını koruyarak ve kışkırtarak Türk ahaliye saldırmaya teşvik ettiler. Böylece yeni bir Türk-Ermeni mücadelesinin kapısını açtılar. Urfa'nın işgali sırasında ise İngiliz askeri kıyafetleri içindeki komitacı Ermenilerin Müslüman ahalinin şeref ve onurunu zedeleyen davranışlar sergilemesi Kafkasya'da olduğu gibi Güneydoğu Anadolu'da da Ermenilerin Türklerle birlikte yaşama ihtimalini azaltıyordu²². İngilizler siyasi ve ekonomik hedeflerine ulaşmak için bölgeyi ateşe atarken Fransızlar daha da öteye geçerek Taşnak Ermeni kartını bizzat devreye sokarak binlerce masumun ölümüne neden olacaklardı.

İngiltere ve Fransa'nın hesaplarına karşın yöre halkı Osmanlı hâkimiyetinde kalmak adına mücadele verme taraftarıydı. Bu durum askeri ve mülki makamlar tarafından sık sık dile getirildiği gibi, ahali ve cemiyetler tarafından gazetelerde yayınlanan bildiri ve telgraflara da yansdı. Çünkü işgaller, millî teşkilatlar ve halk tarafından ilk andan itibaren Anadolu'nun parçalanması için atılan bir adım olarak görüldü. Buna karşı mücadele verilmediği takdirde vatanın parçalanması kaçınılmaz hale gelecekti²³.

²² TİH, I, s.106-107.

²³ Diyarbakır ahali tarafından 16 Kasım 1919'da Harbiye Nezaretine gönderilen telgrafta özetle şöyle deniyordu:

- 1-Mondros Mütarekesi imzalandığından beri birer bahaneyle Anadolu'nun Diyarbakır vilayetine civar sancakları geçici kaydıyla işgal edilmiştir.
- 2-Maraş, Antep ve Urfa sancaklarının işgali millî hukukun ihlali ve hatta hiçe sayılması anlamına gelmektedir. 3-Binlerce İslam müessesesi sancakların en az 1000 yıldır Türk vatanı olduğunu ispat ediyor olmasına rağmen, ahali çeşitli bahanelerle ve akla hayale gelmeyen yollarla katledilmektedir.
- 4-Maraş'ta Ermeniler Fransız subaylarının desteğiyle bütün dünyanın gözü önünde Türklere zulüm etmektedirler.
- 5-Fransız subayları yeni katliamlar için Zeytin ve civarı Ermenilerini silahlandırmaktadır.

6-Çoğunluğun hakları azınlıklara kurban edilmemelidir. İşgal ve katliamlara son verilmediği takdirde silahla karşılık verilmek durumunda kalınacaktır. ATASE, İSH, K.109, G.116, B.116-1, 2, 3.

Suriye Anlaşması

Güney Anadolu sancaklarının el değiştirmesini sağlayan Suriye Anlaşması esasında Sykes-Picot Antlaşmasının tatbikatından kaynaklanmıştı. Bu anlaşmayla Arabistan, Filistin ve Irak İngiltere'ye, Suriye, Lübnan, Adana, Sivas, Elâzığ ve Diyarbakır vilayetleri Fransızlara bırakılmıştı²⁴.

İngiltere Sykes-Picot Antlaşmasına göre Suriye'den çekilmek mecburiyetinde olmasına karşın bir yandan Musul'u elde tutmak istemesi, diğer yandan Arapların muhalefeti yüzünden anlaşmayı uygulamakta isteksizdi. Buna mukabil Fransa ise iktisadi ve siyasi nedenlerden ötürü Suriye'den vazgeçmek niyetinde değildi. Üstelik Fransız kamuoyu bu noktada İngiliz hükümetine kızgınlık duyuyordu²⁵.

Suriye ve Çukurova sorunu ilerleyen aylarda yürütülen diplomatik görüşmelerle aşılırken değişikliğin şartlarını düzenleyen protokol 15 Eylül 1919'da Suriye Anlaşması adıyla imzalandı²⁶. Anlaşma İngiltere'ye Suriye ve Güney Anadolu sancaklarından çekilmesi karşılığında Musul'u Irak'ın parçası haline getirme fırsatı verdi. Fransa ise Musul üzerindeki haklarından vazgeçerek Suriye'yi Adana Vilayeti ile Antep, Maraş ve Urfa sancaklarını birleştirme ve kontrol etme hakkı kazandı²⁷.

²⁴ Karal, Osmanlı Tarihi, IX, s.544; Helmreich, Sevr Entrikaları, s.256-257.

²⁵ Fromkin, Barışa Son Veren Barış, s.392-396; Helmreich, Sevr Entrikaları, s.102-106; Yahya AKYÜZ, Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu, Ankara 1988, s.176-177, 180.

²⁶ Fromkin, Barışa Son Veren Barış, s.407-409; Suriye, Çukurova ve Güney Anadolu sancaklarının el değiştirmesini sağlayan Suriye Anlaşmasının Eylül ayına kalmasının diğer bir nedeni ise tarafların Almanya barışına öncelik vermeleri, Osmanlı topraklarının paylaşımını ikinci plana atmalarıydı. Bkz: Bige YAVUZ, Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri, Ankara 1994, s.54.

²⁷ Helmreich, Sevr Entrikaları, s.106-107; Suriye'nin statüsü Nisan 1920'de San-Remo konferansında netleştirildi. Suriye, Irak ve Filistin Osmanlı devletinden koparılıp manda idareleriyle yönetilmesine karar verildi. Böylece Suriye ve Lübnan Fransız; Irak Filistin ve Ürdün İngiliz manda idaresine bırakıldı. Bkz: Ömer Osman Umar, Suriye (1908-1938), Ankara 2004, s.368-376.

Suriye meselesi ve İngiltere ile Fransa arasında yaşanan anlaşmazlıklar Osmanlı Genelkurmayı tarafından takip ve kolordulara rapor edildi. Anlaşmanın imzalandığı günlerde 15. Kolordu Komutanlığına gönderilen ve 1919 yılı Ağustos-Eylül aylarında yaşanan gelişmeleri özetleyen raporda; iki ülke arasında büyük fikir farklılıklarının bulunduğu, karşılıklı siyasi ve askeri hamlelerin yapıldığı beyan edilerek dünya savaşı sırasında yapılan anlaşmaların temelinde Paris'te Allenby ve France d'Esperey iştirakiyle Suriye, Lübnan ve Filistin'i kapsayan bir mukavele hazırlandığı bilgisine yer veriliyordu. Raporda Anadolu vilayetlerine ilişkin tek bilgi Çukurova'da Fransız kuvvetlerinin kalacağı şeklindeydi²⁸.

Türk tarafında ilk izlenimler İngiltere ve Fransa'nın Çukurova/Kilikya'yı Arabistan ve Türkiye arasında bir "Etat Tampon" vücuda getirmek istedikleri yönündeydi. Bu sebeple Amasya görüşmeleri sırasında Bahriye Nazırı Salih Paşa ve Mustafa Kemal Paşa buna şiddetle karşı çıkarak bölgenin savunulması hususunda fikir birliğine varmışlardı²⁹.

Suriye Anlaşmasını takiben Ekim ayının son günlerinde Adana, Urfa, Antep ve Maraş'taki İngiliz kıtaları bölgeyi tahliye ederek yerlerini Fransız kuvvetlerine bıraktı. Kasımın ilk haftasında da Adana'da olduğu gibi Maraş, Antep ve Urfa'da Fransız yönetimi tesis edildi³⁰.

Fransa, Türk milliyetçilerinin gücünü görmekte ve kabul etmekle beraber Kilikya'yı devralırken bu gücün bir gün kendisine karşı döneceğini öngörmemişti. Bölge Fransa'nın yönetimine geçtiği günlerde hazırlanan bir raporda Mustafa Kemal Paşa'nın Kilikya konusundaki tehditlerini uygulamaya koyacak durumda olmadığı vurgulanıyordu. Ancak bu durum 27 Kasım 1919 tarihli bir başka raporda farklı ele alınıyordu. Rapora göre Mustafa Kemal Paşa'nın

²⁸ Kazım Karabekir, *İstiklal Harbimiz*, I, İstanbul 1993, s.370.

²⁹ Karabekir, *İstiklal Harbimiz*, I, s.382.

³⁰ Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilali*, I, İstanbul 1987, s.323.

emrinde yaklaşık 200.000 kişilik bir kuvvetin bulunduğu ve bu güçlerin gerilla savaşı başlatabileceği ve Fransa'yı uzun maceralara sürükleyeceği iddia ediliyordu³¹. Bütün bunlar Suriye Yüksek Komiseri George Picot'un Aralık 1919'da Mustafa Kemal Paşa'yı ziyaretini ve tarafları savaştan kaçınmaya davet etmesini açıklıyordu.

Suriye Anlaşması'nın imzalandığına ve muhtevasına ilişkin kesin bilgiler ele geçirilince hem Osmanlı Hükümeti ve hem de Heyeti Temsiliye'nin tavrı kendini belli etmeye başladı. Osmanlı Hükümeti adına Harbiye Nazırı Cemal Paşa kolordulara gönderdiği telgrafta anlaşmanın yapıldığını ve taraflar arasında Suriye sorununun çözüldüğünü duyurdu³². Buna göre; Türk vilayet ve sancakları üzerinde doğrudan Fransız idaresi tesis ediliyordu. İngiliz generali Allenby Türklerin Araplarla muhtemel ittifakını beyanla bu mıntıkayı işgal için çetin müsademeler yapmaya mecbur kalacakları cihetle Fransızlara Araplarla uzlaşmayı tavsiye ediyordu. Anlaşma Türk tarafını olduğu kadar Arapları da (Emir Faysal) olumsuz etkiledi. Emir Faysal Paris gazetelerine verdiği bir röportajda başka hiçbir ümitleri kalmazsa haklarını savunmaya kararlı olduklarını beyan ediyordu³³.

Mondros Mütarekesinin ardından Türkiye'nin bütünlüğünden yana olduğu izlenimi veren Fransa'nın Suriye Anlaşması ile Türkiye'nin parçalanması projesinin tarafı haline gelmesi tepkiyle karşılandı. Mustafa Kemal Paşa anlaşmaya ve yaklaşık bir yıldır yapılanlara tepkisini 22 Eylül'de ortaya koydu. Adana, Antep, Maraş ve Urfa'nın işgalini hükümetin zafiyetine bağlayan Mustafa Kemal Paşa, bu durumun İngiliz ve Fransız koruması altında Ermeni işgalini ve örgütlenmesini kesinleştirdiğini, teşkilattan yoksun yöre halkının fedakârlıklarından sonuç alınmadığını beyan ediyordu. Mustafa Kemal Paşa yöre halkına yapılan saldırıları beş başlıkta topluyordu:

³¹ Yavuz, Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri, s.38-39.

³² Umar, Suriye (1908-1938), s.377.

³³ Karabekir, İstiklal Harbimiz, I, s.391.

1. Fransız, İngiliz görevliler ile Ermeni komitacıların ve Ermeni topluluğunun açıktan saldırıları,
2. Ermeni unsurların bilinçli ve programlı şekilde bölgeye göçlerini temini,
3. Yabancı üniformayla Ermeni birliklerinin bölgeye gönderilmesi ve buradakilerle birleştirilmesi,
4. İslam halkının ekonomik ve başka usullerle yok edilmesi ve göçe zorlanması,
5. İslam ahalinin arasına bölücülük sokularak yabancı yönetimleri istemek zorunda bırakılması.

Mütarekenin imzalandığı tarihteki sınırlar esas alınarak herhangi bir vatan parçasının düşmana bırakılmaması kararlaştırıldığından Adana vilayeti ve diğer sancaklara ilgisiz kalınmayacaktı. Bu nedenle İtilaf kuvvetlerinin ve azınlıkların yapmış oldukları saldırıları durdurmak ve onları yurttan çıkarmak üzere 20, 13, 3 ve 12. Kolordularla karşılık verilecekti. Bu maksatla işgal edilen sancaklar üç kolordunun sorumluluğunda üç bölgeye bölündü. Buna göre;

1. Birinci bölge; Mersin, İskenderun, Osmaniye, Bahçecik, Develi'den müteşekkil olup, 20. Kolordu ile buraya komşu olan Müdafaa-ı Hukuk teşkilatlarına bağlandı.
2. İkinci bölge; Devle, Sis/Kozan, İskenderun'dan müteşekkil olup, 3. Kolordu ile mücavir Müdafaa-ı Hukuk Cemiyetlerine bağlandı.
3. Üçüncü bölge; Birecik, Samsat, Adıyaman, Suruç, Urfa ve Harran 13. Kolorduya bağlandı.

Bu taksimat da dâhil olmak üzere yedi maddelik eylem planı ilgili kolordu komutanlıkları ile Adana, Antep, Maraş ve Urfa Müdafaa-ı Hukuk teşkilatlarına bildirildi³⁴.

Bölgenin üç askeri mıntıkaya bölünmesi ve bilahare askeri gelişmelere göre hareket edilmesinin öngörülmesi önemli bir gelişmeydi. Çünkü işgalleri güney sancaklarında durdurmak üzere

³⁴ Geniş bilgi için bkz: Mustafa Onar, *Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı Yazışmaları*, I, Ankara 1995, s.184.

askeri pozisyon alınması Sivas ve Diyarbakır'a yönelik işgal tehlikesini bertaraf edeceği gibi, Mütarekenin 24. Maddesinin uygulanmasına ilişkin planları da ortadan kaldıracaktı. Heyeti Temsiliye bu kararla aynı zamanda muhtemel bir Türk-Fransız savaşına hazırlıksız yakalanmamak istiyordu.

Heyeti Temsiliye'nin siyasi ve askeri duruşu bununla sınırlı kalmadı. 24 Eylül 1919'da General Harbord'a takdim edilen raporda *"Kilikya'da Müslüman halkın aşağı görülmesi ve uğradıkları saldırılar kesilmedi ve Türk hükümetinin baskı altında tutulması için sertleştirilmiş önlemler alındı"* cümlelerine yer verilerek bölge halkının sistematik olarak eziyet gördüğü ve sindirilmeye çalışıldığı ifade ve kayıt altına alındı³⁵.

Mustafa Kemal Paşa, Erzurum Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti Merkezine 6 Kasım 1919'da gönderdiği telgrafta; hukuka ve mütareke şartlarına aykırı olarak İngilizler tarafından işgal edilen üç sancağın bu kere Fransız tarafından işgalini hükümetin İtilaf devletleri nezdinde protesto ettiğini, adı geçen sancakların ahalisinin de büyük mitinglerle Osmanlı vatanının parçası olduklarını ilan ve neticede bütün Müdafaa-ı Hukuk cemiyetleri ve belediye başkanlıklarının İtilaf devletleri temsilcileri ile Avrupa ve Amerika kamuoyu nezdinde işgalleri protesto etmesini tavsiye ediyordu³⁶.

Üç gün sonra Adana, Antep, Kozan, Mersin ve Osmaniye Müdafaa-ı Hukuk Cemiyetlerine gönderdiği telgrafta bölgenin Fransız işgaline girdiğini ve yerel mülki teşkilatların ve halkın durumu protesto ettiği bilgisini paylaşarak benzer tepkilerin kendileri tarafından da verilmesini istedi³⁷

Anlaşma sayesinde Fransızların İngilizlerden bir farkı kalmadığını 56. Tümen Komutanı Bekir Sami Bey'e gönderdiği 10

³⁵ Onar, Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı Yazışmaları, I, s.189.

³⁶ *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri (ATTB)*, IV, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 1991, s.124; Salahi Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, I, Ankara 1995, s.196.

³⁷ Onar, *Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı Yazışmaları*, I, s.294.

Kasım 1919 tarihli telgrafta ifade etti. Fransızlara duyduğu düşmanlığı açıkça dile getiriyordu: *"Haksız yere Adana'da oturan Ermenileri başımıza musallat eden, şimdi de Urfa, Antep, Maraş'ı işgal eden bir devlet hiçbir zaman dostumuz değildir"*³⁸.

Mustafa Kemal Paşa 14 Kasım 1919 tarihinde Erzurum Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti Merkezine gönderdiği ikinci yazısında ise anlaşmanın ayrıntıları üzerinde durdu: 1916 Antlaşması esas alınarak imzalanan Suriye Anlaşması milletler tarihinde yeni bir tecavüz sayfasıydı. Anlaşma Erzurum ve Sivas kongreleriyle karar altına alınan Millî Mevcudiyet ve istiklale kast eden bir mahiyete haizdi. İngilizler haksız işgal etmiş oldukları yerleri bu kez Fransızlar haksızlık üzerine haksızlık ederek işgale başlayacaktı. İşgalleri kuzeye doğru; Elâzığ ve Sivas'a kadar uzatmaları halinde Anadolu'nun ikiye bölünmesi kaçınılmaz hale gelecekti. Fransızlar Adana, Antep, Maraş ve Urfa'nın yanı sıra Suriye-Lübnan bölgesinde kıyı hattını işgal ederek Müslümanları yokluğa mahkûm ve kendi çıkarları doğrultusunda iktisadi nüfuz alanları tesis etmeye hedefliyordu. Mustafa Kemal Paşa son olarak bu bilgilerin bütün yönetim kurullarına ve gazetelere ulaştırılmasını istiyordu ki, doğuda kamuoyu oluşturulması açısından bu çıkış son derece önemliydi³⁹.

Mustafa Kemal Paşa 16 Kasım da ise İtilaf devletlerinin bizzat kendilerinin ön ayak oldukları barış konferansının sonucunu beklemeden diledikleri yerleri işgal ettiğini beyanla Millî Mevcudiyet ve istiklale kast eden bu gibi caniyane kararlara asla boyun eğmeyeceklerini bir bildiriyle kamuoyuna bildirdi. Söz konusu bildiri Avrupa ve Amerika kamuoyunu hedef alıyordu⁴⁰.

Son iki telgrafın muhatap olarak Türk ve batı kamuoylarını hedef alması fevkalade değerlidir. Benzer yaklaşım Ali Galip hadisesinde

³⁸ Onar, *Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı Yazışmaları*, I, s.296; Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, I, s.197; Yavuz, *Türk-Fransız İlişkileri*, s.44.

³⁹ ATTB, IV, s.129-130.

⁴⁰ ATTB, IV, s.130; Onar, *Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı Yazışmaları*, I, s.305-306.

de sergilenmiş ve olayın arkasında bulunan Damat Ferit Paşa'nın istifası süreci bundan sonra başlamıştı. Şimdi de batı kamuoylarına seslenilerek Türklerin millî varlıklarını koruma arzu ve azmi ortaya koyulurken hükümetlerinin emperyalist politikalar izledikleri vurgulanıyordu.

Millî Mücadelecilerin ortaya koyduğu net ve şiddetli tepki Fransızları Heyeti Temsiliye ile diyalog aramaya zorladı. Suriye Fransız Yüksek Komiseri Georges Picot, Mustafa Kemal Paşa ile görüşmek üzere Sivas'a hareket etti⁴¹. Görüşmeye dair Kazım Karabekir Paşa'ya verilen bilgiye göre; Picot, Türkiye'nin millî emel ve taleplerini hakkında bilgi sahibi olmak ve Heyeti Temsiliye ile fikir alışverişinde bulunmak üzere Sivas'a gelmişti. Kendisi Sivas Kongresi kararları hakkında bilgilendirilerek Çukurova, Antep, Maraş ve Urfa'nın mütarekeye aykırı işgali ve buralarda Ermeniler tarafından yapılan mezalim ile Fransızların Osmanlı hükümeti memurlarına reva gördükleri tahkir içerikli muamele şiddetle protesto edildi. Ayrıca haksız işgallerin sona erdirilmesinin Türk milletinin kesin talebi olduğunu ve bu maksat uğrunda bütün maddî ve manevî kuvvetlerini sarf etmeye azmettiği vurgulandı. Picot ise cevaben şu hususlar üzerinde durdu: Birincisi; hareketinden evvel Ermeni kuvvetlerinin yeni işgal olunan yerlerden çekilmesini emretti. İkincisi; Fransa Osmanlı hükümetinin istiklalini tanımakta ve bunun teminini arzu etmektedir. Adana'da iktisadî çıkarlar teminine karşılık Maraş Antep, Urfa havalisi ile beraber Çukurova'nın da tahliye edileceğini şahsi görüşleri çerçevesinde ifade etti. Picot son olarak Adana, Antep, Maraş ve Urfa'da millî teşkilatların Fransızlar aleyhine silahlı harekâta bulunmamalarını istedi. Mustafa Kemal Paşa ise buna mukabil Fransızlar ve Ermeniler

⁴¹ Picot, Sivas'a giderken Kayseri'de Ali Fuat Paşa ile görüşme imkânı buldu. Bu görüşmede Picot, Fransa'da iktidara gelen yeni hükümetin Türkiye'nin bütünlüğünden yana olduğunu beyanla Kilikya'da kanlı savaşın önüne geçilmesinin her iki tarafın menfaatine olduğunu beyan etti. Bkz: Ali Fuat Cebesoy, *Millî Mücadele Hatıraları*, İstanbul 1953, s.268-271.

tarafından sebebiyet verilmedikçe İslam ahalinin silahlı saldırıda bulunmamalarını temine çalışacakları karşılığını verdi.

Mustafa Kemal Paşa Karabekir Paşa'dan verdiği bilgilerin son derece gizli tutulmasını isterken görüşmeden elde ettiği kanaate nazaran Fransızların doğuda Türkiye lehinde hareket etmeyi kendileri adına daha uygun bulduklarını, buna karşılık işgal edilen mıntıkada Millî teşkilatın eskisinden daha geniş ve etkili hale getirilmesini ve herhangi bir silahlı saldırıya meydan verilmemesini doğru ve zaruri gördüğünü beyan etti. Netice itibariyle görüşmeden umutlu olmakla beraber millî teşkilatların kuvvetlendirilmesine ilişkin talimatı temkini de elden bırakmadığını gösteriyordu⁴².

George Picot-Mustafa Kemal Paşa görüşmesi hiç kuşkusuz Antep, Urfa ve Maraş sancaklarının akıbeti açısından önemlidir. Zira doğrudan Millî Mücadelenin lideri tarafından bilgilendirilen Fransız tarafına işgallerin haksızlığı ve millî teşkilatların bölgenin kurtarılmasına dönük faaliyetlerden vazgeçmeyeceği kesin bir dille ihtar edilmiştir.

Millî teşkilatın kuvvetlendirilmesi düşüncesi sadece bölgenin yanı sıra Suriye'deki gelişmeler dikkate alınarak ortaya koyulmuştu. Mustafa Kemal Paşa'nın millî teşkilatların kuvvetlendirilmesini içeren talimatı iki mülahazaya dayanıyordu. Birincisi Suriye'deki muhalefetten ötürü Fransa zorlanmaktadır. Arap muhalefетinin desteklenmesi Fransa'nın ilgisini ve gücünü Suriye'de yoğunlaştırmasına neden olacaktı. Böylece Kilikya, Antep, Maraş ve Urfa'da daha kuvvetli direnç noktaları oluşturularak Fransa'nın Anadolu içlerine doğru ilerlemesinin önü alınacaktı. İkinci ve önemli husus millî teşkilatlar Ermeni kuvvetleri karşısında halkın korunmasında hayati bir görev icra edecekti⁴³.

8 Aralık 1919'da Urfa Müftüsü Erdemli Hüsnü Efendi gelişmelerden haberdar edilerek ve Fransız işgalinin geçiciliğine vurgu yapılarak Heyeti Temsiliye'nin ön gördüğü politika doğrultusunda

⁴² Karabekir, *İstiklal Harbimiz*, I, s.410-411.

⁴³ Yavuz, *Türk-Fransız İlişkileri*, s.51.

hareket etmesi istendi⁴⁴. Benzer bir talep 15 Aralık'ta Urfa Mutasarrıfı Ali Rıza Bey'e yapılarak mütarekeye ve uluslararası hukuka aykırı her hareketi protesto etmekten çekinmemesi ve teşkilatı milliyeyi takviyeye önem vermesi istendi. Fransızların bir takım sözler verdiği, bunları yerine getirirken teşkilatı milliyeye tarafından silahlı saldırıya meydan verilmemesi gerektiği vurgulanarak Fransız veya Ermenilerin bir saldırıya sebebiyet vermeleri durumunda ise her türlü imkân değerlendirilerek düşmana karşı mukabelede bulunmanın meşru olduğu beyan edildi⁴⁵.

George Picot'un Ermeni kuvvetlerini bölgeden geri çekeceklerine ilişkin verdiği güvencenin ilerleyen günlerde tersine uygulandığı anlaşıldı. Fransız makamları Ermeni kuvvetlerini çekmek bir yana sömürgelerinden getirdikleri askerlerle bölgeyi takviye ettikleri gözlemlendi. 27/28 Aralık 1919 tarihli Genelkurmay raporunda "Adana, Maraş ve Urfa havalisinde Fransız kuvvetleri tezayüd etmektedir. Maraş, Antep havalisinde 18. Cezayir Alayı, Urfa havalisinde 413. Alay vardır. Bütün bu kuvvetlerin merbut bulunduğu büyük cüz'i tamamı 123. Fransız ordusudur" deniliyordu. Bu rapor Fransızların Ermeni milislerini geri çekmedikleri gibi sömürgelerden getirdikleri kuvvetlerle bölgeye yığınak yaptıklarını ispat ediyordu⁴⁶. Kazım Karabekir Paşa ise 31 Aralık'ta Harbiye Nezareti başta olmak üzere ilgili kolordu komutanlıklarına gönderdiği yazıda; İngiliz subayı Rawlinson'dan aldığı bilgiye

⁴⁴ "... Mutasarrıflığa da vaki olan tebligatımız veçhile vatanımızı bigayrihak işgal eylemiş olan Fransızların vaziyetleri muvakkat olup davamızın hak olması cihetle cenabı hafızı hakikinin inayeti rabbanisile oraların tamamen tahliye olunacağına itimadı kavimiz vardır. Bu babda teşebbüsâtı müessirei siyasi de bulunulmuştur. Binaenaleyh Ermeniler veya Fransızlar tarafından sebebiyet verilmedikçe tarafınızdan müsellâh tecavüzatta bulunulmamasını tavsiye eder ve fakat mukadderatı vatanın mabehilistina olan vahdeti milliyeyi tarsin ve teşkilatı milliyenizi tevsî ve takviye etmeye son derece ikdam olunmasını selameti din ve namus namına talep eyleriz. İcab ederse zamanında icap edenlere talimatı mahsusla verilecektir". ATTB, IV, s.143.

⁴⁵ ATTB, IV, s.147-148; Onar, *Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı Yazışmaları*, I, s.333-334.

⁴⁶ Karabekir, *İstiklal Harbimiz*, I, s.430.

dayanarak Adana ve Suriye'de bulunan bütün Fransız kuvvetlerinin on iki bin (12.000) asker olduğunu ve hemen hepsinin Cezayir, Tunus ve Torfo gibi sömürgelerden getirildiğini ve Fransızların daha büyük kuvvet sevkine iktidarları bulunmadığını ifade ve iddia ediyordu⁴⁷. Karabekir Paşa aldığı istihbarata dayanarak Fransızların herhangi bir askerî harekât düzenlemeye yeterli imkanlarının bulunmadığını ima etse de gelişmeler onun öngörüsünün doğru olmadığını gösterecekti.

Maraş Mutasarrıfı Cemil Beye 5 Ocak 1920'de siyasal başarı elde edildiği noktasından hareketle Picot görüşmesinin maddeleri hakkında bilgi verildi. Telgrafın devamında Fransızların alınan yeni bilgiler ışığında zaman kazanmaya dönük bir politika takip ettikleri uyarısı yapılarak Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti tüzüğüne uygun şekilde silahlı müfrezeler hazırlanması konusunda çaba gösterilmesi ve halkın her yoldan aydınlatılması istendi. Ayrıca Elbistan'da kuvvetli teşkilatın bulunduğu ve burası ile sıkı bir bağlantı kurulması tavsiye edildi. Maraş'ın Sivas'ta 3. Kolordu bölgesine bağlı bulunduğu şifreli haberleşmelerin kolordu üzerinden yapılması uygun görüldü⁴⁸. Telgraf Fransızların işgal ettikleri sahayı siyasî görüşmeler yoluyla boşaltmayacaklarının anlaşılması ve askerî tedbir ve usullerin ön plana çıkarılmaya başlandığını göstermesi bakımından önemliydi.

Fransız ve Ermeni kuvvetleri birlikte Ocak ayı başında Maraş-İsrahiye yolu üzerinde bulunan köylere saldırdı. Heyeti Temsiliye bu durum karşısında net tavrını ortaya koymakta gecikmedi. Mustafa Kemal Paşa saldırıların devamı halinde Kuvayi Milliye ile karşılık verilmesini uygun görürken Harbiye Nazırı Cemal Paşa'dan da hükümetin saldırıları kesin ve etkili bir şekilde protesto etmesini ve ayrıca Antep, Maraş ve Urfa'nın tahliyesine çaba harcamasını istedi⁴⁹.

⁴⁷ Karabekir, *İstiklal Harbimiz*, I, s.432.

⁴⁸ Onar, *Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı Yazışmaları*, I, s.352-353.

⁴⁹ Onar, *Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı Yazışmaları*, I, s.376-377.

Fransızlar verdikleri sözlere rağmen 26 Ocak 1920'de Maraş'ta doğrudan Türk ahaliyi hedef aldılar. İki taraf arasında cereyan eden saldırılar kısa sürede çarpışmaya dönüştü. Fransızlar olayları kanlı şekilde bastırdı. Böylece 15 Eylül'de bölgenin devriyle başlayan işgal hadisesi dört ay sonra kanlı mücadeleye dönüşürken Türk-Fransız ilişkileri de yeni bir döneme girmiş oldu⁵⁰.

Fransa üç sancağı işgali ardından aynen selefi gibi işgal sahasını genişletmek için çaba sarf etti. İngilizler bölgede kaldıkları sürece ayrılıkçı hareketleri (Arap ve Kürt) desteklemiş ve Güneydoğu Anadolu'da Kürdistan kurma iddiasıyla Kürt aşiretlerini kazanmaya çalışmıştı⁵¹. Fransızlar ise Türk unsura aldırılmadan "Ermeni politikası" takip ettikleri gibi askeri kuvvet olarak Taşnak Ermeni milislerini kullandılar. Bu durum halkın tepkisine neden oluyordu. Zira Dünya savaşı boyunca Taşnak çetelerinden korkunç zulümler gören ahali, Fransızların Ermeni devleti kurmaya çalıştığına inanıyordu. Fransız makamları Türk-Ermeni meselesinde "Ermenileri desteklemiyoruz" diyemiyorlardı. Bu nedenle onların faaliyetleri daha tehlikeli ve düşmanca bulunuyordu⁵².

Aynı günlerde bazı Fransız gazeteleri de hükümetin ikiyüzlülüğünü ve yanlış politika izlediğini dile getiren yayınlar yapıyordu. L'Humanite gazetesinde Paul Louis "Yeni Doğu Savaşı" başlıklı makalesinde Lloyd George ve Millerand'ın Türkiye'de barış yapar gibi görünüp savaşa tekrar giriştiklerini beyanla "*Lloyd George, İstanbul'u Türklere bırakma niyetini yüksek sesle ilan ettikten sonra bu başkenti ele geçirme hazırlıkları yapıyor. Millerand'a gelince o da Sivas'ta Mustafa Kemal ile görüşmeler yaptıktan sonra, Kilikya'yı ele geçirmek için ona karşı kuvvetler gönderiyor...*" diyerek

⁵⁰ Yavuz, Türk-Fransız İlişkileri, s.53.

⁵¹ Sonyel, Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika, I, s.26-27.

⁵² Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi (TİTE), K.21, G.67, B.67; TİTE, K.20, G.122, B.122; Ekim 1919'da Yüksek komiser ve Suriye ile Kilikya kuvvetleri başkomutanı atanan General Gouraud bir yıl sonra yaptığı açıklamada Kilikya'da "Ermeni politikası" izlediklerini kabul ve ilan edecekti. Akyüz, Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu, s.180.

hükümetin Fransa'yı savaşa sürüklediğine işaret ediyordu. L'Action Française gazetesi ise İstanbul'a yapılacak muhtemel bir müdahalenin Fransa için çok kötü sonuçlar doğuracağını ve Türk milliyetçilerinin Kilikya'da taarruzlarını şiddetlendirebileceklerini ihtar ediyordu⁵³.

Heyeti Temsiliye Maraş üzerinden başlayan Türk-Fransız mücadelesinin niteliğini ve gidişatını tayin etmek üzere komutanların görüşüne başvurdu. Kazım Karabekir Paşa her tarafta mitingler yapılarak işgalin ve saldırıların protesto edilmesini ve gerilla harbinin yapılmasını tavsiye etti. Ayrıca mücadele için 3. Kolordu'ya da yardım vaadinde bulundu⁵⁴.

Heyeti Temsiliye ise siyaseten Maraş'ta katliamları Türk ve dünya kamuoylarına duyurmaya, Türk halkını protesto mitingleri yapmaya davet ederken askerî açıdan da mücadelenin başarıya ulaşması için bütün imkânları seferber etti. 11 Şubat 1920'de Kuvayi Milliye Komutanı Emin Arslan Bey'e Maraş'taki katliamı durdurmak üzere Mersin bölgesinde Fransız ve Ermeni kuvvetlerine karşı gerilla mücadelesi yapması talimatı verilirken 20, 12, 3 ve 13. Kolordulara da sorumluluk alanlarıyla ilgili harekât emirleri gönderildi⁵⁵.

Sonuç

Suriye Anlaşması Sykes-Picot Anlaşması'nın ihtilafli hususlarının çözümünden ortaya çıkmıştır. İngiltere ve Fransa Osmanlı devletinin Ortadoğu vilayetlerini paylaşımı kapsamında anlaşarak işgal edilen Güney Anadolu sancaklarının kontrolünde değişikliğe gitmişlerdir. Fransa Musul üzerindeki çıkarlarından vazgeçerek Adana vilayetinden başlayarak Güney Anadolu, Suriye ve Lübnan üzerinde kesintisiz bir kontrol tesis etmiştir. Güney Anadolu sancaklarının el değiştirmesi Fransa'ya Anadolu'nun kuzeyine doğru ilerleme fırsatı da vermiştir.

⁵³ AKYÜZ, Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu, s.99.

⁵⁴ KARABEKİR, İstiklal Harbimiz, I, s.464.

⁵⁵ ONAR, Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı Yazışmaları, I, s.427-430.

Heyeti Temsiliye gerek siyasi gerekse askeri nedenlerden ötürü Güney Anadolu sancaklarına fevkalade önem vermiştir. Suriye Anlaşması sonrası Heyeti Temsiliye'nin faaliyetlerini iki safhada değerlendirmek gerekir. Birinci safha Fransa hükümeti ve Fransız makamlarıyla siyasi temas kurma ve Güney Anadolu sancaklarının tahliyesini siyasi yollarla temin etme devresi olarak adlandırılabilir. Bu devrede işgallerin bütün yurtda protesto edilmesi sağlandı. Türkiye'deki ve Avrupa'daki İtilaf temsilcilerine ve ardından Avrupa ve Amerikan kamuoyuna telgraf gönderilerek işgallerin haksızlığı dile getirildi. Bundan başka askeri gelişmelerin yaşanabileceği ihtimali göz önünde bulundurularak bölge üç kısma ayrılarak ilgili kolorduların sorumluluğuna bırakıldı.

Mustafa Kemal Paşa-George Picot görüşmesi bu safhanın en önemli gelişmesi olsa da Millî Mücadele açısından istenen siyasi başarı temin edilemedi. Mustafa Kemal Paşa, her ne kadar Kazım Karabekir Paşa'ya gönderdiği telgrafta birinci safhada ortaya koyulan politikaların ses getirdiğini ve Fransızların Millî Mücadele hareketini tanımak durumunda kaldığını savunsa da görüşme sonra yaşananlar Fransızların zaman kazanmaya çalıştıkları ve bölgede askeri yığınak yaptıktan sonra işgal sahasını genişletmeye çalıştıklarını gösteriyordu. Bu durum Mustafa Kemal Paşa tarafından daha sonra yaptığı telgraf görüşmelerinde de dile getirilecektir.

Türk, Avrupa ve Amerika kamuoylarını farklı yönlerden harekete geçirmeyi hedefleyen bildirimler kaleme alınırken Türk kamuoyu ve özellikle doğu vilayetleri ahalisi ve basını bölgesel gelişmeleri yakından takip etti. Doğu vilayetlerinin Ermeni meselesindeki hassasiyeti burada da kendini gösterdi.

Fransızların askerî kuvvetlerinin yaklaşık yarısını Ermeni birliklerinin meydana getirmesi ve Fransız makamlarının "Ermeni politikası" takip etmesi hadiselerin kısa sürede savaşa dönüşmesine neden olmuştur. İkinci safha Fransız ve Ermeni kuvvetlerinin Maraş'ta Türk ahaliyi açıktan hedef almalarıyla

başlamıştır. 11 Ocaktan itibaren başlayan bu saldırılar 26 Ocak'ta savaş halini almış ve Heyeti Temsiliye 11 Şubat itibariyle Türk-Fransız savaşını başlatan adımları atmamak zorunda kalmıştır.

Kaynaklar

- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Bab-ı Ali Evrak Odası (BOA, BEO)
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Dâhiliye Nezareti Kalemî Mahsusa Kataloğu (BOA, DH-KMS).
- Genelkurmay Başkanlığı Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Daire Başkanlığı Arşivi
- Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi
- Akbıyık, Y. (1999). *Millî Mücadelede Güney Cephesi Maraş*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Akyüz, Y. (1988). *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Atatürk İle İlgili Arşiv Belgeleri*. (1982). Ankara: Genelkurmay Başkanlığı Yayınları.
- Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri* (1991). (Cilt IV). Ankara: AAM Yayınları.
- Atay, F. R. (1955). *Mustafa Kemal'in Mütareke Defteri*. İstanbul: Sel Yayınları.
- Bayur, Y. H. (1983). *Türk İnkılâbı Tarihi*. (Cilt. III/2). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Bige, Y. (1994). *Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Cebesoy, A. F. (1953). *Millî Mücadele Hatıraları*. İstanbul: Vatan Neşriyat.
- Fromkin, D. (1994). *Barışa Son Veren Barış: Modern Ortadoğu nasıl yaratıldı? 1914-1922*. İstanbul: Sabah Yayınları.
- Görgülü, İ. (1993). *On Yıllık Harbin Kadrosu*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Helmreich, P. C. (1996). *Sevr Entrikaları*. (Çev. Ş. Erol), İstanbul: Sabah Yayınevi.
- Karabekir, K. (1993). *İstiklal Harbimiz*. İstanbul: Emre Yayınları.
- Karal, E. Z. (1996). *Osmanlı Tarihi*. Cilt IX. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Kinross, L. (1994). *Atatürk: Bir Milletten Yeniden Doğuşu*. (Çev. Necdet Sander), İstanbul: Altın Kitaplar.

- Onar, M. (1995). *Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı Yazışmaları*. (Cilt I). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Orbay, R. (1993). *Cehennem Değirmeni*. (Cilt I). İstanbul: Emre Yayınları.
- Sâbis, A. İ. (1991). *Birinci Dünya Harbi*. (Cilt IV). İstanbul: Nehir Yayınları.
- Selek, S. (1987). *Anadolu İhtilali*. (Cilt I). İstanbul: Kastaş Yayınları.
- Sonyel, S. (1995). *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*. (Cilt I), Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Türk İstiklal Harbi*. (1999). Ankara: Genelkurmay Başkanlığı Yayını.
- Türkgeldi, A. (1948). *Moudros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi*. Ankara: Türk Devrim Enstitüsü Yayınları.
- Uğurlu, N. (Haz.) (2004). *Türkiye'nin Parçalanması ve Rus Politikası (1914-1917)*. İstanbul: Örgün Yayınevi.
- Umar, Ö. O. (2004). *Suriye (1908-1938)*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Ural, S. (2005). "Bir İngiliz Müdahalesi: General Allenby Notası (13. Kolordu'nun Lağvedilmesi Sorunu)". Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, *Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi*, 4(11): 77-93.
- Von Sanders, L. (1979). *Türkiye'de Beş Yıl*. (Çev. M. Ş. Yazman). İstanbul: Burçak Yayınevi.

MİLLÎ MÜCADELE'NİN LİDER KADROSU VE MİLLÎ HÂKİMİYETİ TESİS ÇABALARI

Salim GÖKÇEN

Prof. Dr.; Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü
sgokcen@atauni.edu.tr

Özet

Tarih milletlerin var olabilmek adına verdiği mücadelelerle doludur. Bu mücadelelerden başarı ile çıkan milletler varlıklarını günümüze kadar taşıyabilmiş, başaramayanlar ise tarih sahnesinden silinip gitmiştir. İstiklâl Harbimiz de Türk milletinin tarih sahnesine çıktığı günden bugüne var olmak adına verdiği mücadelelerin en önemli ve en son merhalesidir. Bağımsızlık mücadelesi veren milletin, kendisine bağımsızlık adına ölmeyi emreden liderlerine karşı itaati ve bağlılığı, beraberinde zaferi getirmiştir. Başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere Millî Mücadele liderlerinin savaş süresince gösterdiği sebat, sabır ve itidal ile birlikte demokratik uygulamaları, karşılıklı güvenin oluşmasında çok önemli bir rol oynamıştır. Özellikle Mustafa Kemal Paşa'nın halkta uyanmış olan millî müdafaa bilincini yerelden vatanın bütün sathına yayma stratejisi başarılı olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Millî Mücadele, Mustafa Kemal, Kazım Karabekir, Rauf (Orbay)

Abstract

History is full of nations' struggles to exist. The nations that have succeeded in these struggles have been able to carry their existence to the present day and those who have not succeeded have been wiped out from the stage of history. Our War of Independence is the most important and the last stage of the struggles of the Turkish nation in order to exist since the day it appeared on the stage of history. The nations struggle for independence, the independence and commitment to the leaders who commanded him to die for independence, along with victory has brought. The persistence, patience and sobriety of the National Struggle leaders, especially Mustafa Kemal Pasha, along with his persistence, patience and sobriety have played a very important role in the formation of mutual trust. Mustafa Kemal Pasha's strategy of spreading the

national defense consciousness awakened by the people from the local to the entire country has been successful.

Keywords: *National Struggle, Mustafa Kemal, Kazım Karabekir, Rauf (Orbay)*

Giriş

I. Dünya Savaşı'nın sonuna gelindiğinde Osmanlı Devleti'nin siyasî ve iktisadî vaziyeti, kapitülasyonların da olumsuz etkisi ile oldukça vahim durumda idi. Devletin peş peşe girdiği Trablusgarp, Balkan ve I. Dünya Savaşlarından sonra Osmanlı halkı, bitkin ve maddi-manevi bir çöküntü içinde idi. Milleti bu durumdan kurtaracak, ona moral ve motivasyon kazandıracak, kısaca tekrar ayağa kaldıracak liderlere ve hamlelere ihtiyaç vardı. Nitekim bu karamsar tabloyu ortadan kaldırmak ve millî hâkimiyete dayalı bağımsız bir millî devlet kurmak amacıyla Mustafa Kemal ve arkadaşları “*Ya istiklâl ya ölüm*” parolasıyla mücadeleye başladılar.

Türk milletinin bölgesel direniş refleksi ile oluşturmuş olduğu Kuvâ-yı Milliye ve Müdâfaa-i Hukuk Cemiyetlerinin, Millî Mücadele liderlerinin kişisel gayret ve teşvikleri ile düzenli ve uyumlu hareket etmeleri sağlandı. Amasya Genelgesi ile sesini bütün dünyaya duyuran Anadolu hareketi, Erzurum ve Sivas Kongreleri ile Millî Hâkimiyeti sağlama yolunda önemli bir başarıyı gerçekleştirecektir. Millî Mücadele sürecinde millî irade Kuvâ-yı Milliye'nin etkin olarak hareket etmesini sağladığı gibi Türk milletinin doğrudan seçtiği temsilcilerden oluşan ve yetkilerini doğrudan millettten alan Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Ankara'da açılması ile de bağımsızlık konusunda milletin kararlılığı ortaya konacaktır.

Millî Mücadele'nin lider kadrosunun kimlerden meydana geldiği konusunda çok farklı görüşler olmakla birlikte, önemli iki toplantı olan Erzurum ve Sivas kongreleri davetiyeleri, bu konuda bizlere bazı ipuçları vermektedir. Geçmişleri birbirine çok benzeyen beş kişinin imzasını taşıyan kongre davetiyelerindeki isimler; Mustafa

Kemal, Hüseyin Rauf, Kâzım Karabekir, Ali Fuad ve Refet Bey'den meydana gelmekte idi. Söz konusu komutanların¹ dışında İsmet Paşa², Celal Bey³, Bekir Sami⁴ ve Fevzi Paşa⁵ gibi Millî Mücadele

¹ Kurt Steinhaus, *Atatürk Devrimi Sosyolojisi*, (Çev. M.Akkaş), Sarmal Yayını, İstanbul, 1995, s.75.

² 1884'te İzmir'de dünyaya gelen Mustafa İsmet (İnönü), İlk ve orta öğrenimini Sivas'ta tamamladı. 26 Eylül 1906'da Kurmay Yüzbaşı olarak Harp Akademisi'ni bitirdi. I. Dünya Savaşı'nda da görev alan İsmet Bey, Mustafa Kemal Paşa'nın sürekli fikir teatisinde bulunduğu yakın arkadaşlarından. 1920 yılı Nisan ayında Anadolu'ya geçerek Millî Mücadele'ye katıldı ve I. Dönem TBMM'nde Edirne milletvekili olarak görev yaptı. Millî Mücadele'de İnönü Savaşları ile kendini gösteren İsmet Bey, İstiklal Madalyası sahibidir. Cumhuriyetin ilanından sonra ilk Başbakan ve ikinci Cumhurbaşkanı olarak olmuş ve "Millî Şef" ismi ile ün yapmıştır. İsmet Bey, 25 Aralık 1973'te Ankara'da vefat etmiştir. Geniş bilgi için bkz. Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam*, C. I-II-III, İstanbul, 1993; İsmet İnönü, *Hatıralar*, (Yayına Hazırlayan: Sebahattin Selek), C.I-II, Ankara, 1985; Şerafettin Turan, *İsmet İnönü – Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği*, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara, 2000.

³ Millî Mücadele'de "Galip Hoca" olarak tanınan Mahmut Celal (Bayar), 1883'te Bursa'da dünyaya geldi. Millî Mücadele'deki hizmetleri sırasında din adamı, sivil-asker danışman, cephe kumandanı gibi renkli ve çeşitli hüviyetlere sahip olarak Galip Hoca namı ile tanınmış ve büyük yararlılıklar göstermiştir. Cumhuriyet döneminde İktisat Vekilliği ve Mustafa Kemal Atatürk'ün son Başbakanı görevlerini yapmış, Türkiye Cumhuriyeti'nin üçüncü Cumhurbaşkanı olmuştur. Celal Bey, 22 Ağustos 1986'da İstanbul'da vefat etmiştir. Geniş bilgi için bkz. Celal Bayar, *Ben de Yazdım*, C.I-VIII, Sabah Kitapçılık, İstanbul, 1997; Nursen Mazıcı, *Celal Bayar – Başbakanlık Dönemi (1937-1939)*, Der Yayını, İstanbul, 1996.

⁴ 1864'te Kafkasya'dan Anadolu'ya göç eden bir ailenin çocuğu olarak 1879 yılında Bandırma'da dünyaya gelen Bekir Sami (Günsav), sırasıyla Bursa Askeri İdadisi ve Harp Okulu'nu bitirdikten sonra 1902'de Harp Akademisi'nden Mümtaz Yüzbaşı rütbesi ile mezun oldu. 1910'da Binbaşı, 1915'te Yarbay ve bir sene sonra da Albay rütbelerine terfi etti. Birinci Dünya Savaşı'nda Irak Cephesi'nde bulundu. Bekir Sami Bey, İzmir'in işgalinden sonra 20 Mayıs 1919'da 56. Tümen Komutanlığına ve 17. Kolordu Komutanlığına, 24 Haziran 1920 tarihinde de 20. Kolordu Komutanlığı'na getirildi. Millî Mücadele'de büyük yararlılıkları olan Bekir Sami Bey, 9 Eylül 1934'te vefat etti. Geniş bilgi için bkz. Muhittin Ünal, *Miralay Bekir Sami Günsav'ın Kurtuluş Savaşı Anıları*, Cem Yayını, İstanbul, 1994.

⁵ 1876'da İstanbul'da dünyaya gelen Mustafa Fevzi (Çakmak), 28 Ocak 1896'da Harp Okulu'nu bitirdi. 24 Aralık 1918'de getirildiği Genel Kurmay Başkanlığı görevine kadar Ordu'nun birçok kademesinde ve biriminde görev yaptı. Ali Rıza Paşa ve Salih Paşa kabinelerinde Harbiye Nazırlığı görevlerini de yapan Fevzi Paşa, 27 Nisan 1920'de Anadolu'ya geçerek Millî Mücadele'ye katıldı. Millî Mücadele döneminde üstün hizmetlerinden dolayı Mustafa Kemal Paşa'nın tavsiyesi üzerine Mareşalliğe terfi etti. Cumhuriyet döneminde Genel Kurmay Başkanlığı da yapan, Fevzi Paşa, 10 Nisan 1950'de İstanbul'da vefat etti. Geniş bilgi için bkz. Hayrullah

süresince bu kadroya dâhil olan, etkin bir şekilde mücadelenin içinde yer alan birçok lider vasıflı şahsiyetten de bahsetmek mümkündür.

Mustafa Kemal Paşa ve silah arkadaşları, başarıya ulaşmak için Türk milletinin özelliklerini çok iyi analiz etmiş, yöntem ve yönetim stratejileri belirlemiş, milletin gücünü bir araya getirerek onlara topyekûn hareket etme bilinci kazandırmışlardır.

Mustafa Kemal ve Silah Arkadaşlarının Anadolu'ya Geçişi

1918 yılı sonlarına gelindiğinde Talat Paşa Kabinesinden sonra Ahmet İzzet Paşa'nın kurduğu hükümet uzun ömürlü olmamış, bir ay içinde istifa etmek zorunda kalmıştı. Ahmet İzzet Paşa istifasını verirken, Adana'daki Yıldırım Ordularının başında bulunan Mustafa Kemal Paşa'yı da İstanbul'a davet etti ve Kemal Paşa, 13 Kasım 1918'de İstanbul'a geldi⁶.

Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'da bulunduğu süre içerisinde eski silah arkadaşları ve yakın dostları ile oldukça faydalı temaslarda bulundu. İstanbul'da yapılan bu görüşmelerde Anadolu'ya geçip mücadele etme ortak düşüncesi ortaya çıktı. Ali Fuad ve Kâzım Karabekir Paşalar bu konuda oldukça gayretli idiler. Hatta Mustafa Kemal Paşa'ya eğer Anadolu'ya kendisi de geçerse her zaman emrinde olacaklarını söylediler. Mustafa Kemal, ilk zamanlar, hâlâ İstanbul'da yapılacak bir şeyler olduğu düşüncesini taşımaktaydı. Bundan dolayıdır ki, bir müddet daha yaptığı siyasî girişimlerin sonuçlarını görmek adına bekleme taraftaydı⁷.

İşgallere karşı oluşan yapının derlenip toparlanması için Mustafa Kemal ve arkadaşlarının Anadolu'ya geçişleri son derece büyük önem arz etmekte idi. Bu amaç doğrultusunda komutanların Anadolu'ya çeşitli şekillerde geçtikleri görülmektedir.

Gök, *Mareşal Fevzi Çakmak'ın Askerî ve Siyasî Faaliyetleri*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1997.

⁶ Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, C.I, MEB Yayını, İstanbul, 1991, s.75.

⁷ Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam*, C.I, İstanbul, 1999. s.403-404; Tuncer Baykara, *Millî Mücadele*, Ankara, 1985, s.49.

Ali Fuad Paşa⁸, 20. Kolordu komutanlığını yürütmekte idi ve izinli olarak İstanbul'da bulunmaktaydı. Mustafa Kemal Paşa'nın kolordusunun başına geçmesi yolundaki telkinleri üzerine 1919 yılı Şubat ayı sonunda hazırlıklarını tamamlayarak İstanbul'dan ayrıldı. Ali Fuad Paşa, bundan sonra kolordusunu Konya Ereğlisi'nden Ankara'ya nakletme konusunda büyük çaba sarf etmiştir⁹. Ali Fuad Paşa Ankara'yı, her türlü teşkilatlanmaya elverişli bir konumda bulunduğuna için özellikle istemekte idi.

Karabekir Paşa¹⁰, Mütarekenin ardından Genelkurmay Başkanı olmak üzere İzzet Paşa hükümeti tarafından İstanbul'a çağrıldı ise de

⁸ 1882 yılında İstanbul'da dünyaya gelen Millî Mücadele'nin lider kadrosundan Ali Fuad (Cebesoy), Erzincan ve Beşiktaş Askeri Rüştiyelerini bitirdi. Liseyi Kadıköy Fransız lisesinde tamamladı. 10 Ocak 1902'de Harp Okulu'nu bitirdi. 11 Ocak 1905'te Kurmay Yüzbaşı rütbesi ile Harp Akademisi'nden mezun oldu. Ordunun değişik kademelerinde görev alan Ali Fuad Bey, Süveys ve Kanal harekâtına, ardından Çanakkale muharebelerine katıldı. Mütarekeden sonra İstanbul'a geldi. Daha sonra 20. Kolordu Komutanlığı'na atanarak Konya'ya gitti. Karargâhu ile 13 Mayıs 1919'da Ankara'ya geldi. 9 Eylül 1919'da Sivas Kongresi kararı ile Garbi Anadolu Umum Kuvâ-yı Milliye Kumandanlığı'na tayin edildi. I. ve II. Dönem TBMM'nde Ankara milletvekili olan Ali Fuad Bey, 25 Haziran 1919'da Ordu Komutanı salâhiyet ve vazifesiyle Garp Cephesi Komutanlığı'na getirildi. Ali Fuad Bey, 10 Ocak 1968'de İstanbul'da vefat etti. Bkz. Ayfer Özçelik, *Ali Fuat Cebesoy*, Ankara, 1993; Fahri Çoker, *Türk Parlamento Tarihi – Millî Mücadele ve TBMM I. Dönem (1919-1923)*, III, TBMM Vakfı Yayını, Ankara, 1995.

⁹ Ali Fuad Cebesoy, *Millî Mücadele Hatıraları*, Vatan Neşriyat, İstanbul, 1953, s.40-49.

¹⁰ 1882'de İstanbul'da dünyaya gelen Millî Mücadele'nin lider kadrosundan Musa Kâzım Karabekir, Fatih Askeri Rüştiyesi'ni ardından Kuleli Askeri İdadisi'ni bitirmiştir. 6 Aralık 1902'de Teğmen rütbesi ile Harp Okulu'ndan mezun oldu. 5 Kasım 1905'te Kurmay Yüzbaşı rütbesi ile Harp Akademisi'ni birincilikle bitirdi. 10 Aralık 1905'te Edirne'deki 2. Ordu'ya atandı. 11 Ocak 1906'da 3. Ordu'ya verildi. 13. Seyyar Topçu Alayı, 15. Süvari Avcı Taburu ve Manastır Mıntıka Komutanlığı Erkân-ı Harbiyesi'nde bulundu. Bu dönemde İttihad ve Terakki'ye giren Kâzım Bey, Eşkya takibinde bulundu. Çanakkale ve Irak cephelerinde görev yaptı. Osmanlı ordusunun değişik kademelerinde ve birimlerinde birçok vazifeyi başarıyla yerine getiren Kâzım Bey, 25 Nisan 1918'de I. Kafkas Kolordusu Komutanlığı sırasında Kars'ı istiladan kurtardı. 28 Temmuz 1918'de Mirlivalığa yükseltildi. Tekirdağ'da bulunan 14. Kolordu Komutanlığı görevini de yapan Kâzım Bey, 2 Mart 1919'da merkezi Erzurum olan 15. Kolordu Komutanlığı'na tayin edildi. Erzurum Kongresi'nin toplanmasında ve çalışmalarında büyük katkıları oldu. 3 Aralık 1920'de TBMM Murahhası olarak Gümrü Anlaşmasının altına imza attı ve 10 Ekim 1921'de sona eren Kars Konferansı'nda Türkiye Baş Murahhası olarak görev yaptı.

O İstanbul'a geldiğinde hükümet değiştiği için bu atama gerçekleşmemişti. 25 Aralık 1918'de karargâhı Tekirdağ'da olan 14. Kolordu'ya atandı¹¹. 14 Şubat 1919'da Doğu'ya tekrar atamasının yapılmasını isteyen Karabekir Paşa, 2 Mart 1919'da karargâhı Erzurum'da bulunan 15. Kolordu komutanlığına atandı¹². 15. Kolordu, I. Dünya Savaşı'ndan sonra varlığını koruyabilmiş olan nadir birliklerden biri idi. Ayrıca Doğu Anadolu ve Kafkas Türklerini kurtarmış olmak gibi bir şöhrete de sahipti. Bölge halkının ulusal bilincinin yüksek oluşu da burada yapılacak görevi kolaylaştıran bir başka unsurdur. Diğer arkadaşları gibi Millî Mücadele'yi başlatmak ve Hâkimiyet-i Milliyeyi sağlamak isteyen Karabekir Paşa, kendi hedefini sınırlı olarak saptadığı için, ülke çapında verilecek mücadelenin başına geçmek üzere Mustafa Kemal Paşa'nın da Anadolu'ya geçmesini istemekteydi¹³.

Mustafa Kemal Paşa, arkadaşları ile İstanbul'da yaptığı görüşmeler sırasında eğer mümkünse resmi bir görevle, bu mümkün olmazsa özel olarak Anadolu'ya geçmek istediğini ifade etmişti. Bu sırada Doğu Karadeniz Bölgesi'nde meydana gelen asayişsizlik, Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya geçişinin önünü açmıştır¹⁴. Harbiye Nazırı Şakir Paşa, 29 Nisan 1919'da Mustafa Kemal Paşa'ya, *"Türklerin Rumlara yaptığı baskıyı yerinde incelemek ve önlemek üzere, kendisinin Karadeniz Bölgesi'ne müfettiş olarak gönderilmesinin kararlaştırıldığını"* bildirerek kendisine yapılan

13 Ekim 1921'de Kars Antlaşmasını imzaladı. Kâzım Karabekir, 26 Ocak 1948'de Ankara'da vefat etti. Bkz. Kâzım Karabekir, *Hayatım*, (Yayına Hazırlayan: Faruk Özerengin), İstanbul, 1995; Fahrettin Kırzıoğlu, *Kâzım Karabekir*, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara, 1991; Cemalettin Taşkıran, *Kâzım Karabekir Paşa, Askeri Hayatı ve Komutanlığı*, Ankara, 1993.

¹¹ Kâzım Karabekir, *İstiklal Harbimiz*, Türkiye Yayını, İstanbul, 1969, s.9.

¹² Karabekir, *a.g.e.*, s.12.

¹³ Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele*, C.I, Türkiye İş Bankası Yayını, Ankara, 1998. s.278.

¹⁴ Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, TTK Yayını, Ankara, 1971, s.111; Cebesoy, *a.g.e.*, s.60-64; Akşin, *a.g.e.*, C.I, s.280-288.

görevlendirmeyi resmen tebliğ etti¹⁵. Bu görüşmenin ardından Mustafa Kemal Paşa'nın 9. Ordu Kıtaatı Müfettişliği'ne tayini, Padişah Sultan Vahdeddin tarafından da tasdik edildi¹⁶. Yeni görevinin Padişah tarafından da onaylanmasıyla resmen Anadolu'da görevlendirilmiş olan Mustafa Kemal Paşa, hemen aynı gün Harbiye Nezareti'ne bir yazı yazdı ve kimlerle birlikte yola çıkmak istediği hususundaki görüşünü yazılı olarak nezarete takdim etti¹⁷. Harbiye Nezareti tarafından, Mustafa Kemal Paşa'ya müfettişlik vazifesi ile ilgili yetkilerinin tamamını belirten bir talimat verildi ve bu arada kendisinden acele olarak hareket etmesi de istendi¹⁸.

Mustafa Kemal Paşa'nın başlıca hedefi, Anadolu'ya geçerek Millî Hareketi başlatmaktı. O, bu gaye ile bir taraftan yakın arkadaşlarını bu fikir etrafında toplarken, diğer taraftan da bunun tahakkuku için çareler aramaktaydı. Gerçekten de Mustafa Kemal Paşa, bu ideal için

¹⁵ Falih Rıfki Atay, *Atatürk'ün Hatıraları (1914-1919)*, Ankara, 1965, s.106-110. Hikmet Bayur, *Atatürk'ün Hayatı ve Eserleri*, Ankara, 1963, s.293; Sadi Borak, *Bilinmeyen Yönleriyle Atatürk*, İstanbul, 1966, s.197; Baykara, *a.g.e.*, s.50; Mustafa Kemal Paşa'ya verilen diğer görevler arasında; "Bölgede güvenliği sağlamak, yöredeki silah ve cephanenin İstanbul'a gönderilmesini sağlamak ve ayrıca bazı şûraların asker toplamasını önleyerek bu şûraları 'cemiyetleri' kapatmak" bulunmaktaydı. Geniş bilgi için bkz; BOA, DH-ŞFR; 99/231.

¹⁶ *Harp Tarihi Vesikalari Dergisi*, S.1, Vesika No:2; Tevfik Bıyıklıoğlu, *Atatürk Anadolu'da (1919-1921)*, I, Ankara, 1959, s.82; *Türk İstiklal Harbi, Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı*, C.I, Genelkurmay Bşk. Yayını, Ankara, 1962, s.195; *Tarih Vesikalari*, C. II, S.12, (1943), s.401; Bayur, *a.g.e.*, s.292; Cebesoy, *a.g.e.*, s.62.

¹⁷ Mustafa Kemal Paşa ile kader birliği ve yol arkadaşlığı yaparak, beraber Samsun'a çıkan subaylar şunlardır; Refet (Bele) (Kurmay Albay-III. Ordu Komutanı), Kazım (Dirik) (Kurmay Albay-Müfettişlik Kurmay Başkanı), Dr.İbrahim Talî (Dr.Albay-Müfettişlik Sağlık Başkanı), Mehmet Arif (Kurmay Yarbay-Kurmay Başkan Yrd.), Hüsrev (Kurmay Binbaşı-K.Erk. Harp. İsth. ve S.Şb. Md.), Dr.Refik (Dr.Binbaşı-Sağlık Bşk. Yrd.), Kemal (Topçu Binbaşı-Müfettişlik Topçu Kumandanı), Cevat Abbas (Yüzbaşı-Müfettişlik Başyaveri), Dr.Behçet (Dr. Yüzbaşı), Mümtaz (Yüzbaşı-Kurmay Mülhaki), İsmail Hakkı (Yüzbaşı-Kurmay Mülhaki), Ali Şevket (Yüzbaşı-Müfettişlik Emir Subayı), Mustafa Vasfi (Yüzbaşı-Karargâh Komutanı), Rauf (Yüzbaşı-Mülhak), Hersekli Ahmet (Yüzbaşı), Hayati (Üsteğmen), Arif Hikmet (Üsteğmen), Abdullah (Üsteğmen), Zebur (Teğmen), Muzafer (Teğmen), Ruhsat (Teğmen). Geniş bilgi için bkz. HTVD, S.1, Vesika No:2; Fethi Tevetoğlu, *Atatürk'le Samsun'a Çıkanlar*, Ankara, 1987; Kâzım Karabekir, *Nutuk ve Karabekir'den Cevaplar*, C.I, İstanbul, 1997.

¹⁸ *Tarih Vesikalari*, II, S.12, s.402; HTVD, S.1, Vesika No:4; Bıyıklıoğlu, *a.g.e.*, s.82.

sadece önüne gelen fırsatları değerlendirmekle kalmamış, amacı doğrultusunda yeni fırsatlar yaratarak bunlardan da azami ölçüde yararlanmasını bilmiştir.

Mütareke döneminde Jandarma Genel Komutanı olarak görev yapan Refet Bey¹⁹ de Millî Mücadele için İstanbul'da yapılan toplantılarda, kendilerini kurtaracak liderin Mustafa Kemal Paşa olması gerektiğini söylüyordu²⁰. Millî Mücadele ve Hakimiyet-i Milliye'ye yönelik düşünceleri bilinen Refet Bey, 19 Ocak 1919'da Jandarma Genel Komutanlığı görevinden azledildi²¹. Bu sırada Mustafa Kemal Paşa'nın, 9. Ordu müfettişi unvanı ile Anadolu'ya gönderilmesine karar verilmiş ve bu maksatla Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a götüreceği heyet için görevlendirmeler yapılarak İngilizlerden gerekli izinler alınmıştı. Samsun'a gidecekler için hazırlanan ilk listede adı bulunmayan Refet Bey'in vizesi de 15 Mayıs'ta İngilizler tarafından tasdik edildi²². Refet Bey maceralı Samsun yolculuğuna nasıl başladığını; *“Mustafa Kemal Paşa Samsun'a gidecekti, benim de gelmemi istiyordu... Onlar müsaade almışlardı, ancak benim müsaadem yoktu ve almak için de zaman*

¹⁹ Millî Mücadele'nin lider kadrosundan İbrahim Refet (Bele), 1881'de Selanik'te dünyaya geldi. 25 Aralık 1998'de Teğmen rütbesi ile Harp Okulu'nu bitirdi. 10 Ocak 1906'da Yüzbaşı'ya yükseltildi. 7 Ocak 1913'te Binbaşı olan Refet Bey, 5 Eylül 1913'te Edirne Jandarma Alay Komutanı oldu aynı zamanda Ordu Sahra Jandarma Komutanlığına tayin edildi. I. Dünya Savaşı'nda da görev yapan Refet Bey, 31 Temmuz 1918'de Jandarma Genel Komutanlığı'na getirildi. 19 Ocak 1919'da bu görevinden azledildi. 19 Mayıs 1919'da Mustafa Kemal Paşa ile Samsun'a çıkan 9. Ordu Müfettişlik Karargâhı içinde de bulunan Refet Bey, I. Dönem TBMM'nde İzmir milletvekilliği yaptı. Kuvâ-yı Milliye'nin komuta birliğini sağlamak adına görev yaptı ve 6 Eylül 1920'de Dâhiliye Vekili seçildi. Refet Bey, 2 Ekim 1965'te İstanbul'da vefat etti. Bkz. Halit Kaya, *Refet Bele'nin Askeri ve Siyasî Hayatı (1881-1963)*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2008.

²⁰ Falih Rıfkı Atay, *Çankaya*, İstanbul, 1969, s.243.

²¹ Kaya, *a.g.e.*, s.26.

²² Ali İhsan Sabis'e göre; Mustafa Kemal Paşa, Samsun'a çıkarken İsmet Bey'i kolordu komutanı olarak yanına almak istemiş, ancak İsmet Bey'in kabul etmemesi nedeniyle Refet Bey bu göreve getirilmiştir. Bkz. Ali İhsan Sabis, *Harp Hatıralarım*, C.V, Nehir Yayını, İstanbul, 1993, s.62.

yoktu. Ama ben kararımı vermiştim...” şeklinde ifade etmektedir²³. Refet Bey’in komuta edeceği 3. Kolordu’ya bağlı 5. Kafkas Tümeni’nin merkezi Amasya, 15. Tümen’in merkezi ise Canik (Samsun) idi. Kolordu mıntıkası olarak belirlenen vilayet ve sancaklar, Sivas, Amasya, Tokat ve Samsun idi²⁴. Mustafa Kemal Paşa ve Albay Refet Bey ile Ordu Müfettişliği Karargâhında görevli subaylar, 16 Mayıs 1919’da Bandırma vapuru ile İstanbul’dan hareketle 19 Mayıs’ta Samsun’a çıkmışlardı. Refet Bey, yeni görevinde öncelikli olarak, ileride olabilecek kıskırtmaların ve ayaklanmaların tedbirini almak için Mustafa Kemal Paşa ile birlikte askerî ve mülkî temizlik operasyonu, sonra da asıl vazifesi olan Samsun ve havalisindeki asayişin teminini ve bu bölgede Türk varlığını yeniden tesis etmek üzere çalışmaya başlamıştır. Bu maksatla Mustafa Kemal Paşa Samsun’a çıkınca mutasarrıfın ve 15. Tümen Komutanının görevine son vermiş, her iki göreve de yeni personel atamaları yapıncaya kadar 3. Kolordu Komutanı Refet Bey’i görevlendirmişti²⁵.

²³ Ecvet Güresin, “Refet Bele Ata ile Samsun’a Gidişini Anlatıyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, (19 Mayıs 1963).

²⁴ Zekeriya Türkmen, *Mütareke Döneminde Ordunun Durumu ve Yeniden Yapılanması (1918-1920)*, TTK Yayını, Ankara, 2001, s.111.

²⁵ Erdal Aydoğan, *Samsun’dan Erzurum’a Mustafa Kemal*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 2000, s.30-33.

Rauf Bey²⁶, Konya Ereğlisi'ne doğru yola çıkan Ali Fuad Paşa ile vedalaştıktan sonra 27 Şubat'ta askerlik görevinden istifa etmişti²⁷. İstifasına rağmen, Mustafa Kemal Paşa ayrılıncaya dek İstanbul'da kalan Rauf Bey, İstanbul'dan ayrılmadan önce, arkadaşları ile temaslarda bulunmak üzere Bandırma ve İzmir bölgesine gitmeyi plânlamıştı. Bu görüşmelerden sonra Afyon üzerinden Mustafa Kemal Paşa'ya katılacaktı. Beş gün sonra Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a ulaştığı haberi gelince Rauf Bey, 24 Mayıs'ta Bandırma'ya gideceğini arkadaşlarına haber verdi. Balıkesir ve Uşak üzerinden Akhisar, Salihli, Manisa, Ödemiş'e giderek, buralarda halk ile ve Demirci Mehmed Efe ile görüşmüş, yapılacak mücadeleye desteklerini istemiştir²⁸.

Millî Hakların Müdafası ve Teşkilatlanma

Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasının (30 Ekim 1918) hemen ardından bitkin ve yorgun olan Osmanlı Ordusunun elinden silahları alınmış, terhis edilmiş ve devletin önemli geçitleri, limanları İtilaf Devletleri'nin kontrolüne bırakılmıştı. Ayrıca müttefiklerin, Mütarekenin 7. ve 24. maddelerine dayanarak olası işgal tehdidi de

²⁶ Millî Mücadele'nin lider kadrosu içinde yer alan Hüseyin Rauf (Orbay), 1881'de İstanbul'da dünyaya geldi. Ortaöğrenimini Trablus Askeri Rüştiyesi'nde yaptıktan sonra 1889'da Heybeliada Bahriye Okulu'nu 1899'da bitirerek deniz kuvvetlerine katıldı. 1907'de kıdemli Yüzbaşılığa yükselen Rauf Bey, Trablusgarp ve Balkan Savaşlarında gösterdiği yararlılıklar nedeniyle "*Hamidiye Kahramanı*" olarak tanındı. I. Dünya Savaşı'nda İran ve Irak'ta Teşkilat-ı Mahsusa'nın bir görevlisi olarak bulundu. Kerkük'te iken Yarbaylığa terfi etti. Savaşın ardından Ahmet İzzet Paşa kabinesinde Bahriye Nazırı olarak da görev yapan Rauf Bey, bu görevi nedeni ile Mondros Ateşkes Antlaşması'nın altına imza atmak zorunda kaldı. Mustafa Kemal Paşa ile yaptığı görüşmelerin ardından Anadolu'daki Millî Mücadele hareketine katıldı. I. Dönem Sivas milletvekili de olan Rauf Bey, Nafia Vekilliği ve Meclis ikinci başkanlığı görevlerini de yürüttü. Rauf Bey, 16 Temmuz 1964'te geçirdiği kalp krizi sonucu vefat etti. Bkz. Süleyman Ataseven, *Rauf Orbay Biyografisi*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 1997; Kâzım Çavdar, *Cumhuriyetin 50. Yılı Dolayısıyla, Atatürk'ün Silah Arkadaşları*, İzmir, 1973.

²⁷ Rauf Orbay, "Rauf Orbay'ın Hatıraları", *Yakın Tarihimiz*, C.II, (1963), s.402.

²⁸ Akşin, *a.g.e.*, C.I, s.297-298.

baş göstermişti²⁹. Olması muhtemel işgaller karşısında dört yıl süren savaşın acılarını ve yıkımını en çok hisseden halk ise aslında çaresiz değildi. Bağımsızlığın bedelinin ağırlığını, tarih boyunca hisseden Türk milleti, bir kez daha “*Müdafaa-i Hukuk Ruhü*”³⁰ ile harekete geçti. Bu ruh ile bilinçlenen insanlar, buldukları bölgelerde Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri’ni³¹ kurmaya başladılar.

I. Dünya Savaşı sona ererken Mustafa Kemal Paşa, Cenani Bey ve Ali Fuad Paşa’ya; bundan sonra milletin teşkilatlanarak kendi haklarını müdafaa etmesini, kendilerinin de mümkün olduğu kadar bu yolu göstermelerini ve ordu ile beraber millete yardım etmeleri gerektiği telkininde bulunmuştu. Anadolu’da işgallerin yaygınlaşması ile birlikte söz konusu yapılanmanın büyük ölçüde tamamlandığı görülmektedir. Böylece, “*Kuvâ-yı Milliye*”, “*Millî Müfrezeler*” ve “*Milis Kuvvetler*” gibi isimler altında gönüllü birlikler oluşturulmaya çalışılmıştır³². İşgalci güçlere karşı, birlikte hareket etmek için, Batı Cephesi’nde olduğu kadar, güney ve güney doğu bölgelerinde de “*Kuvâ-yı Milliye*” adını verdiğimiz direniş birlikleri kuruldu. Söz konusu millî direniş birlikleri, gayr-i nizami harp

²⁹ TİH, *Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı*, s. 41-43; M. Tayyip Gökbilgin, *Millî Mücadele Başlarken*, TTK Yayını, Ankara, 1959. s.3.

³⁰ “*Müdafaa-i Hukuk*” fikrine sahip cemiyetlerin mütareke döneminde hızla çoğalmasının nedenleri içinde İttihad ve Terakki Cemiyeti tarafından 1 Şubat 1913’te kurulan “*Müdafaa-i Milliye Cemiyeti*”nin etkisi olduğunu söyleyebiliriz. Bkz.Nazım H.Polat, *Müdafaa-i Milliye Cemiyeti*, Ankara, 1991, s.17.

³¹ Mondros Mütarekesi’nin imzalanmasından sonra özellikle vatanperver ve milliyetperver çevrelerde sık sık kullanılmaya başlanan tabirlerin başında “*Hukuk-u Millet*”, “*Hukuk-u Milliye*”, “*Müdafaa-i Hukuk*”, gibi kavramlar gelmektedir. Bkz. Bayram Sakallı, *Millî Mücadelenin Sosyal Tarihi*, İstanbul, 1997, s.146.

³² İzmir’in işgalinin hemen ardından 23 Mayıs’ta Harbiye Nezareti’ne bir yazı gönderen 57. Tümen Komutanı Albay Şefik Bey, “*Durumun düzeltilmesi için Kuvâ-yı Milliye teşkilatı vücuda getirmenin en iyi tedbir olacağı*” teklifini yaptı. Yazıyı inceleyen Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Cevad Paşa, bu yazının altına, “*Bu teklif çok önemlidir. Gereğinin yerine getirilmesi için acele edilmesi lâzımdır*” şeklinde bir kayıt düştü. Bkz. *Türk İstiklal Harbi, Batı Cephesi*, Genelkurmay Bşk. Yayını, C. II/1. Kısım, Ankara, 1963, s.79; Anadolu insanı, topraklarını savunma konusunda öylesine hızlı bir şekilde hareket etti ki, örneğin Ödemiş’te millî kuvvetler, 48 saat içinde toparlanıp mevzilenererek ateşe hazır vaziyete gelmişlerdi. Bkz. Tansel, a.g.e., C.I, s.272.

şeklinde Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri'nin emri altında hareket etmekteydiler³³.

Millî bağımsızlığı korumak adına kurulan Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin hemen hepsinin amacı, müttefiklerin ve azınlıkların haksızlıklarına karşı millî hakların müdafaası idi. Yani ilk kuruluş amaçları hakların sözlü olarak savunulmasıydı. “Müdafaa-i Hukuk” hareketi, başlangıçta tamamen bölgesel bir niteliğe sahipti. Halk, kendi kaderini kendisi tayin etmeye yönelmişti. Çünkü üzerinde oturdukları topraklar için İstanbul Hükümeti'nin yapacak bir şeyi kalmamıştı. İnsanlar bu şekilde, cemiyetler kurarak, kongreler tertipleyerek, topraklarının işgaline göz yummayacaklarını bütün dünyaya ilan ettiler. Mustafa Kemal Paşa, bu cemiyetlerin hedeflerini; “Onların düşünceleri mahalli kurtuluş çarelerine matuftur” ifadesi ile açıklamıştır³⁴.

Müdafaa-i Hukuk ve Türk Ocağı çatısı altında toplanan ülke aydınları, subaylar ve eşraf da Kuvâ-yı Milliye ile birlikte hareket ediyordu³⁵. Çerkez Ethem'in “Kuvâ-yı Seyyare” olarak adlandırılan birlikleri ve Demirci Mehmet Efe, Yörük Ali Efe, Sökeli Ali Efe, İsmail Efe, Mestan Efe, gibi birçok gönüllü ile Isparta, Burdur, Afyon gibi Anadolu'nun iç kısımlarından gönüllüler, Kuvâ-yı Milliye'ye katılıyorlardı³⁶. Halkın milis olarak millî kuvvetler oluşturmasında Anadolu'daki eşrafın ve saygın din adamlarının da çok önemli bir etkisi vardı. Nitekim eli silah tutan herkes, buldukları köyde,

³³ 16-25 Ağustos 1919 tarihleri arasında yapılan Alaşehir Kongresi'nde, Kuvâ-yı Milliye'nin daha iyi teşkilatlanması için yeni kurumlar oluşturularak eksiklikler giderilmeye çalışılmış, bu amaçla bir ceza yönetmeliği de düzenlenmişti. Bkz. Mustafa Albayrak, *Millî Mücadele Dönemi'nde Batı Anadolu Kongreleri (17 Mart 1919-2 Ağustos 1920)*, AAM Yayını, Ankara, 1998, s.139-153; Sivas Kongresi'nde bütün Kuvâ-yı Milliye birliklerinin tek çatı altında toplanması ve Heyet-i Temsiliye'nin denetimine verilmesi kararlaştırıldı. Bkz. Bekir Sıtkı Baykal, *Heyet-i Temsiliye Kararları*, Ankara, 1974, s.1-2; Aynı zamanda Ali Fuad Paşa, Garb-i Anadolu Umum Kuvâ-yı Milliye Kumandanlığı'na atandı. Bkz. Cebesoy, *a.g.e.*, s.183.

³⁴ Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, C.I, MEB Yayını, İstanbul, 1973, s.2.

³⁵ Rahmi Apak, *İstiklal Savaşı'nda Garp Cephesi Nasıl Kuruldu?* Ankara, 1990, s.89.

³⁶ Nuri Köstüklü, “Millî Mücadele'de Batı Cephesi, Savaşlar ve Cepheleler”, C.XVI, *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s.170.

kasabada ve şehirde halk tarafından sevilen, saygı duyulan ve sözü dinlenen bu insanların ya bizzat emri altına girdiler ya da onların tavsiye ettikleri insanların yanına gittiler³⁷.

Türk Millî Mücadelesi, Türk milletinin bütün unsurlarıyla katıldığı ve başardığı topyekûn bir mücadeleyi ifade etmektedir. Böylesine çok yönlü, ortak bir mücadeleyi kazanmanın iki koşulu bulunmakta idi. Birincisi; bu mücadelenin amacına ve haklılığına bütün milletin inandırılması, diğeri ise, mücadele süresince alınan bütün kararlara halkın da katılmasını sağlamaktı. Dolayısıyla, Türk milletinin tamamını içine alan Millî Mücadele'nin başarıya ulaşması için bu mücadelenin haklılığına inanan halk kitlelerinin katılımının sağlanması gerekiyordu. Yani örgütlü, örgütsüz kitleler, baskı ve çıkar grupları; mevcut millî otoritenin etkisi altına girmeli, Türk Millî Mücadelesi hakkında ikna edilmiş, inandırılmış olmalı idiler. Millet büyük bir çoğunluğunun onayının alınması ancak millî otoriteye güvenin sağlanması ile mümkündü³⁸.

Millî Mücadele başlarken otorite sağlamaya yönelik girişimlerin en önemlisi, halk iradesine dayanan millî devlet yönetimi idi. Bu yönetim şekli, Mütareke Döneminde savaşın yenilgisini en derinden hisseden İttihadçılardan yerel kanaat önderlerine kadar geniş bir kitle tarafından benimsenmişti. Önceleri dağınık bir özellik arz eden, yerel ve bölgesel çabalarla kendisini gösteren bu oluşum; Mustafa Kemal ve arkadaşlarının liderliğinde bir çekirdek kadro tarafından toparlanmış, birleştirilmiş ve millî devlet yönetim tarzı olarak ortaya çıkmıştı. Bu yönetim tarzının geniş halk kitlelerine benimsetilmesi; halkın rızası, onayı ve kabulünün sağlanması, bu anlayışın meşruiyet

³⁷ Memleketin işgallerden kurtarılması için milis kuvvetlere katılma konusunda öylesine bir heyecan yaşanmakta idi ki, cezaevlerindeki tutuklular bile, o günün şartlarında dışarıdan daha emniyetli olan cezaevlerinden çıkıp ölümü göze alma pahasına düşmanla savaşmak istiyordu. Bkz. Osman Özsoy, *Saltanattan Cumhuriyete Giden Yolda Kurtuluş Savaşı'nın Perde Arkası*, Aksoy Yayını, İstanbul, 1999, s.126.

³⁸ Sezai Kürşat Ökte, *Millî Mücadele Döneminde Halkla İlişkiler (1918-1922)*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2013, s.93.

kazanabilmesi için önemli idi. Anadolu'yu esas alan bu yöntemin temelleri; Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'da bulunduğu günlerde, ülke yönetimi hakkında yakın arkadaşlarıyla yapmış olduğu görüşmelerde atılmıştır³⁹.

Mustafa Kemal Paşa, Ali Fuad Paşa ile görüşmeleri esnasında; terhis işlemlerinin hemen durdurulması, cephane ve silahların düşmana teslim edilmemesi, genç ve enerjik komutanların iş başına getirilmesinin sağlanması, ulusal direnişe taraftar idare amirlerinin değiştirilmemesine çalışılması, partililik mücadelesine engel olunması ve halkın maneviyatının yükseltilmesi konularını dile getirmişti. 20. Kolordu Komutanlığı'na atanmak üzere olan Ali Fuad Paşa'ya; *"Kolorduna hâkim ol, etrafına güven ver, hele halk ile yakından temas et!"* şeklinde tavsiyelerde bulundu⁴⁰. Mustafa Kemal Paşa'nın telkinlerinden halk ile kurulacak ilişkilere büyük önem verildiği görülmektedir. Mustafa Kemal Paşa'ya göre; girişilecek kurtuluş mücadelesinin yegâne kaynağı Türk insanıdır. Bu halkın mücadeleye inandırılması ve millet iradesinin ülke geleceğine yansıtılması gerekmekte idi⁴¹.

Mustafa Kemal Paşa, 15. Kolordu Komutanlığı'na atanan Kazım Karabekir Paşa ile görüşmesinde ise şu hususları dile getirmişti: *"Şark'ta muhtelif namlar altında birtakım teşekküller başlamıştır. Medeni âlemin dikkat nazarını celbe çalışan hamiyet erbabından da fiilen istifade edebiliriz. İstanbul'daki millî blok ve diğer yerlerdeki bu kabil teşekküllerden de sonraları istifade kabil olur"*⁴². Mustafa Kemal Paşa'nın bu ifadelerinden, gelecekte niyetinin, Anadolu'daki Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinden bir bütün halinde faydalanmak olduğunu anlamak mümkündür.

İstanbul'daki görüşmelerde, Millî Mücadele'nin lider kadrosunun; millî iradenin sağlanması, Türk toplumunun bir bütün halinde

³⁹ Yunus Nadi, *Kurtuluş Savaşı Anıları*, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1978, s.81

⁴⁰ Tansel, *a.g.e.*, C.I, s.78.

⁴¹ Ökte, *a.g.e.*, s.80.

⁴² Gökbilgin, *a.g.e.*, s.83.

mücadeleye katılması konularında genelde aynı fikirleri paylaştıkları görülmektedir.

Mustafa Kemal Paşa, İstanbul ve Anadolu'dan edindiği bilgilerle, genel durumu analiz etmiş, sorunları ortaya koymuş ve çözüm yollarını da belirlemiştir; *“Türk ata yurduna ve Türk'ün bağımsızlığına saldıranlar kimler olursa olsun, onlara bütün milletçe silahlı olarak karşı çıkmak ve onlarla savaşmak gerekiyordu. Bu önemli kararın bütün gereklerini ve zorunluluklarını ilk günden açıklamak ve söylemek, elbette yerinde olmazdı. Uygulamayı birtakım evrelere ayırmak ve olaylardan yararlanarak ulusun duygu ve düşüncelerini hazırlamak ve adım adım ilerleyerek amaca ulaşmak gerekiyordu...”*⁴³

Belirlenen bu planlamanın uygulamaya konulması imkânı, Mustafa Kemal Paşa'nın 9. Ordu Müfettişliğine tayini ile ortaya çıkmıştır. 19 Mayıs 1919 tarihinde Samsun'a ulaşan Mustafa Kemal Paşa; İngilizlerin, Samsun'daki kuvvetlerini artırmış olduğunu, bir kısmını Mütareke hükümlerine aykırı olarak iç kısımlara sevk ettiğini müşahede etmiştir. Osmanlı Devlet otoritesinin bu bölgede tamamen sarsıldığını belirten ilk telgrafını, 22 Mayıs 1919 tarihinde çekmiştir⁴⁴. Bölgede yapmış olduğu inceleme ve gözlemlere dayanarak mevcut durumu bildiren bir diğer telgrafı da 22 Mayıs 1919 tarihinde Sadaret makamına göndermiştir. 22 Mayıs 1919 tarihinde özellikle işgaller hakkındaki bir raporu da karargâh subaylarının bölgede bulunan İngiliz askeri temsilcilerinden elde ettiği bilgilere göre hazırlamış ve göndermiştir⁴⁵.

Mustafa Kemal Paşa'nın yanındaki heyet ile 19 Mayıs 1919 tarihinde Samsun'a ulaşmış 22 Mayıs 1919 tarihinde; yani dört gün içinde, böylesine kapsamlı raporları hazırlaması oldukça dikkat çekicidir. Raporlar ağırlıklı olarak, bölgedeki yabancı temsilciler ile

⁴³ Atatürk, *a.g.e.*, C.I, s.21.

⁴⁴ HTVD, S.4, Vesika No:68.

⁴⁵ Mithat Sertoğlu, “Mustafa Kemal'in Samsun'dan Gönderdiği İki Mühim Rapor”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, S.14, 1968; HTVD, S.4, Vesika No:64, 65.

yapılan görüşmelere ve bu temsilcilerden elde edilen bilgilere dayanmaktadır. Bunun yanında, bölgedeki mahalli yetkililerin ve halk temsilcilerinin de görüşleri alınmıştır. Raporlara yansıyan bilgileri elde etmenin zorluğu göz önünde bulundurulduğunda, bu bilgilere ulaşmak adına ne kadar kapsamlı bir çalışma yapıldığı ortaya çıkmaktadır. Mustafa Kemal Paşa'nın teşkilatçı özelliğinin de bu faaliyette açık olarak kendini gösterdiğini söylemek mümkündür.

Mustafa Kemal, Havza'ya geldiği günden itibaren halkı Millî Mücadele fikri etrafında toplamaya başlamıştır. 26 Mayıs'ta Havza eşrafı kendisini ziyarete geldiği zaman; *"Hiçbir vakit ümitsiz olmayacağız, çalışacağız, memleketi kurtaracağız"* diyerek, halkın maneviyatını artırmaya, *"Bizi öldürmek değil canlı canlı mezara koymak istiyorlar. Şimdi çukurun kenarındayız. Son bir cüret bile bizi kurtarabilir, zaten başka türlü dönüş imkânı yoktur..."*⁴⁶ demek suretiyle de halkın direnme duygusunu harekete geçirmeye çalışmıştır.

Millî Mücadele'nin Yönetim Stratejisi

Millî Mücadele'nin başarıya ulaşmasında Mustafa Kemal'in *"millet"* gerçeğinden yola çıkması önemli bir etkidir. Mustafa Kemal, Türk milletinin birlik ve beraberliğini sağlayarak Millî Mücadele'nin zafere ulaşmasını hedeflemekte idi. Samsun'a çıktıktan üç gün sonra, 22 Mayıs 1919'da İstanbul'a gönderdiği raporda; *"Millet, millî hâkimiyet esasını ve Türk milliyetçiliğini kabul etmiştir. Bunu gerçekleştirmeye çalışacaktır"* şeklinde bir ifade kullanması, O'nun *"millet"* gerçeğini esas alarak yola çıktığını göstermektedir. Daha sonra 21-22 Haziran 1919'da Amasya Genelgesi'ndeki, *"Milletin istiklâlini yine milletin arzu ve kararı kurtaracaktır"* sözü ile de Türk milletini, haksızlık ve esarete karşı mücadele etmeye çağırmıştır.

Amasya kararlarından yönetim ile ilgili ortaya çıkan en önemli sonuç; girilecek hareketin ulusal ve merkezi otoriteye sahip olmasının gerekliliğidir. Amasya'da toplanan liderler, bu nedenle

⁴⁶ Zübeyirzâde Mehmet Fuat, *Yurdumuz Havza*, Vatan Matbaası, İstanbul, 1925, s.38-40.

direnış hareketini; milletin tamamına mal etmek istemişler, ancak bunu İstanbul'dan bağımsız olarak yönetme kararı almışlardır. Alınan kararlara Mustafa Kemal, Ali Fuad, Refet ve Rauf Beyler bizzat; Kazım Karabekir ve Cemal Paşa ise telgraf hattından katılmışlardır. Görüldüğü gibi bu kararların altına imza atanların hepsi birer askerdir. Osmanlı Devleti yasalarına aykırı olarak bir araya gelmişler, devletin geleceği hakkında kararlar almışlardır. Siyasî literatüre göre bir fiili gruptur ve devrimci niteliklere sahiptir. Bu nedenle, Amasya Genelgesi adı altında hazırlanan belge; millî direnişin hedeflerini, araçlarını saptayan ilk ulusal strateji belgesi olarak kabul edilmektedir.

Müdafaa-i Hukuk hareketine meşruiyet kazandıran Mustafa Kemal ve arkadaşlarıdır. Ayrıca Mustafa Kemal ve arkadaşları, bunun bir ordu hareketi olarak kalmasını istememişler, mülkî teşkilatın ve daha önemlisi yerel temsilcilerin demokratik desteğini aramışlardır. Çünkü onlar hareketin ancak bu şekilde meşruiyet kazanacağına inanmışlardı. Zaten bu hareketin demokratik ve millî bir temele oturmuş olması da bunun en önemli göstergesidir⁴⁷.

Anadolu'da işgallere karşı oluşturulan direniş örgütlerinden, Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerine hatta yerel kongrelerden gönüllü kuruluşlara kadar benimsenen en temel özellik; "*temsili yönetim*" şekli idi. Hiyerarşik bir seçim ve temsil ağı oluşturulmuş ve bu yolla yetki ve görevlerin tamamen meşru olması sağlanmıştı. Mazbataların bile önem ve dikkatle incelendiği bu sivil sistemde dış temaslarda bulunacak murahhaslar için de ayrıca birer diplomatik belge niteliğinde olan "*itimadnâmeler*" düzenlenmişti⁴⁸. Günümüz uygulamaları için dahi oldukça demokratik bir niteliği olan bu "*temsili*" sisteminin, hemen hepsinin ortak özelliği olması dikkat çekicidir.

⁴⁷ Akşin, *a.g.e.*, C.I, s.601.

⁴⁸ Özsoy, *a.g.e.*, s.252; Turan, *a.g.e.*, s.169; Bülent Tanör, *Türkiye'de Kongre İktidarları*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2009, s.95.

Meşruiyet anlayışının kilit kavramı da “*Hâkimiyet-i Milliye*”dir. Hâkimiyet-i Milliye prensibinden yola çıkarak; ulusal hareket, kendisine demokratik esaslara dayanan bir meşruiyet kazandırmıştır. Egemenlik yetkisinin halka verilmesi ile otorite, kendine gereken desteği halk temeline dayandırarak sağlamış olacaktır. Meşruiyet ilkesine dayanan millî hareket, bunun gereği olarak karar organlarını seçim yoluyla oluşturmuştur.

Yerel kongreler, yerel ve bölgesel seçim yolu ile temsil sistemini uygulamışlar ve bu sayede meşruluk sorununu önemli ölçüde çözmüşlerdir. Aynı zamanda aldıkları ya da alacakları kararları da bu şekilde uygulama gücüne sahip olmuşlardır. Kısaca; seçim, temsil, meşruluk ve yaptırım gücü, kongre sistemlerinin temel esaslarını oluşturmuştur. Böylece, halkın iradesinin yönetim kademesinde geçerli olması; mevcut otoritenin kabulü için gerekli desteği vermesi ve yönetimi denetleyebilmesi gibi siyasal katılım unsurlarının gerçekleşmesi ile sağlanabilmiştir. Yönetimler, örgütlenmemiş kesimlere de ulaşarak bunların taleplerini yönetime duyurmalarını sağlamış ve bu şekilde halkın çıkarlarını koruyabilmeleri mümkün olabilmıştır.

Anadolu’nun dört bir tarafında düzenlenen kongrelerin kayıt ve tutanaklarının, o ana kadar alışık olunmadığı şekilde, “*Türk Milleti*”, “*Türk milletinin millî iradesi*” gibi hiç de yerel nitelik taşımayan, tamamen ulusal içerikli ve kapsamlı kavramlarla doldurulmuş oldukları görülmektedir. Bu kongrelerin her biri, mücadele ve etkinlik alanları ile sınırlı olmasına rağmen, “*vatanın kurtarılması*” veya “*vatanın bütünlüğü*” gibi genel bir faaliyet içinde idiler ve tamamen yerel inisiyatiflerden doğmuş, sivil toplum faaliyetleridir. Bunların öncülüğünü de halkın sevgi ve sempatisini kazanmış, kendisine güvenilen yerel liderler yapmaktaydılar⁴⁹.

Millî Mücadele liderleri bir yandan yöntem stratejileri ve bunların uygulamaları ile meşgul olurken bir yandan da ortaya çıkan krizleri yönetme ve bunları bertaraf etme çabasında idiler. Millî

⁴⁹ Özsoy, a.g.e., s.253.

Mücadele'nin belki de en kritik anı, Kâzım Karabekir Paşa'nın Erzurum'da Mustafa Kemal Paşa'ya verdiği destektir. Mustafa Kemal Paşa, 3 Temmuz 1919'da geldiği Erzurum'da, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nden bir heyet ile 15. Kolordu Komutanı Kâzım Karabekir ve maiyeti ile birlikte kalabalık bir halk topluluğu tarafından büyük bir sevgi gösterisi ile karşılandı. Bu karşılama sırasında Karabekir Paşa'nın, *"Askerlikten ayrılırsanız dahi size saygı göstermeye ve emirlerinize itaat etmeye devam edeceğim"*⁵⁰ şeklinde hitap etmesi, bir bakıma Anadolu ve İstanbul arasında yapılacak bir tercihte, Mustafa Kemal Paşa'ya önemli avantaj sağladı. Karabekir Paşa'nın bu kritik dakikalarda verdiği sınırsız desteğin Türk Millî Mücadelesi açısından önemli bir özelliği vardır. Bu safhada her şey tersine dönebilir, bütün ümitler yıkılabilirdi. Karabekir Paşa'nın kendi pozisyonunu riske etme ve Mustafa Kemal Paşa gibi askerlikten atılma tehlikesine rağmen sergilediği bu davranış, Millî Mücadele'nin genel seyri açısından da büyük önem taşımaktadır. Karabekir Paşa'nın bu davranışı, İstanbul Hükümeti nazarında gittikçe gözden düşen ve yaptığı işlerle, kendileri adına, Hükümeti zor durumda bırakmaya başlayan Mustafa Kemal için oldukça önemlidir. Doğru Anadolu halkının da takdir ettiği ve özellikle Erzurumluların bağrına bastığı, sözünden çıkmadığı Kâzım Karabekir'in bu tavrı, Erzurum'un Mustafa Kemal Paşa için de bir güven kapısı olması anlamına geliyordu⁵¹.

Mustafa Kemal, İstanbul Hükümeti tarafından kendi üzerinde oluşturulmak istenen baskının diğer komutanlara da sirayet etmesini önlemek ve hükümetin bu konudaki tebliğlerini kontrol altına almak için 5 Temmuz 1919'da diğer komutanlıklara da gerekli direktifleri verdi ve nasıl davranmaları gerektiği konusunda onları uyardı⁵². 8 Temmuz 1919 tarihli Ordu Müfettişliğinden alınması

⁵⁰ Karabekir, *a.g.e.*, s.67.

⁵¹ Mazhar Müfit Kansu, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, C.I, TTK Yayını, Ankara, 2009, s.24.

⁵² Atatürk, *a.g.e.*, C.I, s.30.

yolundaki karar üzerine kesin bir şekilde İstanbul'a dönmeyeceğini ifade edince⁵³ kendisine “*resmi görevine son verildiği*” bildirildi⁵⁴.

Mustafa Kemal Paşa'nın böylesine önemli bir kararı almasında arkadaşları Kâzım Karabekir, Rauf ve Refet Beylerin onun istifasını lüzumlu görmeleri ve istifa etmiş olsa bile kendisine itaat edeceklerini bildirmeleri büyük ölçüde etkili olmuştur⁵⁵. Mustafa Kemal, arkadaşlarının bu desteği üzerine 8/9 Temmuz gecesi Harbiye Nezareti'ne sonra da Padişaha resmî görevi ile birlikte askerlik mesleğinden istifa ettiğini bildiren bir telgraf çekti⁵⁶. Ertesi gün resmi vazifesi ile birlikte askerlik mesleğinden de istifa ettiğini orduya, vilayetlere ve millete bir genelge ile duyurarak, “*Bundan sonra mukaddes millî gayemiz için her türlü fedakârlıkla çalışmak üzere sine-i millette bir ferd-i mücahit suretiyle bulunmakta olduğumu tamimden arz ve ilan eylerim*” dedi⁵⁷.

Bu arada Mustafa Kemal Paşa'dan boşalan Üçüncü Ordu Müfettişliği görevine 6 Ağustos 1919'da Kâzım Karabekir Paşa vekâleten atandı⁵⁸. Bu göreve Karabekir Paşa'nın atanması da Millî Mücadele'nin sürekliliği adına önemli bir gelişme idi. Çünkü Karabekir Paşa, Mustafa Kemal Paşa görevden ayrılmış olsa dahi, O'nun vereceği emirlere itaat edeceğini bildirmişti.

Mustafa Kemal Paşa, tüm resmi görevlerinden ve askerlik görevinden istifa ettiğini 9 Temmuz 1919 günü Erzurum Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne de bildirdi. Bunun üzerine Cemiyet, 10 Temmuz'da Paşa'ya bir yazı göndererek; “*Vezaif-i muhtelif-i vataniye ile mükellef bulunan Hey'et-i Fa'ale Başkanlığı'nın kendisine verildiğini*” arz etti⁵⁹. Bu şekilde Erzurum Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti,

⁵³ Baykara, *a.g.e.*, s.52.

⁵⁴ Atatürk, *a.g.e.*, C.I, s.47.

⁵⁵ Tansel, *a.g.e.*, C.I, s.38-39.

⁵⁶ *Askeri Tarih Belgeleri*, S.77, Belge No:1678. Karabekir, *a.g.e.*, s.71.

⁵⁷ Atatürk, *Nutuk*, C.I, s.47; Bekir Sıtkı Baykal, *Erzurum Kongresi ile İlgili Belgeler*, Türk İnkilâp Tarihi Enstitüsü Yayını, Ankara, 1969, s.15.

⁵⁸ *BOA, DH-KMS*; 54/2 -16.

⁵⁹ Mahmut Goloğlu, *Erzurum Kongresi*, Ankara, 1968, s.83-86; Karabekir, *a.g.e.*, s.73; Akşin, *a.g.e.*, I, s.469;

Mustafa Kemal Paşa'yı tüm resmi görevlerinden istifa ettikten sonra bağına basan ilk sivil cemiyet oldu. Millî Mücadele'nin başlangıç döneminde, ulusal güç merkezlerinin etkinlik kazanmasına, halk desteğinin sağlanmasına ve liderlerin kenetlenmesine neden olan bu kriz; Mustafa Kemal'in askerlik görevinden ayrılmasıyla son buldu⁶⁰.

Millî Mücadelenin önde gelen liderlerinden Kâzım Karabekir Paşa'nın, Erzurum Kongresi sırasındaki etkinliği, liderlerin takındığı tavırlar ile toplumun nasıl önüne geçtiklerini göstermiştir. Karabekir Paşa'nın, Doğu Anadolu bölgesinde bütün askeri güç ve mülkî amirler üzerinde nüfuzu bulunmakta idi. Vilayet-i Şarkıye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye ve Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye cemiyetlerini tüm maddi ve manevi imkânlarıyla desteklemekteydi. Millî Mücadele'nin daha başlarında, özellikle askerlikten ayrıldıktan sonra Mustafa Kemal Paşa'nın en güçlü destekçisi olmuştu. Ancak bir yandan ulusal harekete destek sağlarken, Osmanlı Erkân-ı Harbiyesi'ne de bağlılığını göstermek durumunda kalmıştı. Tüm faaliyetlerini devletin ve milletin hür ve bağımsız yaşamasına vakfetmiş olan Karabekir Paşa, Erzurum Kongresi sırasında verdiği mesajla ulusal hareketin liderlerinden biri olduğunu perçinlemiştir.

Erzurum Kongresi'nin ardından toplanan Sivas Kongresi ile ülke çapında merkezi yönetim ve bu yönetimin kurumları oluşturuldu. Mustafa Kemal Paşa, Anadolu ve Trakya'daki cemiyetlerin birleştirilerek, bir merkezden idare edilmesini, bu şekilde bütün güçlerin birleştirilerek bölgesel değil bütün vatanın kurtarılmasına yönelik faaliyetler yürütülmesini istiyordu⁶¹. Mustafa Kemal Paşa'nın bu düşüncesi doğrultusunda, Karadeniz Bölgesi ve Doğu Anadolu'da kurulmuş olan Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin ortak gayreti ile toplanan Erzurum Kongresi'nde Doğu Anadolu'daki cemiyetler "*Doğu Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti*" adı altında

⁶⁰ Ökte, *a.g.e.*, s.104.

⁶¹ Ali Fuad Paşa, Mustafa Kemal Paşa'yı bu konuda haklı bulmaktadır. O'na göre de, yalnız Şark'tan bir hareketle vatanın kurtulamayacağı, Orta ve Batı Anadolu'daki direnişi de örgütlemek gerekmektedir. Bkz. Cebesoy, *a.g.e.*, s.37.

birleştirilmişti⁶². Batıdaki cemiyetler ise Balıkesir ve Alaşehir Kongreleri ile bir çatı altında toplanmaya çalışıldı⁶³. Sivas Kongresi'nde ise ülkedeki bütün Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri, “Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti” adı altında birleştirilip, cemiyetin kuruluş bildirisi cemiyetler kanunu gereğince Sivas Valiliğine bildirilerek, bu örgüte meşruiyet kazandırılmış oldu⁶⁴.

Sivas Kongresi, kendisini ulusal hareketin tek temsilcisi ve merkezi ilan etmiş, yerel hareketlerin örgütlerini de Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin şubeleri haline getirmeyi başarmıştı. Sivas'ta olgunlaşan merkezileşme, hareketin liderlerinin de Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları olduğunun onayı sayılmaktadır. Böylece, Mustafa Kemal kongreden yetki alarak, Heyet-i Temsiliye'nin başına geçmiş, bu şekilde liderliğine de meşruiyet kazandırmıştır. Sivas Kongresi, seçim usulü ve siyasal katılımda yaşanan bütün aksaklıklara rağmen yine de “millet temsili” esasına dayanmaktadır. Burada, millet adına karar almaya yetkili olan kurullar; başta kongrenin kendisi, kongre sürecinde yapılan seçimler, kurulan cemiyetin Heyet-i Temsiliyesi ve diğer organların hepsi seçimle oluşturulmuştur. Bu özellik, ulusal harekete aynı zamanda hukukî bir güç de kazandırmaktadır.

Erzurum ve Sivas Kongreleri Beyannameleri, İtilaf Devletleri temsilcilerine ve bunlar vasıtasıyla karar verici yetkililere acilen ulaştırıldı. Bundan maksat; İtilaf Devletleri yetkilileri ve Batı kamuoyunda, Anadolu'da başlatılan ulusal hareketin haklı gerekçeleri çerçevesinde, düşünce, tutum ve tavır değişikliği yaratmaktır. Ana tema; “Ulusal hareketin Türk halkının iradesiyle başlatıldığı ve en doğal hakkı olan yaşama hakkının elde edilmesine yönelik olduğu” idi. Bu şekilde halk iradesinin ülke yönetiminde gereken yansımayı göstermediği, mevcut hükümetin halk iradesine

⁶² Fahrettin Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, Ankara, 1993.

⁶³ Şerafettin Turan, *Hacim Muhittin Çarıklı'nın Kuvayı Milliye Hatıraları (1919-1920)*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1967.

⁶⁴ Atatürk'ün *Tamim, Telgraf ve Beyannameleri*, C.IV, Ankara, 1964, s.59.

dayanmadığı, dolayısıyla meşru olmadığı yetkili temsilcilere anlatılmaya çalışıldı.

İrade-i Milliye'nin Tesisi

Anadolu toprakları üzerinde işgal kuvvetlerine karşı mücadele devam ederken, diğer yandan da iç isyanlarla uğraşılmakta idi. İstanbul Hükümeti otoritesini tamamen kaybetmişti. Meclis-i Mebusan'ın kapatılması ile kaybolan devlet otoritesinin yeniden tesisi sağlanmalıydı. Böyle bir ortamda devlet yönetiminin bir an önce oluşturulması amacıyla, 21 Nisan 1920'de Heyet-i Temsiliye adına Mustafa Kemal Paşa tarafından; kolordulara, vilâyetlere, bağımsız sancaklara, Müdafaa-i Hukuk merkez kurullarına, belediye başkanlıklarına bir bildirimde bulunulmuş, Ankara'ya gelebilen milletvekilleri ile yetinilerek, 23 Nisan Cuma günü Büyük Millet Meclisi'nin açılması kararlaştırılmıştır. Söz konusu bildirimde meclisin yerine getirmekle yükümlü olduğu hayati görev; *"Yurdun bağımsızlığı, yüce hilafet ve saltanatın kurtarılması..."* olarak belirtilmekte, diğer bölümleri de yapılacak açılış töreniyle ilgili dinî ve manevî duygulara hitap eden hususları içermekte idi⁶⁵.

23 Nisan 1920'de, bildirimde belirlenen programa aynen uyulmak suretiyle, saat 13.45'te, Büyük Millet Meclisi açıldı. Açılış esnasında meclisin en yaşlı üyesi Sinop Mebusu Şerif Bey; Büyük Millet Meclisi'nin, ulusal iradeden aldığı güç ile tam bağımsızlığı sağlayacak şekilde, milletin kaderini ele aldığını tüm dünyaya ilan ederek Meclis'i açtığını beyan etti⁶⁶.

Böylece millî iradenin, millî hâkimiyet esasları çerçevesinde yönetime siyasal katılımı sağlanmış oluyordu. Millî Meclis aynı zamanda yürütme organını da teşkil etmekte idi. Bundan böyle Türk milletinin haklarının korunması; sosyal, kültürel ve ekonomik yaşamının niteliğinin artırılması, ulusun geleceği hakkında direktif, talimat ve emirler verilerek siyaset yapılması mümkün olabilecekti.

⁶⁵ Atatürk, *a.g.e.*, C.I, s.577.

⁶⁶ *TBMM Zabıt Ceridesi*, (23.4.1336), Devre:1, C.I, s.2.

Hükümet etme sorumluluğu aynı zamanda yönetim duyarlılığının sağlanmasını ve yönetimin halka kendini anlatmasını zorunlu hale getirmekteydi. Birinci Büyük Millet Meclisi hükümetinin bundan böyle üzerine aldığı sorumluluğu yerine getirebilmesi için bir taraftan Türkiye'nin içinde bulunduğu problemleri çözmesi gerekirken, diğer taraftan da amaç, politika ve faaliyetlerini halka açık ve dürüstçe anlatması, halkın taleplerine çözüm üretmesi gerekmekte idi.

TBMM, milletin kayıtsız şartsız egemenliğini ve kendi üstünde hiçbir kuvvet tanımadığını ilan ile Mustafa Kemal Paşa'yı başkanlığa seçti. Bu suretle, Heyet-i Temsiliye'nin birleştirici ve idare edici görevi, TBMM'ne geçmiş oluyordu. Dolayısıyla, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin teşkilatına dayanan TBMM hükümeti, artık kurulmuş olduğundan cemiyet görevini tamam-lamış oluyordu.

26-28 Nisan tarihleri arasında Meclis'te; Refik Şevket Bey tarafından adı, "*Hıyanet-i Vataniye Kanunu*" olarak konulan kanun tartışıldı. 29 Nisan 1920 tarihinde, oluşturulan kanun tasarısı, madde madde okunup, gerekli düzeltmeler yapıldıktan sonra TBMM tarafından kabul edildi⁶⁷. Bu yasa ile TBMM hükümetinin otoritesinin etkinliği sağlanmış, ayaklanma vakaları bastırılmış ve ülke genelinde kanun hâkim kılınmıştır. Böylece halkın TBMM otoritesine güveni artmıştır. Devlet yönetimi işlerlik kazanmış, vergi toplanması, askere alma işleri düzene girmiştir. Bu durum aynı zamanda milletin orduya olan inancını da artırmıştır.

Düzenli ordu kuruluncaya kadar Anadolu'nun hemen her yerinde kendi imkânlarıyla işgalci güçlere karşı direnen, ancak bunun yanında homojen olmayan bir yapıya sahip olan Kuvâ-yı Milliye'nin zamanla bazı kusurları ortaya çıkmakta ve etkinliği azalmaktaydı. Nitekim Kuvâ-yı Milliye'nin, gerek TBMM açılmadan önce, gerekse TBMM açıldıktan sonra iç isyanların bastırılmasında ve işgalin ilerlemesinin durdurulmasında Hükümete zaman kazandırdığı bir gerçektir ancak Yunan ordusunun gittikçe büyüyen ve güçlenen

⁶⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, (29.4.1336), C.I, s.137-145.

taarruz ve askeri kuvveti karşısında Kuvayı Milliye birlikleri yetersiz kalmaktaydı. Mustafa Kemal Paşa, Meclis'te yaptığı konuşmalarda, Kuvâ-yı Milliye'nin yetersizliği üzerinde sık sık durmakta, yalnız millî ve gönüllü askerler ile Avrupa tarafından çok iyi donatılmış muntazam Yunan tümenlerine karşı mukabele etmenin zorluğundan bahsetmekte ve bunun için düzenli bir Türk ordusuna ihtiyaç duyulduğunu örneklerle dile getirmekte idi⁶⁸.

1920 Haziran sonlarında başlayan Yunan genel taarruzu karşısında millî kuvvetler, çok fazla mukavemet gösteremediler. Bu dönemden itibaren TBMM'nde düzenli ordu kurulması yönünde tartışmalar başladı. TBMM, 23 Temmuz 1920'de Müdafaa-i Milliye Teşkilatı'nın kuruluşunu ilan etti. Hükümet ise Kuvâ-yı Milliye'nin Müdafaa-i Milliye Teşkilatı'na bağlanması suretiyle tek bir elden yönetilmesi hakkında kararname yayımladı. Böylece cephede disiplin sağlamaya çalışılıyordu. Kuvâ-yı Milliye, özerk bir askeri kuvvet eğiliminden vazgeçmemekle birlikte önderleri, TBMM ve Hükümetin otoritesini hafife almaya başladılar. Bu nedenle TBMM Hükümeti, "*Müdafaa-i Milliye emrinde bilcümle Kuvâ-yı Milliye müselleha asker olup asker gibi muameleyi kanuniye göreceklerini*" bir kararname ile duyurdu ancak yine de otoritenin kurulmasında yeterince başarılı olunamadı. Yapılan hazırlıklar sonunda 1920 Ekim ayından itibaren Kuvâ-yı Milliye'nin tasfiyesine başlandı⁶⁹.

TBMM, kurucu meclis olma niteliğini yeni bir anayasa yapmak suretiyle açıkça gösterdi. TBMM'nin ilk anayasası olan Teşkilat-ı Esasiye Kanunu, birinci dönemin 20 Ocak 1921 tarihli oturumunda kabul edilerek, 85 sayılı kanun olarak çıkarıldı. Teşkilât-ı Esasiye, 23

⁶⁸ Adnan Sofuoğlu, *Kuvâ-yı Milliye Döneminde Kuzeybatı Anadolu (1919-1921)*, Genelkurmay Basımevi Ankara, 1994, s.440-441.

⁶⁹ 9 Kasım'da Batı Cephesi; Batı ve Güney Cephesi olarak ikiye ayrılmış, 10 Kasım'da Albay İsmet Batı Cephesi, 11 Kasım'da Albay Refet Güney Cephesi Komutanlığına getirilmişlerdir. Bkz. Fahri Belen, *Türk Kurtuluş Savaşı*, Ankara, 1983, s.549; Mustafa Kemal Paşa, her iki cephe komutanına da süratle muntazam ordu ve büyük süvari kütlesi vücuda getirmeleri talimatında bulundu. Bkz. Atatürk, a.g.e. C. II, 52; Nuri Köstüklü, *Millî Mücadele'de Denizli, Isparta ve Burdur Sancakları*, Ankara, 1990, s.273-288.

madde ve bir de ayrı maddeden oluşan kısa bir çerçeve anayasa niteliğindedir. Zira Kanun-i Esasi'nin, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile çelişmeyen hükümleri yürürlükte sayılmış, çeşitli eğilimlerin yaşandığı mecliste bir geçiş döneminin asgari müştereklerin saptanmasıyla yetinilmeye çalışılmıştır⁷⁰. Teşkilât-ı Esasiye Kanunu ile egemenlik hakkı padişah'tan alınarak kayıtsız şartsız millete verilmiş, kuvvetler birliği ve meclis hükümeti prensibi tesis edilmiştir.

TBMM'nin bu dönemde izlemiş olduğu dış politikanın esasları ise; ulusal çıkarlardan taviz vermeyen, tam bağımsızlığa dayanan, ulusun hak ve menfaatlerini koruyan, eşitlik ilkesine saygı gösteren prensipler çerçevesinde belirlenmiş ve sürdürülmüştür.

Türk Millî Mücadelesi, Mustafa Kemal ve silah arkadaşlarının önderliğinde, yetkilerini doğrudan milletin kendisinden alan TBMM ile birlikte, Sevr projesi gibi, bir milletin önüne konulabilecek en ağır anlaşmayı yırtıp atabilme cesaretini göstererek mazlum milletlere örnek teşkil etmiştir. Türk milleti, zaferle neticelendirmiş olduğu mücadelenin ardından Lozan Antlaşması ile cephelerde elde ettiği başarıyı masa başında da taçlandırmıştır.

Sonuç

Türk Millî Mücadelesi, Türk ve Dünya tarihi açısından çok önemli bir yeri işgal etmektedir. Bunun nedeni; orduları dağıtılmış, her türlü silah ve cephanesine el konulmuş ve topraklarının büyük bir kısmı işgal edilmiş bir milletin verdiği bağımsızlık mücadelesinin kısa sürede başarıya ulaşması ve bunun dünyanın birçok yerinde ezilen milletlere örnek olmasıdır.

Bağımsızlık mücadelesi veren milletin, kendisine bağımsızlık adına ölmeyi emreden liderlerine karşı itaati ve bağlılığı, beraberinde zaferi getirmiştir. Başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere Millî Mücadele liderlerinin savaş süresince gösterdiği sebat,

⁷⁰ Bülent Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980)*, Der Yayını, 1995, s. 253.

sabır ve itidal ile birlikte demokratik uygulamaları, karşılıklı güvenin oluşmasında çok önemli bir rol oynamıştır. Özellikle Mustafa Kemal Paşa'nın halkta uyanmış olan Millî Müdafaa bilincini yerelden vatanın bütün sathına yayma stratejisi başarılı olmuştur.

Mustafa Kemal Paşa önderliğindeki Millî Mücadele liderlerinin kurtuluş stratejisi, ne Osmanlı Devleti'nin bütünlüğünün korunmasına ne de bölgesel direnişler vasıtasıyla işgalin sonlandırılmasına dayanıyordu. Mustafa Kemal Paşa, zaferin ancak Anadolu insanının desteğine dayalı merkezî bir direniş hareketi ile gerçekleşebileceğini düşünüyordu. O'nun bu direniş plânının başarılı olabilmesi için eş zamanlı olarak, içerde merkezi otoriteyi sağlayıp direnişi merkezileştirmek ve işgal güçlerine karşı askerî zafer kazanmak gerekiyordu.

Mustafa Kemal ve arkadaşları, her gittikleri yerde halkın arasına girmişler, halkı sükûnete davet etmemişler ve harekete geçirmeye çalışmışlardır. Sadece bir komutan olmamışlar, aynı zamanda valiler ve millî teşekküllerle muhabere ederek, Türk milletini düştüğü kötü durumdan haberdar etmişler, bunlara çare arayan cemiyetleri toplayıp kararlar çıkartarak Türk milletine büyük zaferi kazandıran birer lider olmuşlardır.

Kaynakça

- Başbakanlık Osmanlı Arşivi
 TBMM Zabıt Cerideleri
 Askeri Tarih Belgeleri
 Harp Tarihi Vesikaları Dergisi
 Tarih Vesikaları
 Akşin, S. (1998). *İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele*. (Cilt I). Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları.
 Albayrak, M. (1998). *Millî Mücadele Dönemi'nde Batı Anadolu Kongreleri (17 Mart 1919-2 Ağustos 1920)*, Ankara: Atatürk Araştırmaları Merkezi.
 Apak, R. (1990). *İstiklal Savaşı'nda Garp Cephesi Nasıl Kuruldu?*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

- Ataseven, S. (1997). *Rauf Orbay Biyografisi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Atatürk, M. K. (1973) *Nutuk*. (Cilt I). İstanbul: MEB Yayını.
- Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri*. (1964), Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Atay, F. R. (1965). *Atatürk'ün Hatıraları (1914-1919)*. Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Atay, F. R. (1969). *Çankaya*. İstanbul: Doğan Kardeş Basımevi.
- Aydemir, Ş. S. (1993). *İkinci Adam*. (Cilt I-III). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Aydemir, Ş. S. (1999). *Tek Adam*. (Cilt I). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Aydoğan, E. (2000). *Samsun'dan Erzurum'a Mustafa Kemal*. Ankara: Atatürk Araştırmaları Merkezi.
- Bayar, C. (1997). *Ben de Yazdım*. (Cilt I-VIII). İstanbul: Sabah Kitapçılık.
- Baykal, A. N. (1999). *Mustafa Kemal Atatürk'ün Liderlik Sırları*. İstanbul: Sistem Yayını.
- Baykal, B. S. (1969). *Erzurum Kongresi ile İlgili Belgeler*. Ankara: Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayını.
- Baykal, B. S. (1974). *Heyet-i Temsiliye Kararları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Baykara, T. (1985). *Millî Mücadele*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayını.
- Bayur, H. (1963). *Atatürk'ün Hayatı ve Eserleri*. Ankara: Güven Basımevi.
- Belen, F. (1983). *Türk Kurtuluş Savaşı*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Bıyıklıoğlu, T. (1959). *Atatürk Anadolu'da (1919-1921)*. Cilt I. Ankara: Kent Basımevi.
- Borak, S. (1966). *Bilinmeyen Yönleriyle Atatürk*, İstanbul: Kitapçılık Ticaret Limited Şirketi.
- Cebesoy, A. F. (1953). *Millî Mücadele Hatıraları*. İstanbul: Vatan Neşriyat.
- Çavdar, K. (1973). *Cumhuriyetin 50. Yılı Dolayısıyla, Atatürk'ün Silah Arkadaşları*. İzmir: Sobe Matbaası.
- Çoker, F. (1995). *Türk Parlamento Tarihi – Millî Mücadele ve TBMM I. Dönem (1919-1923)*. (Cilt III). Ankara: TBMM Vakfı Yayını.
- Goloğlu, M. (1968). *Erzurum Kongresi*. Ankara.
- Gök, H. (1997). *Mareşal Fevzi Çakmak'ın Askerî ve Siyasî Faaliyetleri*. Ankara: Genelkurmay Basımevi.
- Gökbilgin, M. T. (1959). *Millî Mücadele Başlarken*. (Cilt I). Ankara: Türk Tarih Kurumu.

- Güresin, E. "Refet Bele Ata ile Samsun'a Gidişini Anlatıyor", *Cumhuriyet Gazetesi*, (19 Mayıs 1963).
- İnönü, İ. (1985). *Hatıralar*. (Cilt I-II). (Yay. Haz.: S. Selek). Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Jaeschke, G. (1971). *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*. Ankara: TTK Yayını.
- Kansu, M. M. (2009). *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*. (Cilt I), Ankara: TTK Yayını.
- Karabekir, K. (1995). *Hayatım*. (Yay. Haz.: F. Özerengin), İstanbul: Emre Yayınları.
- Karabekir, K. (1969). *İstiklal Harbimiz*. İstanbul: Türkiye Yayını.
- Karabekir, K. (1997). *Nutuk ve Karabekir'den Cevaplar*. (Cilt I). İstanbul: Yayınları Emre.
- Kaya, H. (2008). *Refet Bele'nin Askeri ve Siyasî Hayatı (1881-1963)*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü.
- Kırzioğlu, F. (1993). *Bütünüyle Erzurum Kongresi*. Ankara: Kültür Ofset.
- Kırzioğlu, F. (1991). *Kâzım Karabekir*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayını.
- Köstüklü, N. (2002). "Millî Mücadele'de Batı Cephesi, Savaşlar ve Cepheleler", *Türkler*. (Cilt XVI). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Köstüklü, N. (1990). *Millî Mücadele'de Denizli, Isparta ve Burdur Sancakları*. Ankara: Atatürk Araştırmaları Merkezi.
- Mazıcı, N. (1996). *Celal Bayar – Başbakanlık Dönemi (1937-1939)*, İstanbul: Der Yayını.
- Nadi, Y. (1978). *Kurtuluş Savaşı Anıları*. İstanbul: Çağdaş Yayınları.
- Orbay, R. (1963). "Rauf Orbay'ın Hatıraları", *Yakın Tarihimiz*. (Cilt II-III), İstanbul: Vatan Gazetecilik ve Matbaacılık.
- Ökte, S. K. (2013). *Millî Mücadele Döneminde Halkla İlişkiler (1918-1922)*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü.
- Özçelik, A. (1993). *Ali Fuat Cebesoy*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Özsoy, O. (1999). *Saltanattan Cumhuriyete Giden Yolda Kurtuluş Savaşı'nın Perde Arkası*, İstanbul: Aksoy Yayını.
- Polat, N. H. (1991). *Müdafaa-i Milliye Cemiyeti*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Sabis, A. İ. (1993). *Harp Hatıralarım*. (Cilt V), İstanbul: Nehir Yayını.
- Sakallı, B. (1997). *Millî Mücadelenin Sosyal Tarihi*. İstanbul: İz Yayıncılık.

- Sertoğlu, M. (1968). "Mustafa Kemal'in Samsun'dan Gönderdiği İki Mühim Rapor", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, (14): 5-9
- Sofuoğlu, A. (1994). *Kuvâ-yı Milliye Döneminde Kuzeybatı Anadolu (1919-1921)*, Ankara: Genelkurmay Basımevi.
- Steinhaus, K. (1995). *Atatürk Devrimi Sosyolojisi*. (Çev. M.Akkaş). İstanbul: Sarmal Yayını.
- Tanör, B. (1995). *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980)*. İstanbul: Der Yayını, 1995.
- Tanör, B. (2009). *Türkiye'de Kongre İktidarları*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Tansel, S. (1991). *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*. (Cilt I-IV). İstanbul: MEB Yayını.
- Taşkıran, C. (1993). *Kâzım Karabekir Paşa, Askeri Hayatı ve Komutanlığı*, Ankara: Genelkurmay Başkanlığı Yayını.
- Tevetoğlu, F. (1987). *Atatürk'le Samsun'a Çıkanlar*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayını.
- Turan, Ş. (1967). *Hacim Muhittin Çarıklı'nın Kuvayı Milliye Hatıraları (1919-1920)*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- (Y. y.) (1962). *Türk İstiklal Harbi, Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı*. (Cilt I). Ankara: Genelkurmay Başkanlığı Yayını, 1962.
- (Y. y.) (1963). *Türk İstiklal Harbi, Batı Cephesi*. (Cilt II/I). Ankara: Genelkurmay Başkanlığı Yayını.
- Türkmen, Z. (2001). *Mütareke Döneminde Ordunun Durumu ve Yeniden Yapılanması (1918-1920)*. Ankara: TTK Yayını.
- Ünal, M. (1994). *Miralay Bekir Sami Günsav'ın Kurtuluş Savaşı Anıları*. İstanbul: Cem Yayını.
- Zübeyirzâde M. F. (1925). *Yurdumuz Havza*. İstanbul: Vatan Matbaası.

TÜRK BASINININA GÖRE YUNAN BAŞKUMANDANI VE KARARGÂHININ ESİR EDİLMESİ

Uğur ÜÇÜNCÜ

Prof. Dr.; Karadeniz Teknik Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
Tarih Bölümü Öğretim Üyesi
uucuncu@ktu.edu.tr

Özet

26 Ağustos 1922'den 18 Eylül 1922'ye kadar süren Büyük Taarruz kesin Türk zaferiyle sonuçlanmıştır. Batı Anadolu'yu işgal etmiş olan Yunan Ordusu hezimete uğramıştır. Anadolu'nun Türk vatanı olduğu bir kez daha uluslararası alanda ispatlanmıştır. Büyük Taarruz'da önemli bir gelişme de yaşanmıştır. Yunan Orduları Başkumandanlığına henüz getirilmiş olan Nikolaos Trikopis ve karargâhı 2 Eylül 1922'de Uşak'ın Göğem Köyünde Türk birlikleri tarafından esir edilmiştir. Trikopis ve maiyetinin esareti süreci Türk basınında yakından takip edilmiştir. Trikopis'in başkumandanlığa tayini, esareti ve Mustafa Kemal Paşa ile görüşmeleri Türk basınının haber ve yorumlarıyla Türk kamuoyuna taşınmıştır. Bu çalışmada, Türkiye'nin bütünü temsil eden gazeteler kullanılarak Trikopis ve karargâhının esaretinin Türkiye'de ve Yunanistan'daki yansımaları değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yunan Ordusu, Türk Ordusu, Trikopis, Mustafa Kemal Paşa, Uşak.

Abstract

The Great Offensive, lasted from 26 August 1922 to 18 September 1922, resulted in a definite Turkish victory. The Greek Army, which the occupied Western Anatolia, was defeated. It was proved internationally that Anatolia is once again a Turkish homeland. There had an important development in the Great Offensive. Nikolaos Trikopis and his headquarters, which had just been appointed as the Commander in Chief of the Greek Armies, were captured by Turkish troops in Göğem Village of Uşak on 2 September 1922.

The process of captivity of Trikopis and his entourage was closely followed in the Turkish press. The appointment of Trikopis to the Commander-in-Chief, his captivity and his meetings with Mustafa Kemal Pasha were conveyed to the Turkish public by the Turkish press. In this study, it was evaluated reflections of the captivity of Trikopis and his headquarters in Turkey and Greece using the newspapers representing the whole of Turkey.

Keywords: Greek Army, Turkish Army, Trikopis, Mustafa Kemal Paşa, Uşak.

Giriş

Sakarya zaferinden Büyük Taarruz'a kadarki zaman süreci, birtakım önemli siyasi ve askeri gelişmelerle geçmişti. Ankara Hükümeti bu zaman sürecinde bir yandan barışı diplomasi yoluyla ararken diğer yandan askeri hazırlıklarını sürdürmüştü. Türk Milleti, Sakarya zaferiyle beraber II. Viyana kuşatmasından beri devam eden makûs kaderini yenmeyi başarmıştı. Bu zaferle Anadolu'da Yunan ilerlemesine karşı bir set çekmişti. Ankara Hükümeti gerek dışarıda gerekse içeride saygınlığını artırmıştı.¹

Mustafa Kemal Paşa ve Türk Genelkurmayı, Anadolu meselesinin siyaseten çözülemeyeceğini başından beri bilmekteydiler.² Yunanlılara karşı kesin bir darbe vurmak için daha Ekim 1921'de Genelkurmay Başkanlığı tarafından SAD³ adıyla anılacak bir taarruz planı hazırlanmıştır.⁴ Büyük Taarruza hazırlık sürecinde Türk ordusunda eğitim oldukça önemsenmişti. Sürekli olarak tatbikatlar yapılarak ordu savaşa hazırlanmıştı.⁵

¹ Türk İstiklal Harbi, *Büyük Taarruza Hazırlık ve Büyük Taarruz (10 Ekim 1921-31 Temmuz 1922)*, C. II, VI.Kısım,,1.Kitap, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1967, s.7, 8.

² *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV*, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 1991, s. 428-429.

³ Sandıklı adının baş harfinden yola çıkılarak taarruz planına SAD denilmiştir.Bkz: Fahri Belen, "Yunan Cephesi Nasıl Yarıldı", Büyük Zaferin 50.Yıldönümüne Armağan, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yay., İstanbul 1972, s. 99.

⁴ *TİH*, C.II, 1.k. s.50,51.

⁵ *TİH*, C.II, 2.k. s.10; Fahri Belen, "Büyük Taarruz", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, S.18, Ağustos 1986, s. 55.

Mustafa Kemal Paşa, taarruz yapılacağını 4 Ağustosta Ankara'da Bakanlar Kuruluna bildirmişti.⁶ Ardından gizli bir şekilde 17 Ağustos tarihinde Konya'ya hareket etmişti.⁷ Gazetelerde çıkan ilanlarla Mustafa Kemal Paşa'nın Ankara'da yabancı devlet elçilerine çay ziyafeti vereceği izlenimi verilmişti.⁸ Mustafa Kemal Paşa Akşehir'de Batı Cephesi Karargâhında ordu komutanlarının da katıldığı toplantıda harekât planı üzerinde son müzakerelerini yapmış,⁹ 24 Ağustos 1922 saat 19.00'da Şuhut'a gelmişti. 25 Ağustos 1922 akşamı Kocatepe'nin güneybatı yamaçlarında çadırli ordugâhta konaklamıştı.¹⁰ Ardından Kocatepe'ye hareket etmiş, ay yıldızlı gecede Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa, Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa ve I. Ordu Komutanı Nurettin Paşa ile birlikte Kocatepe'deki gözetleme yerinde hazır bulunmuşlardı.¹¹ Saat 04.30'da başlaması gereken topçu ateşi sisin fazlalığı nedeniyle 05:00'da başlayabilmiştir.¹² Böylece Türk Milleti işgalci düşmanı topraklarından atmak için büyük bir savaşa girmiştir.

26 Ağustos 1922'de başlayan ve 18 Eylül 1922'de son Yunan askerinin de Batı Anadolu'dan çıkarıldığı Büyük Taarruz Türk Millî mücadelesinin askeri safhasını sona erdirmiştir.¹³ TBMM

⁶ Ahmet Altıntaş, *Millî Mücadele Döneminde Afyon ve Havalisi (1919-1922)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1990, s.56.

⁷ Gotthard Jaeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi Mondros'tan Mudanya'ya Kadar (30 Ekim 1918-11 Ekim 1922)*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1989, s. 189.

⁸ Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk (1919-1927)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 1997, 448; *TİH*, C.II, 1.k., s.205.

⁹ Atatürk, *Nutuk*, s. 448; Fahrettin Altay, "Büyük Taarruzda Süvari Kolordumuz", S.18, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Ağustos 1986, s.46.

¹⁰ Atatürk, *Nutuk*, s. 448; Doğan Adalı, *Büyük Taarruza Hazırlık Dönemindeki Diplomatik, Siyasi ve Askeri Faaliyetler*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 1998, s. 160.

¹¹ *TİH*, C.II, 2.k., s.95.

¹² *TİH*, C.II, 2.k., s.95; Kollu, a.g.m., s.520.

¹³ Büyük Taarruz sürecine dair tafsilatlı bilgi için bkz. Uğur Üçüncü, *Büyük Taarruz*, Altınpost Yay., Ankara 2012; *Afyonkarahisar'dan İzmir'e Birinci Ordunun Karşısında Yunan Sürüleri*, Orhaniye Matbaası, (Basım yeri belirsiz)1339/1923; İbrahim Artuç, *Büyük Taarruz Başkumandan Meydan Muharebesi*, İstanbul 1986; İzzettin Çalışlar,

Hükümetinin elde ettiği bu büyük zafer Türkler için bir kırılma noktasıdır. Zira Viyana Seferinden sonra Türk ordusunun topyekûn bir şekilde yaptığı ilk taarruz olmuştur. Taarruz başarıyla sonuçlanmış ve Anadolu'nun bir kez daha Türk yurdu olduğu ispatlanmıştır. Yunan ordusu ise çıktığı Anadolu macerasında büyük bir hezimete uğramış, uzun yıllar kendini toparlayamayacak bir sürece girmiştir.

Büyük Taarruz sürecindeki en önemli gelişmelerden biri de Yunan Başkumandanlığına getirilen Trikopis'in ve maiyetinin Türk ordusuna esir düşmesidir. Trikopis, 30 Ağustos 1922'de yapılan Başkumandanlık Meydan Muharebesi sonrasında hayatını zor kurtarabilmişti. Esir edilmiş olan yaverinin ifadelerine göre Trikopis özel otomobili ve hayvanlarını Dumlupınar'da bırakarak Eczun kuvvetlerinin arasına karışıp kaçmıştı.¹⁴ Trikopis'in bu geçici kaçışı 2 Eylül'de son bulmuştur. Hatıralarında da belirttiği gibi, amaçsız bir şekilde çekilen Yunan birlikleri, günlerdir aç ve savaşmanın getirmiş olduğu bitkinlikle karşılaşmıştır. Askerler, subayların emirlerini dinlemedikleri gibi, onları Türk ordusuna teslim etmekle dahi tehdit eder duruma gelmişlerdi.¹⁵ 4 Eylül'de Yunan Başkumandanlığına atanacak olan Birinci Kolordu Kumandanı Trikopis ve Yunan karargâhı 2 Eylül tarihinde Elmadağ eteklerinde Gövem Köyü civarında Birinci Kafkas Kumandanı Albay Halit Akmansu'ya bağlı Türk birlikleri tarafından esir edilmişti. Akmansu, esir Yunan karargahını ertesi gün Uşak'a göndermiştir.¹⁶ Trikopis, hatıralarında

Sakarya'dan İzmir'e Kadar 1'nci Kolordu, haz. Zekeriya Türkmen, Alev Keskin, Genelkurmay Askeri Tarih Stratejik Etüt Başkanlığı Yay., Ankara 2003; İsmet Görgülü, *Büyük Taarruz*, Genelkurmay Başkanlığı Yay., Ankara 1992; *TİH*, C.II, 1. k.; *TİH*, C.II, 2. k.

¹⁴ ATASE İSH, Kutu: 1789, Gömlek: 30, Belge: 30-1.

¹⁵ Nikolaos Trikopis, General Trikopis'in Hâtıraları, Çev. Ahmet Angın, Hûsnütabiat Matbaası, İstanbul 1967, s.101-102.

¹⁶ ATASE İSH, Kutu: 1789, Gömlek: 34, Belge: 34-1; ATASE İSH, Kutu: 1784, Gömlek: 124, Belge: 124-1; ATASE, İSH, Kutu: 1786, Gömlek: 140, Belge: 140-1a. ATASE, İSH, Kutu: 1784, Gömlek: 118; "Trikopis Nasıl Teslim Oldu", *Yakın Tarihimiz*, S.28, C.III, Eylül 1962, s.36, 37; "Yunan Başkumandanı Trikopis Nerede, Kime, Nasıl Teslim Oldu?", *Tarih Konuşuyor*, S.7, C.II, Ağustos 1964, s. 528-530, 532, 534.

esaretinin çaresizlik üzerine olduğunu belirtmiştir. Ona göre Türklerle sonuna kadar savaşılması emrini vermesine rağmen bütün subayların askerlerin savaşmak istemediklerini kendine söylediklerini ifade etmiştir. Teslim olunması yönünde ısrarlar karşısında Trikopolis, top ve makinalı tüfeklerin tahrip edilmesini emretmiş, mevcut subaylardan askerlerin takındığı tavr hakkında imzalı kâğıt almıştır. Ardından beyaz bayrak çekmek zorunda kalmıştır.¹⁷

Trikopolis ve maiyetini esir alan birliğin başındaki Ahmet Çavuş ise olayı şu şekilde anlatmıştır:¹⁸

"... - Keşif için üç kişi dağa tırmanmağa başladık. Yanımda saatli, tetikli, fitilli olmak üzere 11 bomba vardı. Arkamızdan da kırk kişi yollayacaklardı. Alaca karanlıkta tepenin bir boyun noktasına vardığımız zaman, 5 - 10 zabitin oturduklarını gördüm. Derhal bombalardan birisini yakalayarak, davranmayın, teslim olun, diye haykırdım. Hepsi, ellerini kaldırdılar. Arkadaşlarım da yanına gelmişlerdi. Ben önümüzde duran bir zabitin atını yularından yakalılarak çektim.

Sordular:

- *Ne kadar kuvvetiniz var? dediler.*
- *Üç ordu, dedim. Tamamen muhasara altındasınız. Ya teslim olacaksınız ya sizi gurup ateşine vereceğiz.*
- *Hangi kıtaya kumanda ediyorsun? dediler.*
- *Alay kumandanyım, dedim.*

Rütbemi sordular?

- *Başçavuş... dediğim zaman hepsi hayret içerisinde kalmışlardı.*

Hayretlerini gidermek için devam ettim:

- *Bizde onbaşidan fırka kumandanı bile var, dedim. Onlara, torbalarımızdan peksimet çıkararak verdik. Onlar da bize, bol bol sigara ikram ettiler. Ceplerimizi doldurduk. Biz onları böylece esir aldıktan epey sonra Kaymakam Hüseyin Hüsnü Beyle tabur*

¹⁷ General Trikopolis'in Hatıratı, Matba-i Askeriye, Dersaadet 1339/1923, s. 28-29; Trikopolis, a.g.e., s. 102-103;

¹⁸ Ahmet Çavuş'un tam anlatısı için bkz. *30 Ağustos Hatıraları*, Hzl. Nurer Uğurlu, Cumhuriyet Yay., (Basım yeri belirsiz) 2000.

kumandanımız Fuat Bey geldiler. Hüseyin Hüsnü Bey, esir zabitlerin içerisinde birisini, eliyle işaret ederek bana sordu:

- Bu zabitin kim olduğunu biliyor musun?

- Ne bileyim, dedim. Elin düşmanı... Babamın oğlu değil ya!...

Fuat Beyin gözleri faltaşı gibi açılmıştı:

- Trikopis, Trikopis, diye haykırdı. Yunan Başkumandanı...

Trikopis'i Uşak'a kadar getirdik. Orada bana bir istiklâl madalyası yazdılar. Trikopis'in esvaplarını da bana hediye ettiler. Geçen seneye kadar bu esvapları giyerdim. Şimdi bunlar azıcık eskidi. Sokağa pek gelmiyor. Evde saklıyorum."

Trikopis ve üst düzey maiyeti Mustafa Kemal Paşa'nın huzuruna çıkarılmıştır.¹⁹ Trikopis esir edilirken özel kılıcına da el konulmuştur. Bununla beraber Trikopis yıllar sonra Atina'da Hıfzı Topuz'a verdiği demeçte kendileri için kılıcın düşmanın eline geçmesinin küçüklük olduğunu bu nedenle esaretinden önce onu imha ettirdiğini iddia etmiştir. Türkler tarafından el konulan kılıcın ise kendisine ait olmadığını savunmuştu.²⁰

Trikopis ve diğer üst düzey esir Yunan subayları, önce Ankara'ya oradan da Kırşehir'e götürülmüşlerdir. Yaklaşık bir yıllık esaretten sonra esirlerin karşılıklı salınması yönünde Türkiye ve Yunanistan arasındaki sözleşme üzerine Trikopis ve arkadaşları serbest kalmışlar ve Yunanistan'a dönmüşlerdir.²¹

Peki, Trikopis'in Başkumandanlığa getirilmesi, kendisinin ve maiyetinin esaretinin Türkiye'de ve Yunanistan'daki yansımaları Türk basınında nasıl yer bulmuştur? Bu soruların yanıtlarının bulunması sürecin anlaşılmasına önemli katkılar yapacaktır.

Türk Basınında Trikopis'in Başkumandanlığa Getirilişi

Yunan ordusunun Türk ordusu karşısında art arda aldığı yenilgilere rağmen İstanbul'daki Yunan temsilciliği, Yunan kuvvetlerinin halen

¹⁹ Trikopis, *a.g.e.*, s.103.Stanford J.Shaw, *From Empire to Republic*, Vol.IV, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 2000, s. 1701.

²⁰ *30 Ağustos Hatıraları*, s.69.

²¹ Trikopis, *a.g.e.*, s. 104-105.

bir savunma yapabileceği umuduyla 1 Eylül 1922’de Güney Ordu Grubu ve I. Kolordu Komutanı General Trikopis’i Başkomutan, Dousmanis’i, Sariganis ve Pallis’i ise üst düzey komutanlar olarak atadılar.²²

Yunan ordusunun Birinci Kolordu Kumandanı olan Trikopis’in Başkumandanlığa getiriliş öyküsü esaretiyle eşzamanlı olarak Türk basını tarafından kamuoyuna bildirilmiştir. Basına göre Yunan ordusu Dumlupınar Meydan Muharebesi yenilgisinin ardından Uşak’a çekilmişti. Yunan kuvvetlerinin başında bulunan Yunan Kumandanları yenilgilerinden dolayı bir özeleştiri yapmak ve bundan sonra nasıl bir yol izlenmesi gerektiği noktasında aralarında bir toplantı yapmışlardı. Bu toplantıda yenilginin en büyük sorumlusu Yunan Başkumandanı Hatzianestis olarak görülmüştü. Kumandanlar, Hatzianestis’nin Başkumandanlıktan azlini ve yerine General Trikopis’in getirilmesi kararını almışlardı. Alınan bu karar Atina’ya bildirilmişti.²³ Atina Hükümeti ilk olarak Hatzianestis’yi görevden almış, Başkumandanlığa 4 Eylül tarihinde Trikopis getirilmişti.²⁴

Yunan basını yapılan bu değişikliğin Yunan ordusuna olumlu bir etki yarattığını iddia etmişti. Nitekim 4 Eylül tarihiyle Yunan Matbuat Kalemi bu değişikliğin “*gerek efkâr-ı umûmiyye ve gerek mahâfil-i ecnebiye nezdinde pek iyi te’sîrler*” yaptığını yazmıştı. Atina’da, bu değişikliklerle Yunan askerlerinin teskin edilmesinden başka maneviyatının da yükseleceğine inanılmıştı. Türk basını ise Trikopis’in Başkumandanlığa getirilmesi ve Yunan karargâhında yapılan değişikliklere büyük ilgi göstermişti. 7 Eylül tarihli Anadolu gazetelerinde verilen habere göre, “*Yunan Hükümeti Hacı Anesti’nin*

²² Hikmet Öksüz, İsmail Köse, Amerikan Arşiv Vesikalarında Büyük Taarruz, Türkiye Mecmuası, 27/2, 2017, s.228.

²³ *Hâkimiyet-i Milliye*, 9 Eylül 1338/ 9 Eylül 1922, No 603, s.1; *İkdâm*, 8 Eylül 1338/ 8 Eylül 1922, No:9150, s.1; *İkdâm*, 12 Eylül 1338/ 12 Eylül 1922, No:9154, s.1.

²⁴ *Hâkimiyet-i Milliye*, 9 Eylül 1338/ 9 Eylül 1922, No 603, s.1; *İkdâm*, 8 Eylül 1338/ 8 Eylül 1922, No:9150, s.1; *İkdâm*, 12 Eylül 1338/ 12 Eylül 1922, No:9154, s.1.

yerine Anadolu ordusu Başkumandanlığına General Trikopis'i ta'yîn eylemişlerdir."²⁵

5 Eylül tarihiyle İzmir'den alınan bir kaynaktaki General Trikopis'in Başkumandanlığa tayin edildiği telgrafla bildirilmişti. Oysaki Trikopis ve mahiyeti 2 Eylül tarihinde Türk ordusuna esir düşmüştü. 2 Eylül akşamı Türk kuvvetleri dağınık ve yorgun bir durumda olan Yunan kuvvetlerini Uşak civarında sıkıştırmıştı. Başlarında General Trikopis'in olduğu Yunan kuvvetleri Türk birliklerinin elinden kurtulamayacaklarını anlayınca teslim olmayı tercih etmişlerdi.²⁶

Trikopis ve Karargâhının Esaretinin Basındaki Yansımaları

Yunan ordusunun yeni başkumandanının Türk ordusuna esir düşmüş olması Türk ve Yunan tarafları açısından oldukça önemlidir. Bu esaret Türk Milleti için büyük bir moral kaynağıken Yunanlılar için tam bir hayal kırıklığıydı. Bunu çok iyi idrak eden Türk basını esaretle ilgili ayrıntıları kamuoyuyla yoğun bir şekilde paylaştı. *Vakit* gazetesi 7 Eylül tarihli nüshasında 5 Eylül tarihli Rauf Bey'in bir telgrafından hareketle General Trikopis'in esareti hakkında malumat veriyordu. Bu malumata göre General Trikopis 2 Eylül akşamı Uşak civarında 2. Kolordu Kumandanı General Diyenis, Erkan-ı Harbiye Reisi Miralay Vasilekopulos, Erkan-ı Harbiye Miralay Nerenemis, Levazım Reisi Miralay Tirvitis, 13. Fırka Kumandanı Kiyapiyalis? ile birlikte esir edilmişti. Yunan Başkumandanı Trikopis ve diğer esir subaylar ise Mustafa Kemal Paşa'nın karargâhına sevk edilmişlerdi.²⁷

²⁵ *Hâkimiyet-i Milliye*, 7 Eylül 1338/ 7 Eylül 1922, No 601, s.1; *Babalık*, 7 Eylül 1338/7 Eylül 1922, No: 985, s.2; *Varlık*, 7 Eylül 1338/7 Eylül 1922, No: 78, s.1.

²⁶ *İslahât*, 7 Eylül 1338/ 7 Eylül 1922, No:1182, s.1; *İkdâm*, 6 Eylül 1338/ 6 Eylül 1922, No:9148, s.2.

²⁷ *Vakit*, 7 Eylül 1922/7 Eylül, No: 1700, s. 2; Genelkurmay belgelerine göre ise Trikopis haricinde esir alınan Yunan üst subayları şöyledir: Trikopis'ten başka II. Kolordu Kumandanı Diyenis, Erkan-ı Harbiye Reisi Miralay Yuvanıs, Miralay Nirotis, Vasilekopoli, 13.Tümen Kumandanı Miralay Vandanis, 2. Kolordu Levazım Reisi Nirotis ve Miralay Katiyas da esir edilmişlerdi. Bkz. *ATASE İSH*, Kutu: 1789, Gömlek: 34, Belge: 34-1; *ATASE İSH*, Kutu: 1784, Gömlek: 124, Belge: 124-1; *ATASE*,

Yunan esirleri 5. Tümen tarafından teslim alınmıştı. Bunlardan başka bir Kolordu Erkan-ı Harbiye Reisi ile 96 subay da yaklaşık aynı zamanda 23. Tümen tarafından esir edilmişti. Birinci Ordu Kumandanı Nurettin Paşa'nın bildirdiğine göre bu iki esir kafilesinde 120 subay ve 3.000 asker bulunuyordu.²⁸ 6 Eylül tarihli *Yeni Adana* gazetesine göre ise 10.000 er, erkan-ı harbiyesiyle beraber iki general, dört tümen kumandanı esir edilmişti.²⁹ Mustafa Kemal Paşa sadece esir alınan subayların sayısını 300 olarak vermiştir.³⁰

Babalık gazetesi muhabirlerinden, Samizade Süreyya, Yunan karargâhının esir edilmesi ve Trikopis ile ilgili gözlemlerini 3 Eylül tarihiyle gazetesine göndermişti. Onun anlattığına göre, 2 Eylül sabahı beş bin kadar Yunan esiri ele geçirilmişti. Bunlar arasında biri Güney Cephesi Kumandanı Trikopis olmak üzere iki general de vardı. Samizade Süreyya, Trikopis hakkında kısa bir bilgi vermeyi ihmal etmiyordu. Onun anlattığına göre Trikopis, "*Yunanistan'ın en büyük milyonerlerinden imiş. Hükümetten maâş almaz. Bilakis orduya madden yardım edermiş.*" Trikopis'ten başka esirler arasında birçok miralay, kaymakam ve binbaşılar da bulunmaktaydı.³¹

İkdâm gazetesi Trikopis'in esaretinin İstanbul'da yansımaları gösteren bir haberi nüshasına taşıyordu. Habere göre, Trikopis ve diğer Yunan generallerinin esaretiyle ilgili olarak İstanbul'da *Fransızca İstanbul* gazetesinde "*Başkumandan General Trikopis'le Erkân-ı Harbiyyesinin ve İki Kolordu Kumandanının 2 Eylül'de Salihli*³²

İSH, Kutu: 1786, Gömlek: 140, Belge: 140-1a. *ATASE*, İSH, Kutu: 1784, Gömlek: 118, Belge: 118-1; *ATASE*, İSH, Kutu: 1784, Gömlek: 130, Belge:130-2; *ATASE*, İSH, Kutu: 1784, Gömlek: 118, Belge: 118-1; *ATASE* İSH, Kutu: 1787, Gömlek: 14, Belge: 14-1; *ATASE* İSH, Kutu: 1798, Gömlek: 72, Belge: 72-1; *ATASE* İSH, Kutu: 1802, Gömlek: 20, Belge: 20-30.

²⁸ *ATASE* İSH, Kutu: 1784, Gömlek: 124, Belge: 124-1.

²⁹ *Yeni Adana*, 6 Eylül 1338/ 6 Eylül 1922, No: 359-176, s. 1.

³⁰ *ATASE* İSH, Kutu: 1789, Gömlek: 34, Belge: 34-1.

³¹ *Babalık*, 12 Eylül 1338/12 Eylül 1922, No: 989, s.1.

³² Trikopis Salihli'de değil Elmadağ eteklerinde Göğem Köyü civarında esir alınmıştı. Bkz: "Trikopis Nasıl Teslim Oldu", s.36, 37; Yunan Başkumandanı Trikopis Nerede, Kime, Nasıl Teslim Oldu?", s.528-530, 532, 534.

*civârında esîr edildiği anlaşılıyor. Bu haber, bu haftanın en heyecanlı vak'alarındandır.*³³ ibareleri yer alıyordu.

Türk basınından anlaşılacağı üzere Yunan Generali Trikopis'in 2 Eylül tarihindeki esaretinden Yunan Hükümetinin haberi olmadığı gibi Trikopis'in de Başkumandan tayin edildiğinden haberi yoktu. Trikopis'e Başkumandan olduğunu, Mustafa Kemal Paşa, 6 Eylül 1922'de huzuruna getirildiğinde iletmişti.³⁴ General Trikopis Türk ordusu tarafından esir edildiği zaman henüz Başkumandan tayin edildiğine dair emri almadığından kendisini halen Birinci Kolordu kumandanı olarak tanıtmaktaydı. Yunan Başkumandanı Hatzianestis, bile henüz azledilmeden önce Trikopis'in esaretinden haberi yoktu. Nitekim 3 Eylül'de resmî tebliğ yayınlamış olan Hatzianestis General Trikopis'in esaretinden habersizdi. *Vakit* gazetesi aksi takdirde bu esareti Hatzianestis, zamanında Atina'ya bildireceğini ve esir olan kumandanın kendi yerine tayin edilmesine müsaade etmeyeceğini yazmaktaydı.³⁵ Esir Yunan kumandanlarına ise Türk Başkumandanı Mustafa Kemal Paşa'nın direktifleriyle oldukça nazik davranılmıştı. Mustafa Kemal Paşa'nın 3 Eylül tarihinde Ankara'ya gönderdiği bir telgrafta bu durum açıkça görülmektedir. Telgrafta Mustafa Kemal Paşa esirlerle görüşüğünü, kendilerini teselli ettiğini ve ailelerine sıhhat haberlerini bildirmelerine izin verdiğini yazmaktadır.³⁶

Mustafa Kemal Paşa'nın telgrafında belirttiği gibi esir generallerin aileleriyle temasa geçilmişti. Bu doğrultuda esir Yunan komutanlarının sağlık durumları Hilal-i Ahmer Cemiyeti vasıtasıyla ailelerine bildirilmişti.³⁷ Hilal-i Ahmer Cemiyeti 6 Eylül tarihinde Yunan Salib-i Ahmer Cemiyeti'ne şu telgrafi çekmiştir³⁸:

³³ *İkdâm*, 7 Eylül 1338/ 7 Eylül 1922, No:9149, s.1.

³⁴ Shaw, *a.g.e.*, s. 1701.

³⁵ *Vakit*, 7 Eylül 1922/ 7 Eylül 1922, No 1700, s. 2.

³⁶ ATASE İSH, Kutu: 1789, Gömlek: 34, Belge: 34-1.

³⁷ *Vakit*, 7 Eylül 1922/7 Eylül, No: 1700, s. 2.

³⁸ *Peyâm-ı Sabâh*, 8 Eylül 1338/ 8 Eylül 1922, Peyâm No: 1350, Sabâh No:11780, s.1.

“Türk ordusu tarafından esîr edilen bervech-i âtî General ve büyük rütbeli zâbitânın hâl-i sıhhatte olup Başkumandan Mustafa Kemal Paşa'nın misâfîri bulduklarının ailelerine tebliği ricâ olunur:

General Trikopis, Erkân-ı Harb Mîralâyı Nerenemis, İkinci Kolordu Kumandanı General Diyenis, Erkân-ı Harbiye Reîsi Vasilikopolis, Levazım Reîsi Mîralây Tirdidis, 13'üncü Fırka Kumandanı Mîralây Kiyapiyalis.

Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cem'iyeti”

Hilal-i Ahmer'in yukarıdaki telgrafına Salib-i Ahmer'den cevap 9 Eylül tarihinde gelmiştir. Telgrafta, Yunan Başkumandanı General Trikopis'in sağlığının yerinde olduğunun ailesine bildirildiği ve *“ailesinin de âfiyette bulunduğu kendisine iş'âr edilerek mukabil ma'lûmât alınması ric'a olunduğu”* ifade edilmiştir.³⁹

Türk basınından anlaşıldığı kadarıyla General Trikopis'in özel eşyaları da ele geçirilmişti.⁴⁰ Türk Başkumandanı Mustafa Kemal Paşa, Trikopis'in ele geçen eşyaları arasında bulunan kılıcı Millî Savunma Bakanı Kazım (Özalp) Paşa'ya harp hatırası olarak hediye etmişti.⁴¹ Kılıç, Mustafa Kemal Paşa'nın bir tezkeresiyle Ankara'ya gönderilmişti. Türk basını kılıcın şekli hakkında bilgi vermiştir: *“Bu kılıç Yunan Cenerallerinin kullandıkları kılınçlar nev'indedir. Kabzasında bir Yunan arması vardır.”*⁴² *İstikbâl* gazetesinin 8 Eylül tarihli haberi de bu doğrultuydu. *“Hacı Anesti'nin Kılıcı Ankara'da”*

³⁹ *İkdâm*, 10 Eylül 1338/ 10 Eylül 1922, No:9152, s.1.

⁴⁰ *Babalık*, 10 Eylül 1338/10 Eylül 1922, No: 987, s.2.

⁴¹ *Hâkimiyet-i Milliye*, 9 Eylül 1338/ 9 Eylül 1922, No 603, s.1; *Babalık*, 10 Eylül 1338/10 Eylül 1922, No: 987, s.2; *Varlık*, 11 Eylül 1338/11 Eylül 1922, No: 79, s.1; *Vakit*, 11 Eylül 1338 / 11 Eylül 1922, No:1704, s.2; *Yeni Adana*, 10 Eylül 1338/ 10 Eylül 1922, No: 362-179, s.1; Utkan Kocatürk, *Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günüğü*, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 1999, s.293; Kazım Özalp, *Millî Mücadele 1919-1922*, C.I, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1998, s.234.

⁴² *Hâkimiyet-i Milliye*, 9 Eylül 1338/ 9 Eylül 1922, No 603, s.1; Gerek Mustafa Kemal Paşa'nın 1 Eylül tarihli askeri raporu gerekse 5.Süvari Kolordusu Komutanı Fahrettin Paşa'nın 3 Eylül tarihli harp raporunda, Trikopis'in Dumlupınar Meydan Muharebesinden sonra özel otomobili ve hayvanlarını da terk ettiği belirtiliyordu. Trikopis'in otomobili ise Fahrettin Paşa'nın ifade ettiğine göre Aslıhanlar köyüne gönderilmişti

başlıklı haber, *İstikbâl* gazetesinin Ankara muhabiri Osmanzade Hamdi Bey'in bir telgrafına dayanmaktaydı. Haber aynen şöyleydi: “Muzmahill düşmân ordusunun hezîmetinin derecesini düşününüz ki, Başkumandanları ma'hûd Hacı Anesti Uşak'tan kaçarken kılıcı ile av köpeğini alamamıştır. Altın kabzalı olan ve üzerinde salib resmi bulunan bu kılıç iğtinâm edilerek Ankara'ya getirilmiştir.”⁴³ Yeni Adana ve Vakit gazeteleri de 8 Eylül tarihiyle Ankara'dan aldıkları telgraflar merkezinde aynı haberi vermişlerdi.⁴⁴ Haberde görüleceği üzere Hatzianestis'nin Uşak'tan kaçarken köpeğini ve kılıcını bırakıp kaçtığı iddia edilmişti. Oysaki Yunan eski Başkumandanı Hatzianestis Türk taarruzu süresince İzmir'de bulunmuştu. Birkaç kez cepheye hareket etmek istemişse de bunda başarılı olamamıştı.⁴⁵ Trikopis'in kılıcından başka Dumlupınar'da terk ettiği otomobil ve hayvanları da Türk ordusu tarafından ele geçirilmişti.⁴⁶

Yunan Başkumandanı Trikopis'in esir edildiği haberi, Türk basınının yazdığına göre Yunan basınında şok etkisi yapmıştı. Basın 6 Eylül sabahı itibariyle ilk olarak bu haberi yalanlama yoluna gitmişti.⁴⁷ Hatta sanki Trikopis görevdeymiş gibi cepheden raporlar geldiği iddialarına yer vermişti. *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesinin 8 Eylül tarihli nüshasında, 6 Eylül tarihiyle Atina telsizinden “*Trikopis'in Raporu*” başlığıyla verilen haber bu mealdedir. Haberde Yunan gazetelerinin istihbaratına göre yeni Yunan Başkumandanı Trikopis'in Yunan ordusunun vaziyeti hakkında hükümetine bir rapor gönderdiği ifade edilmişti.⁴⁸ Oysaki Trikopis 2 Eylül tarihinde Türk kuvvetlerine esir olmuştu. Gerçi Trikopis esir olmadan hemen

⁴³ *İstikbâl*, 8 Eylül 1338/ 8 Eylül 1922, No: 705, s.1.

⁴⁴ *Yeni Adana*, 10 Eylül 1338/ 10 Eylül 1922, No: 362-179, s.1, *Vakit*, 9 Eylül 1338 / 9 Eylül 1922, No: 1702, s.2.

⁴⁵ *İkdâm*, 9 Eylül 1338/ 9 Eylül 1922, No:9151, s.1; *Babalık*, 7 Eylül 1338/7 Eylül 1922, No: 985, s.2; *Hâkimiyet-i Milliye*, 7 Eylül 1338/ 7 Eylül 1922, No 601, s.2; *Açıksöz*, 9 Eylül 1338/9 Eylül 1922, No:576, s.2.

⁴⁶ ATASE İŞH, Kutu: 1789, Gömlek: 30, Belge: 30-1; ATASE İŞH, Kutu: 1784, Gömlek: 126, Belge: 126-1.

⁴⁷ *Peyâm-ı Sabâh*, 8 Eylül 1338/ 8 Eylül 1922, Peyâm No: 1350, Sabâh No:11780, s.1.

⁴⁸ *Hâkimiyet-i Milliye*, 8 Eylül 1338/ 8 Eylül 1922, No 602, s.1.

önce Hatzianestis'nin görevden alınmasına dair bir raporu arkadaşlarıyla beraber Yunan Hükümetine göndermişti. Gazetede belirtilen raporun bu olduğu düşünülse dahi sorun devam etmektedir. Çünkü Trikopis bu raporu yazdığında Yunan Başkumandanlığına henüz getirilmemişti. Bir başka düşünce de Trikopis'in Türk ordusunun esiriyken bir rapor yazmış olma ihtimalidir. Fakat böyle olsaydı Türk basının da bu doğrultuda haberler yazması gerekirdi. Dolayısıyla bu haberin Yunanlılar tarafından Trikopis'in esaretinin ya henüz öğrenilmediği ya da esaretini saklama amaçlı olduğu düşünülebilir.

Yunan basınında 6 Eylül akşamı ve 7 Eylül sabahından itibaren Trikopis'in esir olduğu itiraf edilmeye başlanmıştır.⁴⁹ Rumca gazeteler esir edilen General Trikopis'in yerine ise General Polymenekos'un tayin edildiğini bildirmişti.⁵⁰ Türk basınında Yunan ordusunun yeni Başkumandanı hakkında haberler çıkmaya başlamıştı. *Açıksöz* gazetesinin Atina'dan aldığı iddia ettiği haberine göre yeni Yunan karargâhı Midilli'de kurulacaktı.⁵¹ *İkdâm* gazetesi ise General Polymenekos hakkında kısa bir bilgi vermişti. Gazeteye göre Başkumandan geçen sene Kütahya'yı işgal eden 3. Yunan Kolordusu Kumandanı idi. Polymenekos, Papulas'ın Başkumandanlıktan ayrılmasından sonra kendi talebiyle emekliye ayrılmıştı.⁵²

Yunan Başkumandanlığındaki bu değişikliklerin ise Yunan resmi tebliğlerine yansması ilginçti. Bu noktada Hatzianestis-Trikopis-Polymenekos sırası doğrultusunda 5 ve 6 Eylül tarihli Yunan resmi tebliğlerindeki imzalara bakmakta fayda vardır. 5 Eylül tarihli Yunan resmi tebliği İzmir basınında halen Asya-yı Suğra Ordusu

⁴⁹ *Peyâm-ı Sabâh*, 8 Eylül 1338/ 8 Eylül 1922, Peyâm No: 1350, Sabâh No:11780, s.1.

⁵⁰ *Peyâm-ı Sabâh*, 8 Eylül 1338/ 8 Eylül 1922, Peyâm No: 1350, Sabâh No:11780, s.1; *İkdâm*, 8 Eylül 1338/ 8 Eylül 1922, No:9150, s.1.

⁵¹ *Açıksöz*-11 Eylül 1338/11 Eylül 1922, No:577, s.2.

⁵² *İkdâm*, 8 Eylül 1338/ 8 Eylül 1922, No:9150, s.1.

Kumandanı Hatzianestis imzasıyla çıkmaktaydı.⁵³ Trikopis'in esareti nedeniyle herhangi bir imzalı resmi tebliğine rastlayamadık. 6 Eylül tarihli Yunan resmi tebliği ise İstanbul ve İzmir basınında farklı imzalarla çıkmaktaydı. *İkdâm* gazetesi 6 Eylül tarihli Yunan resmi tebliğini halen Hatzianestis, *Peyâm-ı Sabâh* ve *Şark* gazeteleri Asya-yı Suğra Ordu Kumandanı Poliminekos imzalarıyla, *Vakit* ise imzasız vermektedir. Görüleceği üzere Yunan tebliğleri hangi Başkumandanın imzasıyla çıkacağı belirsizliği vardı. Fakat 7 Eylül, Yunan resmi tebliğiyle beraber yeni Yunan Başkumandanı imzasıyla yayınlanacaktı.⁵⁴

Sonuç

Bu çalışmada ortaya çıkan önemli bir sonuç, Türk Milletinin içine düştüğü zor bir durumda iken dahi devrinin süper gücü İngiltere destekli, topraklarını işgal eden Yunan ordusuna karşı birlik beraberliğini sağlayarak yaptığı mücadeleden zaferle ayrılmayı başarmasıdır. Adına Büyük Taarruz denen ve 26 Eylül 1922'de Afyon Kocatepe'den başlayan ve 18 Eylül'de son Yunan artıklarının Batı Anadolu'dan tamamen temizlendiği bu savaş, Türk Milletinin atılmaya çalışıldığı Anadolu'yu vatan yaptığını bir kez daha ispat etmiştir. Yunan ordusu bu savaşta büyük bir yıkıma uğramıştır. Savaş sonrasında uzun yıllar kendini toparlayamamıştır. Bu nedenle o sürece Küçük Asya Felaketi adını vermişlerdir. Büyük Taarruz sürecinde Türkler için büyük bir şeref, Yunanlılar için ise utanç verici bir gelişme yaşanmıştır. Yunan Başkumandanlığına henüz getirilmiş olan Trikopis ve maiyeti Türk ordusuna esir düşmüştür.

Savaş öncesinde Ankara'yı ele geçirdikten sonra Kayseri Talas'ta kahve içeceğini vaad eden Trikopis, Başkumandanlık Meydan Muharebesinde aldığı ağır yenilgi sonrasında kaçmaya çalıştığı

⁵³ *İslahât*, 7 Eylül 1338 / 7 Eylül 1922, No:1182, s.2.

⁵⁴ *İkdâm*, 8 Eylül 1338 / 8 Eylül 1922, No:9150, s.1; *Peyâm-ı Sabâh*, 8 Eylül 1338 / 8 Eylül 1922, Peyâm No: 1350, Sabâh No:11780, s.2; *Vakit*, 8 Eylül 1338 / 8 Eylül 1922, No:1701, s.1; *Şark*, 8 Eylül 1338 / 8 Eylül 1922, No:1220, s.2.

Uşak'ta Türk ordusu tarafından esir edilmiştir. İlginçtir, esaret sürecini ise kahve içeceğini vaat ettiği Talas'ta geçirmiştir.

Trikopis'in ve maiyetinin esaret süreci Türk basınında yakından takip edilmiştir. Bununla beraber Trikopis'in Başkumandanlığa getirildiğine dair haberler, esaretiyle eş zamanlı olarak verilebilmiştir. Esaretine dair haber ve yorumlar ise Anadolu'nun en ücra köşelerine kadar Türk gazetelerince ulaştırılmıştır. Bu şekilde Türk kamuoyu o süreci basından takip edebilmiştir. Türk basınında Trikopis'in başkumandanlığa getirildiğinden haberdar olmaması ve Türk Başkumandanı Mustafa Kemal Paşa tarafından bu gerçeğin kendisine bildirilmesi yoğun bir şekilde işlenmiştir. Daha da ilginç onu Başkumandanlığa getiren Yunan Genelkurmay Başkanlığının da Trikopis'in esaretini bilmediği basında vurgulanmıştır. Trikopis'in Mustafa Kemal Paşa'nın huzuruna çıkarılması, Türk Başkumandanının ona saygılı bir şekilde yaklaştığı da öne çıkarılan haberlerdendir.

Yunan Başkumandanı ve maiyetinin esaretinin Türkiye'de ve Yunanistan'daki yansımaları da basında ortaya konmuştur. Buna göre Türkiye'de büyük bir sevinç yaşanmıştır. Halkın TBMM Hükümetine inancı ve bağlılığı artmıştır. Yunanistan'da ise bu esaret, başlangıçta ya gizlenmiş ya da haberdar olunamamıştır. Fakat esaretten birkaç gün sonra Yunan basını gelişmeyi duyurmak zorunda kalmıştır. Esaret Yunanistan'da tam bir şok etkisi yaratmıştır.

Kaynakça

(1964). "Yunan Başkumandanı Trikopis Nerede, Kime, Nasıl Teslim Oldu?", *Tarih Konuşuyor*, 2(7): 509-535.

(Yazar belirsiz). (1923). *Afyonkarahisar'dan İzmir'e Birinci Ordunun Karşısında Yunan Sürüleri*. (Basım yeri belirsiz): Orhaniye Matbaası.

Akmansu, H. (1962). "Trikopis Nasıl Teslim Oldu". *Yakın Tarihimiz*, 3(28): 35-37.

Açıksöz, 9 Eylül 1338/9 Eylül 1922, No:576, s.2.

- Açıksöz*-11 Eylül 1338/11 Eylül 1922, No:577, s.2.
- Adalı, D. (1998). *Büyük Taarruzda Hazırlık Dönemindeki Diplomatik, Siyasi ve Askeri Faaliyetler*. (Basılmamış Doktora Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Altay, F. (1986). "Büyük Taarruzda Süvari Kolordumuz". *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, (18): 40-53.
- Altıntaş, A. (1990). *Millî mücadele Döneminde Afyon ve Havalisi (1919-1922)*. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Artuç, İ. (1986). *Büyük Taarruz Başkumandan Meydan Muharebesi*. İstanbul: Kastaş Yayınları.
- ATASE İSH, Kutu: 1784, Gömlek: 124, Belge: 124-1.
- ATASE İSH, Kutu: 1784, Gömlek: 126, Belge: 126-1.
- ATASE İSH, Kutu: 1787, Gömlek: 14, Belge: 14-1.
- ATASE İSH, Kutu: 1789, Gömlek: 30, Belge: 30-1.
- ATASE İSH, Kutu: 1789, Gömlek: 34, Belge: 34-1.
- ATASE İSH, Kutu: 1798, Gömlek: 72, Belge: 72-1.
- ATASE İSH, Kutu: 1802, Gömlek: 20, Belge: 20-30.
- ATASE, İSH, Kutu: 1784, Gömlek: 118, Belge: 118-1.
- ATASE, İSH, Kutu: 1784, Gömlek: 130, Belge:130-2.
- ATASE, İSH, Kutu: 1786, Gömlek: 140, Belge: 140-1a.
- Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV*, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 1991.
- Babalık*, 10 Eylül 1338/10 Eylül 1922, No: 987, s.2.
- Babalık*, 12 Eylül 1338/12 Eylül 1922, No: 989, s.1.
- Babalık*, 7 Eylül 1338/7 Eylül 1922, No: 985, s.2.
- Belen, F. (1972). "Yunan Cephesi Nasıl Yarıldı", *Büyük Zaferin 50. Yıldönümüne Armağan*, İstanbul: Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınları.
- Belen, F (1986). "Büyük Taarruz". *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, (18): 54-72.
- Çalışlar, İ. (2003). *Sakarya'dan İzmir'e Kadar 1'nci Kolordu*. (Haz. Türkmen, Z. ve Keskin, A.) Ankara: Genelkurmay Askeri Tarih Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları.
- General Trikopis'in Hatıratı, Matba-i Askeriye, Dersaadet 1339/1923.

- Görgülü, İ. (1967). *Türk İstiklal Harbi, Büyük Taarruza Hazırlık ve Büyük Taarruz (10 Ekim-31 Temmuz 1922)*, Cilt II, VI. Kısım, 1. Kitap, Ankara: Genelkurmay Basımevi.
- Görgülü, İ. (1992). *Büyük Taarruz*, Ankara: Genelkurmay Başkanlığı Yayınları.
- Hâkimiyet-i Milliye*, 7 Eylül 1338/ 7 Eylül 1922, No 601, s.1-2.
- Hâkimiyet-i Milliye*, 8 Eylül 1338/ 8 Eylül 1922, No 602, s.1.
- Hâkimiyet-i Milliye*, 9 Eylül 1338/ 9 Eylül 1922, No 603, s.1
- Islahât*, 7 Eylül 1338/ 7 Eylül 1922, No:1182, s.2.
- İkdâm*, 10 Eylül 1338/ 10 Eylül 1922, No:9152, s.1.
- İkdâm*, 12 Eylül 1338/ 12 Eylül 1922, No:9154, s.1.
- İkdâm*, 6 Eylül 1338/ 6 Eylül 1922, No:9148, s.2.
- İkdâm*, 7 Eylül 1338/ 7 Eylül 1922, No:9149, s.1.
- İkdâm*, 8 Eylül 1338/ 8 Eylül 1922, No:9150, s.1.
- İkdâm*, 9 Eylül 1338/ 9 Eylül 1922, No:9151, s.1
- İstikbâl*, 8 Eylül 1338/ 8 Eylül 1922, No: 705, s.1.
- Jaeschke, G. (1989). *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi Mondros'tan Mudanya'ya Kadar (30 Ekim 1918-11 Ekim 1922)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kocatürk, U. (1999). *Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğü*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Öksüz, H. ve Köse, İ. (2017). *Amerikan Arşiv Vesikalarında Büyük Taarruz. Türkiyat Mecmuası*, 27(2): 207-238.
- Özalp, K. (1998). *Millî mücadele 1919-1922*. (Cilt I). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Peyâm-ı Sabâh*, 8 Eylül 1338/ 8 Eylül 1922, Peyâm No: 1350, Sabâh No:11780, s.2.
- Shaw, S. J. (2000). *From Empire to Republic*. (Cilt IV). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Şark*, 8 Eylül 1338/ 8 Eylül 1922, No:1220, s.2.
- Trikupis, N. (1967). *General Trikupis'in Hâtıraları*. (Çev. A. Angın). İstanbul: Hûsnütabiat Matbaası.
- Türk İstiklal Harbi, Büyük Taarruz (1-31 Ağustos 1922)*. (Cilt II, VI. Kısım, 2. Kitap). Ankara: Genelkurmay Basımevi.
- Uğurlu, N. (Haz.) (2000). *30 Ağustos Hatıraları*. (Basım yeri belirsiz) Cumhuriyet Yayınları.
- Üçüncü, U. (2012). *Büyük Taarruz*. Ankara: Altınpost Yayınları.

Vakit, 11 Eylül 1338 / 11 Eylül 1922, No:1704, s.2.

Vakit, 7 Eylül 1922/7 Eylül, No: 1700, s. 2.

Vakit, 8 Eylül 1338 / 8 Eylül 1922, No:1701, s.1.

Vakit, 9 Eylül 1338 / 9 Eylül 1922, No: 1702, s.2.

Varlık, 11 Eylül 1338/11 Eylül 1922, No: 79, s.1.

Varlık, 7 Eylül 1338/7 Eylül 1922, No: 78, s.1.

Yeni Adana, 10 Eylül 1338/ 10 Eylül 1922, No: 362-179, s.1.

Yeni Adana, 6 Eylül 1338/ 6 Eylül 1922, No: 359-176, s. 1.

MİLLÎ MÜCADELENİN 100. YILINDA İZMİR'İN İŞGALİ VE YUNAN MEZALİMİNİN GENEL BİR DEĞERLENDİRİLMESİ

Alev DURAN

Dr.; İstanbul Aydın Üniversitesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi
alevduran@aydin.edu.tr

Özet

Millî mücadele ruhunun doğmasında ve gelişmesinde Türk milletinin bu hususta birlik olmasında itici güçlerin en önemlisi İzmir'in işgali olayıdır. Yurt çapında bir tepkinin oluşması, işgalden kurtuluşa giden yolu anlamak için İzmir'in işgali konusunu kilit nokta haline getirmektedir. İzmir'in işgali, 1919 Şubat'ında Yunan Başbakan Venizelos'un önerisiyle İngiltere Başbakanı Lloyd George tarafından ortaya atılmıştır. 28 Mart 1919'da İtalyanlar Antalya'yı işgal etmesi ile İngiltere Başbakanı Lloyd George, bu işgal karşısında Batı Anadolu'yu tamamen ele geçirebileceğini düşünmüştür. Fransa, ABD ve İngiltere anlaşarak 6 Mayıs 1919'da Yunanistan'ın İzmir'e girmesi hususunda karar vermiştir. Bunun ardından, Yunanistan 15 Mayıs 1919'da İtilaf Devletleri adına ve onların koruması ile İzmir'in işgalini gerçekleştirmiştir. Yunan askerinin İzmir'e çıkmasıyla birlikte yerli Rumlar, Yunanistan bayrakları taşıyarak gösteri ve taşkınlıklara başlamıştır. Bu sahnelenene eylemlerdeki asıl amaç, bölge halkını kıskırtmak, karışıklıklar çıkartmak ve böylece şehri tamamen Yunanistan'a teslim etmeye hazır hale getirmektir. İşgal bölgelerini genişleten Yunanlılar, Batı Anadolu'da yerleşme yolunda girişimler başlatmıştır. Ayak bastıkları bölgelerde giriştikleri faaliyetlerle, şehir ve çevre halkına büyük acılar yaşatmışlardır. Bu girişim, Millî mücadele tarihinde önemli bir yapı taşı olarak yer almaktadır. Bu çalışmada, Millî mücadelenin 100. yılında İzmir'in işgali ve bu işgalin Türk milletinin tavrı ve işgalin kurtuluş yolundaki anlamı tekrar irdelenecektir. Zafere giden yolda, İzmir'in bir ivme noktası olduğuna değinilecektir.

Anahtar Kelimeler: İzmir, İşgal, Yunanistan, Millî mücadele, Mezalim.

Abstract

The most important driving force in the unity of the Turkish nation in the emergence and development of the national struggle spirit is the occupation of İzmir. The emergence of a nationwide response makes the occupation of İzmir a key point in order to understand the path from liberation to occupation. The invasion of İzmir was put forward by British Prime Minister Lloyd George in February 1919 on the proposal of Greek Prime Minister Venizelos. When the Italians invaded Antalya on March 28, 1919, British Prime Minister Lloyd George thought that he could take over Western Anatolia in the face of this occupation. France, the United States and the United Kingdom agreed on May 6, 1919, Greece decided to enter İzmir. Then, on May 15, 1919, Greece occupied İzmir on behalf of the Entente States and with their protection. With the arrival of the Greek soldier to İzmir, the local Greeks started demonstrations and exuberances by carrying the flags of Greece. The main purpose of these staged actions was to provoke the people of the region, to create confusion and to make the city fully ready to surrender to Greece. The Greeks, which expanded their occupation zones, initiated initiatives to settle in Western Anatolia. With the activities they undertook in the regions where they set foot, the city and the surrounding people experienced great pain. This initiative is an important building block in the history of national struggle. In this study, the occupation of İzmir in the 100th year of the national struggle and the attitude of the Turkish nation and the meaning of this occupation in the way of salvation will be examined again. On the way to victory, İzmir will be mentioned as an acceleration point.

Keywords: *İzmir, Occupation, Greece, National Struggle, Atrocity.*

Giriş

Osmanlı Devleti, 1914 Yılı'nın Ekim ayında girdiği I. Dünya Savaşı'ndan dört yıl sonra 30 Ekim 1918 de 25 maddeden oluşan ve ağır hükümler ihtiva eden Mondros Mütarekesi'ni imzalayarak ayrılmış ve savaştan müttefiklerinin yanında kaybeden tarafta yer almıştır. (Türk geldi 1963) Mondros Mütarekesinin uygulamaya geçmesiyle birlikte, Osmanlı İmparatorluğu fiilen sona erdiği belgelenmiştir. Savaş'ın sonuçları tüm dünyada olduğu gibi, Osmanlı topraklarında da yeni bir dönem başlatmıştır. (Kinross 2013:276-

285) Bu yeni dönem, Türk ulusunun var olma mücadelesine sahne olmuştur.

Tarihsel süreç içinde iki ülke arasındaki ilişkiler araştırıldığında Batı'nın Türkiye-Yunanistan ilişkilerinin belirlenmesinde dış etken olarak önemli bir rol oynadığı ortaya çıkmaktadır. (Gökçen 2002:144) İzmir'in işgali, Mondros Mütarekesi'nin 7. Maddesi'ndeki esaslara yani müttefiklerin güvenliklerine tehdit gelecek durumda herhangi stratejik bir yeri işgal etme hakkı bahane edilerek gerçekleştirilmiştir. Oysa İzmir'de müttefik devletlerin güvenliklerini sarsacak bir durum meydana gelmediği aşikârdı. Şehirde müttefiklere karşı bir örgütlenme olmadığı yanında, herhangi bir olay da yaşanmamıştı. (Berber 2008) Fakat İtilâf Devletleri Mondros Mütarekesi'ni hiçbir gerekçe göstermeden amaçlarına uygun olarak istediklerini uygulamayı tercih etmişlerdi. Bu vaziyet, dünya savaşı öncesi yapılan gizli anlaşmaların açıkça ortaya konulmaya ve uygulanmaya başlanmasının bir kanıtıydı. Yunan askerinin İzmir'e çıkmasıyla birlikte bölgede yaşayan Rumlar, Yunanistan bayrakları taşıyarak sevinç gösterilerinde bulunmuşlardır. Bu davranışlar sergilenirken asıl gaye, karışıklıklar çıkartmak, Türkleri galeyana getirmek ve böylece kenti tamamen Yunanistan'a teslim olunacak hale getirmektir.

İşgal bölgelerini genişleten Yunanlılar, Batı Anadolu'da yerleşme yolunda girişimler başlattı 6 Mayıs 1919'da Lloyd George Paris'te Üçler Konseyi'nde "Türkiye'deki Rumları korumak için Venizelos'a İzmir'e 2-3 tümen çıkarmak müsaadesi verilmesini öne sürmüştür. (Özkaya 2005:57) Venizelos'un isteğine göre, Türklerin çıkarma harekâtından sadece 12 saat, (bazı kaynaklarda ise 10 saat olduğu yer almakla birlikte) önce haberdar edilmeliydi. Türklerden 32 saat önce tabyalarını teslim etmeleri isteneceği düşüncesi ile İtilaf Devletleri temsilcileri, İzmir'in Yunanistan tarafından işgaline karar vermişlerdir. Tarihler 15 Mayıs'ı gösterdiğinde, Yunan'ın İzmir'i işgali, Mondros'un 7. Maddesine dayandırılarak gerçekleştirilmişse de, İtilaf devletleri, Osmanlı toprakları üzerindeki taksim planını

uygulamaya geçirmek üzere Yunan piyonunu savaş meydanına sürmüştür (Selek 2010: 234, 235)

Bu gelişmeler yaşanırken, İzmir işgal edilmeden çok önce bölgede Yunan tahrikleri başlamıştı. “*Küçük Asya Cemiyeti*” adını verdikleri dernekleri ile bölgeye silah yığmaya başlamışlar, Yunanistan lehine casusluk faaliyetleri yaparak, topladıkları istihbaratı İtilaf devletlerine göndermişlerdir. 12 Ocak tarihinde İzmir-Urla’daki isyan ise adeta, İzmir’in işgalinin bir provası niteliğindedir. Bu İsyan kısa sürede bastırılmış, ölen isyancıların üstünde “*Ya İyonya ya Ölüm*” ifadesi bulunan bildiriler ele geçirilmiştir. 11 Mart 1919’da vali vekili ve kolordu komutanı olan Nurettin Paşa gibi vatansever bir yetkilinin görevden alınması ise 15 Mayıs’ın habercisi olmuştur diyebiliriz. Nurettin Paşa yerine görevlendirilen ve Kambur İzzet ve kolordu komutanı olarak Balkan Savaşlarında büyük bir yenilgi alan ve liyakatsizlikten ötürü görevden alınan Ali Nadir Paşa gibi isimlerin görev alması ile işgal için uygun bir zemin oluşmuştur.

Öncesinde de kararlaştırıldığı üzere, işgal planları gereğince sabah saatlerinde müttefiklerin deniz piyadeleri karaya ayak basmıştır. Bu kuvvetlerden İngiliz birlikleri, Karaburun ve Uzunadayı, Fransa birlikleri Urla ve Foça’yı, o döneme kadar hesapta olmayan Yunan birlikleri de Yenikale’yi işgal etmiştir.(Türkiye Cumhuriyeti Tarihi 2013:92) İşgalin bu kadarla kalacağı düşünülürken, amiral Calthorpe gecenin ilerleyen saatlerinde verdiği talimat üzerine 15 Mayıs 1919 günü İzmir ve şehrinin tamamının işgal edileceğini ve bu işgal hareketinin müttefik devletler adına Yunan birlikleri tarafından yerine getirileceğini bildirmiştir.(Türkiye Cumhuriyeti Tarihi 2008:93)

İzmir’in Yunanlılar Tarafından İşgali

İzmir Valisi Ahmet İzzet Bey işgal raporunda, “*Mayısın on dördüncü Çarşamba sabahı İngiltere mümessil-i siyasi James Morgan ile mümessil-i askerisi Kolonel Smith daire-i hükümete gelerek İzmir ve civarı kala’ ve istihkâmâtının düvel-i kuvve-i mu’telife tarafından işgal olunacağından, memurîn-i askeriyeye tebligat ifa etmekliğim için*

bana Amiral Galtrop'un bir notasını tebliğ ettiler. Bu notayı alınca fevkalâde dûcâr-ı yeis ve ıstıraba müteessir oldum. Zira böyle bir şey vukuuna katiyen istihbar etmemiştim. Dört beş gün evvel gerek Smith, Mavrudis ve gerek rûfeka'sıyla vaki olan mülâkatımda bunlardan hiçbiri bu gibi bir şeyin vukua geleceğine dair ufak bir imada bile bulunmamış idiler. Nota düvel-i İtilâfiye namına Amiral Galtrop tarafından yazılmış olmasına nazaren ittibağı zaruri gördüm. Protesto etmekle beraber derhal On Yedinci Kolordu Kumandanı Ali Nadir Paşa ile Erkân-ı Harbiye Reisi Abdülhamit Bey'i davet ederek Mösyö James Morgan ve Smith muvâcehesinde notanın mündericâtını tebliğ ettim ve ayrıca icra-ı icab-ı lüzumatı da hemen kendilerine tezkire-i resmîyle bildirdim” ifadelerini kullan-maktaydı. Yine Amiral Calthorpe 14 Mayıs'ta verdiği bir demeçte ateşkesin 7. Maddesi gereği İzmir'in yalnızca Müttefik birlikleri tarafından işgal edileceğini söyledi. (Turan 2018:108)

İşgalin vuku bulduğu sıralarda, İzmir Rumları, kurtarıcılarının geldiği düşüncesi ile Yunan bayrakları ile gösterilerde bulunmuş, Türk halkında ise gergin bir bekleyiş baş göstermiştir. (Sürvegil 1993:23-25) Yunanlıların İzmir'e yerleşeceği umuduyla İtilaf devletleri askerlerinin İzmir'e gelmesi için bayraklarını ortaya çıkaran Rumlar, o çevrede yaşayan Müslüman halkın öfkelenmesine sebep olmuştur. (Berber 2007) Bu hareketlerin önünün alınması gerekmekte idi. Her ne kadar İstanbul Hükümeti, Paris Barış Konferansı'nda Yunanlıların toprak talepleriyle ilgili bilgi sahibi olsa da 14 Mayıs'a kadar İzmir'in işgaliyle ilgili herhangi bir malumata sahip değildi.

İzmir'in işgal edildiğini ilk öğrenenlerden biri olan Maliye Müfettişi Menemenlize Muvaffak Bey olmuş, haberi yayması üzerine, işgal öncesinde 14 Mayıs tarihinde İzmir'de bulunan camilerde sala verilmiş, İzmir Halkı, kimi yerlerde bir araya gelerek Yunanlıların İzmir'e girişini protesto etmiştir. İzmir'de halkın tepkileri ve çıkan huzursuzluk üzere Muvaffak Bey, Damat Ferit Paşa tarafından görevinden azledilmiş ve bölgedeki karışıklık artık iyice gün yüzüne çıkmıştır. (Türkmen 2010)

İzmir limanına bir yılda gelen 7.000 gemiye karşın, 15 Mayıs 1919 Perşembe günü sabahı bu sefer ticaret için gelen gemiler yerine, şehri işgal için gelmiştir. 12000 Yunan askeri tarafından İzmir işgal edilmiştir. (Türkiye Cum. Tarihi 2013: 93; Türkiye Tarihi 2005:17-73; Gönlübol- Sar 1997:2-6; Türkmen 2010:10,11) İşgal karşısında ne yapacağını şaşırın İzmirililere karşın, bu durumu bekleyen yerli Rumlar ve onlar adına Başpapaz Hrisostomos, Türk topraklarına çıkan Yunan askerlerini kutsamış, toplanan kalabalık ellerinde bayraklarla sevinç gösterilerinde bulunmuşlardır.

Konak'ta çatışma başladığında silah sesleri rıhtımdan duyulmaya başlamıştı. Böylece bir anlamda Türklere karşı "av" başlamış oldu. Yunanlılar ilk silahın buradan yani rıhtımdaki silah yüklü bir Türk gemisinden geldiğini iddia etmekteydi. (Turan 2018:114) 15 Mayıs sabahı Yunanlıların İzmir'e çıkması ile Yunan birliği kordon boyunda yürümeye başlamış, konak meydanında Hastan Tahsin birliğin başındaki sancaktarı vurup, kendisi de şehit düşmüştür. (Türkiye Tarihi 2005: 73) Buna rağmen Yunan kaynaklarında adının hiç zikredilmediği görülmektedir. Onu öldürmekle kalmayan Yunan askeri, iki bin civarı insanı mahallelere dalarak katletmiştir. Türkler tarafından herhangi bir direnişle karşılaşmalarına rağmen, Yunanlılar işgal günü yaptıkları tarihe kara bir leke olarak düşmüştür. Şehit düşen Hükümet konağına, kahvehanelere, kışlaya, evlere ateş açılmıştır. (Türksan 1987) Yerli Rum halkın da katıldığı bu faaliyetlerde yalnızca bir taraf silahlı güç kullanmaktaydı. Yunan askerinin İzmir'e gelişi, bir devlet gelişi değildi. Buradaki Türklere bir tebaa muamelesi yapılmayacağı belli oluyordu. Aylardır hazırlanan yerli Rumlar ise, bir nevi öncü kuvvet olmuşlardır işgalde. (Selek 2010: 240)

İzmir'in işgalinden sonra, Yunanlıların operasyonları şehir merkezinde ve civar yerleşim birimlerinde devam etti. Amiral A. Calthorpe'un raporuna göre Yunan birliklerinin 15 Mayıs'ta İzmir'e yaptıkları çıkarma kuvvet Yunan birlikleri içerilere doğru ilerledikçe, her tarafta tehlikenin ağırlığı daha iyi hissedilmeye başlamıştı.(Turan 2018) Yine aynı günlerde yani İzmir'in işgali

üzerine önce Menemen'e geçip oradan da Bandırma'ya hareket eden Kazım Bey (Özalp) yol boyunca uğradığı Manisa, Kırkağaç, Soma, Balıkesir'de İzmir'in işgalini anlatarak belediye başkanlarından direniş için Redd-i İlhak teşkilatı kurmalarını istedi. Diğer taraftan bölgede kurulmuş olan Müdafaa-ı Hukuk Cemiyetleri de işgallere karşı direnmek için silahlı direniş gurupları oluşturmağa çabalıyorlardı. (Sofuoğlu 2002)

Bütün bu girişimlerin sonucunda Ayvalık Mevkii Kumandanı Ali Bey, Yunanlıların 29 Mayıs'taki Ayvalık işgali girişimine bölgede oluşturulan Millî Kuvvetlerle birlikte direniş gösterecektir. Bu şekilde bölgede bir Kuvay-ı Milliye hareketi oluşacaktır. Aynı zamanda Yunan işgallerine karşı Ayvalık, Akhisar ve Soma'da bir savunma cephesi de oluşturulacaktır. Daha sonra da oluşturulan cephelerin tertibi ve kuvvetlendirilmesi, ayrıca Millî Kuvvetlerin sevk ve idaresi ile onların her türlü ihtiyaçlarının karşılanmasının organize edilmesi, aynı zamanda kendi teşkilatlanmalarının yaygınlaştırılıp kuvvetlendirilmesi için *Müdafaa-ı Hukuk ve Redd-i İlhak cemiyetleri* bölgede kongreler toplama yoluna gitti. (Gökbilgin 2018; Sofuoğlu 2002) Bu şekilde Balıkesir, Alaşehir Nazilli'de çeşitli tarihlerde kongreler toplanarak, Heyet-i Merkeziye oluşturulacak ve kongrelerde alınan kararlar uygulamaya konulacaktır. (Sofuoğlu 2002)

Bu gelişmeler ve işgale karşı oluşan mukavemet karşısında bölgede bulunan İngiliz subayları, bu havayı kırmak üzere işgalin geçici olduğu propagandasını yapmağa başladılar. Bu şekilde bir taraftan işgallere karşı direniş ve çatışmalar sürerken, diğer taraftan İtilaf Devletleri adına görevlendirilen Karadeniz Ordusu Başkumandanı General Milne'nin girişimleriyle resmi makamlar nezdinde yapılan görüşmeler sonucu, Milne Hattı olarak bilinen, Ayvalık- Kozluca ile Manisa'nın kuzeyinden, Soma- Akhisar ile Salihli'nin batısından, Aydın ile Ödemiş'in doğusundan geçip Büyük Menderes Boyunca uzanan hat boyunca işgal sınırlandırılarak, çatışma durdurulmağa çalışılacaktır. (Sofuoğlu 2002)

Batı Anadolu'da olan bu duruma sessiz kalan İstanbul hükümetinin güçsüzlüğü bir kez daha belli olmuştur. Bu iki sebep yani, İzmir'in Yunan tarafınca işgali ve Yunanlıların ve onların yanında yer alan yerli Rum halkın yaptığı katliamları ve bunun yanında İstanbul hükümetinin sessiz ve aciz kalışı bir gerçeği ortaya koymuştur. Artık, hükümetten bir şey beklenemezdi. Bu iki başlıca uyarıcı durumla beraber, Kuvayı Milliye'nin doğuşunu ve Millî mücadelenin başlamasını kolaylaştıran bir faktör olmuştur. (Selek 2010:241) Yunanlılar, işgal sırasında haberleşme ağını kesmiş, 22 Mayıs'ta da işgal zamanında telgraf tellerini koparmışlardır. Yunanlılar postanelere el koymadan önce, *İzmir Reddi İlhak Cemiyeti* duyulan üzüntüyü, 16 Mayıs'ta bütün *Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniyye*, Reddi ilhak heyetlerine duyurmuştur. Aynı gün, Denizli'de müftü Ahmet Hulusi'nin Türkleri silah ve cephane azlığına bakmadan vatan savunmasına çağırın fetvası yayınlanmıştır. Samsun'da, Havza'da *Redd-i ilhak cemiyeti* kurulmuştur. (Özkaya 2005:60,61)

İşgalin Yayılması, Tepkiler ve Toplu Direniş

İzmir şehrini işgal eden Yunan birlikleri burada durmayıp derhal Anadolu içlerine doğru ilerlemeğe başlamışlardır. 22 Mayıs'ta 15.000 Yunan askeri daha karaya çıkarılmıştı. Böylece bu çıkarmadan sonra Yunanlılar demiryolu hattı boyunca doğuya doğru Alaşehir ve Nazilli'ye kadar ilerleyerek buraları 3 Haziran'da işgal etti. Yaklaşık 1.000 kişilik askerden oluşan bir güç ise 29 Mayıs'ta Ayvalık'a çıkarma yaptı. İzmir'in batısında yer alan Urla ve Çeşmede az sayıda bir kuvvetle Yunanlılar tarafından işgal edildi. (Turan 2018) Dolayısıyla İzmir'in kuzeyinde yer alan Menemen ve Bergama'nın yolu açılmış oldu.

Çevreye yayılması ve katliama Türk halkı için katliama dönüşmesi üzerine Harbiye Nezareti 16 Mayıs'ta bölgedeki bütün birliklere bir genelge yayınlamak sureti ile Yunan asker ihracı karşısında birliklerin mevkiilerini terk etmeyerek yerlerinde kalmalarını, bir emrivaki halinde bir silahsızlandırma gibi bir muameleye maruz kalmamaları için tüm kıtanın birlikte silah

başında hazır halde olmasını istemiştir.(Gökbilgin 2018) Şevket Turgut Paşa, İzmir işgali üzerine alalecele Tekirdağ'dan Bandırma'ya nakledilen 14. Kolordu ve İzmir'de bulunan 17. Kolordu ile yine bölgede bulunan 57. Fırkaya gönderdiği genelge ile aynı mahiyette isteklerde bulunduğu gibi şayet çekilme zorunda kalırsa askerlik şubelerinin yerinde kalması, muhacerete fırsat verilmemesi bunu için işgal edilen yerlerin en azından idarenin terk edilmemesinin gerçekleştirilmesini istemiştir.(Sofuoğlu 2002)

İzmir'in işgali üzerine, Anadolu'daki millî teşkilatlar tarafından gerekli hareketlere girişilmiş, Yunan zulmünün artması üzerine İstanbul basını ve devletlerin siyasi delegeleri sürekli olarak uyarılmaya başlanmıştır. İşgalden sonra, İzmir'deki Türklere Yunanlılar tarafından yapılan ırza tecavüz, katliam, yağma gibi olaylar ve Yunanlıların Türklere hayat hakkı tanımaması karşısında Erzurum'daki Albayrak gazetesi Müdürü Süleyman Necati, müdafaa-i hukuk-u milliye cemiyeti kâtibi Cevat, Erzurum belediye Başkanı Zahir ve belediye meclisinden bir üye ile bir dava vekili 22 Mayıs 1915'te İstanbul'daki İngiliz, Amerika, Fransa ve İtalya'nın siyasi delegelerine ve matbuat cemiyetlerine birer telgraf çekmiştir.(Özkaya 2005:63)

Erzurumlular, Sadrazamlığa ve Hadisat gazetesine de bütün hukuki ve İnsanî hususları çiğneyen Yunanlıları protesto eden telgraflar çekerek İstanbul Hükümeti'ni uyarılmışlar ve Cuma günü yaptıkları toplantıda, Hükümetten kesin ve etkili tedbirler almasını istemişlerdi. Ayrıca, Wilson'a ve Amerikan Kongresine de aynı anlamda birer telgraf çekmişlerdi. Niğde'den, Keçiözü'den, Akşehir'den Babaeski'den, Maçka'dan, Hasankale'den, Boyabat'tan, Kızılcahamam'dan, Şarki Karahisar'dan ve daha pek çok yerden Sadaret'e protesto telgraftan gönderilmiştir. İzmir Redd-i İlhak Cemiyeti'nin ilk yayınladığı beyannameden sonra, Aydın Heyet-i Millîyesi, Denizli Heyet-i Millîyesi de, işgalden duydukları üzüntüleri belirten yazılan Sadaret'e göndermişlerdir. İstanbul'da da aynı günlerde işgali kınayan mitingler ve toplantılar yapılmıştır. (Çakmak 2007:116-118)

17 Mayıs günü üniversite öğrencileri protesto için derslere gitmediler. 18 Mayıs günü üniversite profesörleri bir toplantı yapmışlardır. 19 Mayıs günü Fatih'te yapılacak miting için İstanbul'un bütün dükkânlar kapatılmıştır. Mitingde, Profesör Selahaddin, Halide Edip (Adivar), Hüseyin Ragıp (Baydur) ateşli konuşmalar da yapmıştır. 20 Mayıs'ta Doğançılar mitinginde de Fatih Mitinginde alman kararlar kabul edilerek Dünyaya duyuruldu. (Çakmak 2007:118-120) 23 Mayıs'ta Kadıköy'de ve 23 Mayıs Sultanahmet mitingleri en büyük mitinglerdendir. (Gökbilgin 2018: 92-102). 23 Mayıs günü ise Sultanahmet Meydanı tamamen dolmuştur. İzmir matemi nedeni ile siyah sancaklar üzerinde "Müslümanlar ölmez, öldürülemez", "iki milyon Türk iki yüz bin Rum'a feda edilemez", "Hak isteriz", "Türk hürdür, esir olamaz", "Türk esir olmamıştır, olamaz" gibi cümleler yer almıştır. (Özkaya 2005: 63,64).

Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'daki mitingleri teşvik ederek ve her yerde miting yapılmasını istemiştir. (BOA 1335/17/01) 20 Mayıs 1919'da Sadarete çektiği telgrafta, Yunun işgali olayının *"Milleti ve orduyu düşünülemez ve tarif edilemeyecek derecede içten yaraladığını, millet ve ordunun varlığına yapılan bu haksız tecavüzü içine sindiremeyeceğini ve kabul etmeyeceğini, 28 Mayıs'ta ise Havza'dan valilere, mutasarrıflara, komutanlara çektiği telde mitinglerin yapılması yanı sıra, İtilâf devletlerine, hükümete işgali kınayan telgraflar çekilmesini, aynı gün Cevat Paşa'ya, Fatih Meydanında yapılan mitingle Amerika'nın yardımının istenilmesinin mümkün olduğu, toprak bütünlüğümüzü bozmayacak bir yardımın kabul edilebileceğini, hükümetin etrafında yalnızca millî bağımsızlığı kurtarmak amacı ile kurulu bir millet kuvvetinin bulunabileceği, milletin içe ve dışa karşı millî varlığını ispat için uğraştığı bir sırada, bir devletin yardımını sağlamanın millî bağımsızlığı sağlamak karşılığında olabileceğini duyurmuştu.* (Özkaya 2005: 65) O Cevat Paşa'ya, 28.5.1338 tarihli telgrafta şöyle diyordu: *"Asya'nın bir bölümünü işgal etmeleri yıllarca burada geniş çapta bir ordu tutmak*

zorunda kalacaklarını, Küçük Asya'nın Yunanistan'a mezar olmasına neden olacağım ilan etmekteydi.”(BOA 1335:2/11)

Yunan baskısı sonucu pek çok kişi yerini yurdunu terk etmiştir.(Pancar 2009: 58-61) Dış baskıları azaltmak için Yunanistan geri dönmelerini istemiş fakat geri dönecek olanlardan Yunan idaresini benimsediklerini, memnun olduklarını ifade eden yazılar almak istediklerinden ve bunları sürekli gözetiminde bulunduracak olmalarından dolayı bu kişiler adeta mahkûmun hayatına benzeyen bu hayatı benimsemek istememişlere eski yerlerine dönmek yerine, gittikleri yerde ırktaşları ile zor şartlar altında yaşamayı yeğlemişlerdir. İzmir ve Aydın'dan göçmenlerin sayısı yaklaşık 140.000 civarındadır. (Pancar 2009:63) Bunlara en büyük yardım Hilal-i Ahmer Derneği tarafından yapılmıştır. Ama yeterli değildir Göçmenlerin durumu kötüdür. Hastalık ve açlık bu zavallı kişileri güçsüz düşürmüştür. (Şimşir 1976:170-180) Heyet-i Tahkikiye, gittiği yerlerde bu göçmenlerle de görüşmüş ve zulmün boyutunu anlayabilmiştir. Resmî kaynaklara istinaden, İzmir'in işgalinden sonra Yunan zulmünün gittikçe arttığını ortaya koymuştur.

Yunanlılar 26 Mayıs 1919'da Manisa'yı işgalden sonra, üç yıldan fazla bir süre Manisa ve ilçelerinde, köylerinde Türkleri çeşitli bahanelerle dövmüşler, hapse atmışlar, Türk bayrakları yerine Yunan bayraklarını asmışlardır. Camilere haçlar yapılmış, Kur'ân-ı Kerim çiğnenmiş, kadınlara, kızlara tecavüzlerde bulunulmuş, akla, hayale gelmedik zulümler yapılmıştır. (Borlat 2011:115-119) Sevres Antlaşması ile İzmir gibi Manisa, Turgutlu, Akhisar da geçici olarak Yunanlılara bırakılmıştı. Salihli, Alaşehir, Kırkağaç, soma, Gördes, demirci ve Eşme ilçeleri ise Osmanlı yönetiminde kalmıştı. Ne var ki, 1920 Haziran'ı sonlarında buraları da Yunanlılar tarafından işgal olundu. Yunanlılar bu tarihten itibaren bu ilçelerde de diledikleri gibi hareket ettiler. Diğer yerlerde olan zulümlerini buralarda da sürdürdüler. (Berber 2002: 58-65; Morali 2002: 22-26)

Yunanlıların zulümleri konusunda yakınmalar iyice artmıştı. Bunun üzerine Versaille Antlaşması'ndan sonra, Dörtler Konseyinin

yerine kurulan konsey harekete geçmek gereğini duydu. 8 Temmuz'da Clemenceau, Yunan Ordusu aleyhindeki suçlamaları incelemek için bir araştırma komisyonunun kurulmasını önerdi. (Balkaya 2008:17-19) Venizelos'un engellemesine karşın 21 Temmuz 1919'da Paris Barış Konferansı Yüksek Konseyi, zulümleri incelemek için bir komisyon kurulmasını kararlaştırdı. 5 Ağustos 1919'da heyetin geleceği Osmanlı Devleti'ne duyuruldu. Heyet ilk toplantısını 12 Ağustos'ta İstanbul'da yapmış ve 15 Ekim'e kadar kırk altı toplantı yapmıştır. Toplantıların yirmisi İzmir'de olmuştur. İzmir dışında muhacirleri dinlemiştir. (Özkaya 2005:74,75)

Heyetin Fransız delegesi General Bunoust, raporun orijinal metnini 7 Ekim 1919'da Paris Barış Konferansı'na sunmuştur. Konsey 8 Kasım 1919'da raporu tartışmıştır. Rapora göre, Yunan zulmü doğrulanmıştır. (Armaoğlu 2007; Uçarol 2008) Paris'teki Yüksek Meclis, 14 Kasım 1919'da yaptığı toplantıda, Yunan kuvvetlerinin yerine başka kuvvet getirilmeyeceği, bu havalinin kime ait olacağına kararlaşdırmadığı, Türk milliyetçilerine karşı daha anlayışlı hareket edilmesi, Yunanistan'ın suçlu bulunduğu, bundan böyle zulümlerde bulunmaması üzerinde durulmuştu. Kendi ülkesi Yunanistan'da bile otorite kuramayan Yunanistan'ın Türk topraklarında otorite kurması ve disiplini sağlaması elbette ki olanaksızdı. (Pallis 1997: 71-75)

İşgalden hemen sonraki günlerde gerek İstanbul da, gerekse Anadolu'nun çeşitli yerlerinden İtilâf devletleri delegelerine, Sadarete işgali tanımayan telgrafların çekilmesi, İstanbul ve Anadolu basınında İzmir olayını protesto eden makalelerin yayınlanması, süratle kamuoyunun bağımsızlık noktasında toplanmasına yardımcı olmuştur. (Türksan 1987: 65-71)

Kuvâ-yı millîye tabiri "millî kuvvetler" anlamında düzenli olmayan silahlı birlikler ve kuvvetler için kullanılmıştır. Bu kuvvetler, düşmana karşı koymak, bazı yerlerin savunmasını ve korunmasını pekiştirmek, beraberlik ve beraberliğin sağlanması amacıyla taşınmıştır. Vatanın işgali karşısında halkın malının, canının,

dininin, ırz ve namusunun korunması, ülkeye karşı olabilecek her türlü saldırılara karşı kendi içinde oluşturduğu savunma birliklerine "kuvâ-yı millîye" adı verilmiştir. (Özkaya 2005:76)

Mustafa Kemal Paşa'nın anlatımına göre, düşmanların çemberi altında olan hükümetin emirlerini ordu yerine getirebilecek durumda değildi. (Pallis 1997:78-81) Bu nedenle vatani savunma ve korumadan ibaret olan esas görev, doğrudan doğruya milletin kendisine yönelmiş bulunuyordu. Millet, düşman saldırısına uğrayan bölgelerin savunmasına, düşman saldırısına uğrayan kardeşlerinin hayatlarının korunmasını üzerine almıştı. İşte bu şekilde oluşturulan kuvvetler Kuvâ-yı Millîye'dir. (Özkaya 2005:76,77) Kuvâ-yı Millîye, işgaller karşısında bir direniş göstermiş ve halkın bir nevi tepkisi, karşı koyma iradesi kimliğini taşımıştır. Bu misyonu taşıırken de batı Anadolu'da zaman zaman Yunanlılara karşı yaptığı mücadelelerde başarılı olmuş, en azından düşmana kayıplar verdirerek morallerinin bozulmasına neden olmuş, güney ve güneydoğu da ise işgal kuvvetlerine karşı başarı sağlamıştır. (Türkiye Cumhuriyeti Tarihi 2013: 93-96)

Genel olarak bakıldığında, Yunanlıların bu girişimleri esasında bölgeyi Yunanistan'a bağlamak yani *enosis* politikalarının bir sonucuydu. O sıralarda Yunanlıların bu politikalarının önü ancak başarılı bir askerî harekâtla kesilebilirdi. Nihayet Türk ordusu tüm diplomatik girişimlerin tıkanıdığı anda 26 Ağustos 1922'de Yunan kuvvetlerine karşı büyük bir taarruz başlattı. Kesin bir zaferle sonuçlanan bu Büyük Taarruz sonucunda Yunanlılar Anadolu'dan tamamen atıldılar. (Sofuoğlu 2002) Zaferin bildirilmesi ise Süvari kumandanı Mürsel'den Başkumandan Mustafa Kemal Paşa'ya, "Muzaffer millî ordumuzun yılmaz süvarileri düşmanın İzmir önündeki son mukavemetini de kırarak 9/9/38 saat 10.30'da, şehre dâhil oldu. Halkın dolgun gözyaşlarıyla derin hürmetlerini iblağ ile bahtiyarım." ifadeleri ile olmuştur. (BCA 30/10-54/354/37)

Sonuç

Birinci Dünya Savaşı ve sonucundaki gelişmeler tüm dünyada olduğu gibi Türk tarihinde de yeni bir dönem başlatmıştır. Bu yeni dönem, savaş sonrası imza edilen antlaşmalarla Türk ulusunun en doğal haklarının elinden alınma tehlikesine karşı Türk ulusunu mücadeleye itmesiyle açılırken, İzmir'in işgali bu savaş ateşinin başlatan kıvılcım, Türk ulusunu var olma mücadelesine karşı bir bayrak altında toplanmaya iten en önemli hadise olmuştur. Bu nedenledir ki, Türk tarihi açısından çok önemli bir yere sahip olan Millî mücadele dönemimin ateş fişeği, İzmir'in işgalidir ifadesi kullanılabilir. Bu işgal Anadolu ve İzmir halkının ülke çapında bir bütün haline gelip, kenetlenip işgallere karşı tepki vermeyi seçtiği kırılma noktası olmuştur.

Mondros Mütarekesinin imzalanmasından sonra, İzmir ve çevresinde yaşayan Rumlar, çeteler kurarak Türk köylerine baskınlar düzenleyerek katliamlar yapmışlardır. İzmir'in işgali ise Rumlar için büyük bir sevinç olmuş, Yunan ordusunu törenlerle karşılamışlardır. Yunan ordusunun İzmir'e ayak basması üzerine ilk kurşunu sıkan Hasan Tahsin bu adımı üzerine çıkan karışıklığı bahane eden Rumlar, Yunanlılarla birlikte Türklere yönelik bir katliamda bulunmuşlardır.

Millî bir tepkinin ateşleyicisi olan bu işgal aynı zamanda İzmir ve çevresi açısından yıkıcı ve tahrip edici etkileri açısından bakıldığında maddi, manevi büyük yaralara ve kayıplara sebep olmuştur. Yakıp yıkılan ve yüz binleri bulduğu tahmin edilen ev, iş yeri ve yapıların çok sayıda olduğu bilinmektedir. Bunun yanında tecavüze ve tacize uğrayan kişi sayısı bir hayli yüksektir. İşgal sırasında yakılan köy, kasaba ve şehirlerde yangınlar sırasında veya kaçarken vurularak ölen insanların sayısı tespit edilememiştir. Kaçan, götürülen, esir alınan ve kayıp vatandaşların da olduğu bilinmektedir, Kurtulanın az, öldürülen ve ölüme terk edilen sayısının ise çok olduğu düşünülmektedir. İnsan kaybının yanında göz ardı edilemeyecek seviyede yağma ve yangından kaynakları maddi hasar

söz konusu olmuştur. Yunanistan halkının bu davranış şekli ve kötü tutumuyla İzmir'i işgal hareketi, Türk milletini galeyana getiren nokta olmuştur.

İzmir'in işgaliyle başlayan bu süreç, Türk ulusunun Mustafa Kemal önderliğinde emperyalizme karşı vermiş olduğu bir mücadeledir. İzmir'i işgal eden tek başına Yunanistan değil, Yunan bayrağı altında emperyalizm olmuştur. Türkler, ellerinden yaşam haklarının alınma tehlikesine karşı, tek vücut olarak, Mustafa Kemal'in liderliğinde var olma mücadelesine girişmişlerdir.

Kaynakça

- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA 1335: 17/01).
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA 1335:2/11).
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi BCA.30/10-54/354/37).
- A Törökök Trianonja (2015). 10 Ağustos 2015, <http://mult-kor.hu/a-torokok-trianonja-20150810>. (Erişim 7.09.19).
- Armaoğlu, F. (2007). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*. İstanbul: Alkım.
- Balkaya, İ. S. (2008). "Mütareke Dönemi Asayişin Üç Boyutu", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Ankara, 17-34.
- Berber, E. (2002). *Mütareke ve İşgal Dönemi Üzerine Yazılar Bir İzmir Kâbusu*. İzmir: İzmir Belediyesi Kültür Yayınları.
- Borlat, B. (2011). "Millî mücadele Sırasında Yunanlıların ve İtilaf Devletlerinin Çanakkale Bölgesinde Savaş Hukukuna Aykırı Davranışları Hakkında Kısa Notlar". *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ*, (10-11): 109-126.
- Çakmak, Z. (2007). *İzmir ve Çevresinde Yunan İşgali ve Mezalimi 1919-1922*. İstanbul: Yeditepe.
- Gökbilgin, M. T. (2018). *Millî Mücadele Başlarken, Mondros Mütarekesinden Büyük Millet Meclisinin Açılmasına*. İstanbul: Kronik.
- Gökçen, S. (2002). "Türkiye-Yunanistan İlişkilerinde Temel Sorunlar". *Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Dergisi*, Erzurum.

- Gönlübol, M. C. Sar. (1997). *Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası (1919-1938)*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Kinross, L. (2013). *Atatürk, Bir Milletten Yeniden Doğuşu*. İstanbul: Altın Kitaplar.
- Lamprou, D. (2018). "A Görög Kisebbség Katasztrófája" (Çev. Katalin Hollósy), 31 Temmuz 2018, http://www.elsovilagaboru.com/tortenete/cikk/a_gorog_kisebbseg_katasztrofaja. (Erişim 7.05.19).
- Moralı, N.(2002). *Mütarekede İzmir*. İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını.
- Özkaya Y. (2005). "İzmir'in İşgali", *Millî mücadele Tarihi*. (Yay. Haz. B. Türkdoğan). Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 57-86.
- Pallis, A. A. (1997). *Yunanların Anadolu Macerası 1915-1922*. (Çev. O. Azizoglu). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Pancar, E. (2009). "Yunan İşgalleri Karşısında Göç Hareketi". *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 8(18-19): 55-67.
- Selek, S. (2010) *Anadolu İhtilali*. İstanbul: Kastaş Yayınları.
- Sürgevil, S. (1993). "Türk- Yunan İlişkileri İçinde İzmir'in İşgali Sorunu". *Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi*, İzmir: 21-28.
- Sofuoğlu, A. (2002), "İzmir İşgali Sonrasında Yunanlıların Batı Anadolu'da". *Atatürk Yolu Dergisi*, Ankara: 131-142.
- Şimşir, B. (1976). *Ege Sorunu Belgeler (1912-1913)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Turan, O. (2018). "İngiliz Arşiv Belgelerine Göre Yunan Ordusu'nun İzmir'e Çıkması Ve İşgale İlişkin Tanıklıklar". *Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi*, İzmir: 103-126.
- Türkgeldi, A. (1948). *Mondros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi*. İstanbul. *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi* (2008). (Der. D. Yalçın, Y. Akbıyık, D. A. Akbulut vd.) Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*. (Der. Ş. Batmaz, S. Sakin). Kayseri: Not Yayınları.
- Türkiye Tarihi Çağdaş Türkiye 1908-1980*. (2005). (Ed. S. Akşin) İstanbul: Cem.

Türkmen, Z. (2010). *Devlet Merkezine Gönderilen Raporlara Göre Batı Anadolu'da Yunan Mezalimi*. Ankara: Berikan Yayınları.

Türksan, N. (1987). *Yunan Sorunu*. Ankara: Harp Akademileri Basımevi.

Uçarol, R. (2008). *Siyasi Tarih (1789-2001)*. İstanbul: Der Yayınları.

TÜRK İNKILÂBINDA MİLLÎ MÜCADELE'NİN KATKISI: HÂKİMİYET-İ MİLLİYE VE HAREKÂT-I MİLLİYE

Abdullah Cüneyt KÜSMEZ

Dr., Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi
Enstitüsü Öğretim Üyesi
ackusmez1@gmail.com

Özet

Millî Mücadele, Birinci Dünya Harbi sonrası işgal ve ilhaka uğramış Türk milletinin yok edilmek istenmesine karşı, belirlediği yaşama azim ve iradesine ait düşüncesinin, millet ve ordu ile birlikte harekete geçtiği ve bu birlikteliğin sonucunda zaferle çıktığı bir süreçtir. Türk İnkılabı ise Millî Mücadele'den aldığı aynı esaslar doğrultusunda oluşturduğu bilinçle, Türk Devleti'nin varlığını sürdürmesi ve geleceğini hazırlaması için tarihinin kendisine vermiş olduğu kültürel değerler ölçüsünde gerekli olan sosyal, ekonomik ve siyasî değişiklikleri yaparak gelişime açık olmasıdır. Bir bakıma, Millî Mücadele, Türk İnkılabının düşünce temellerinin atıldığı ve harekete geçirildiği başlangıç safhası olarak da görülebilir. Karşı duruş niteliğindeki düşünce ve hareket birlikteliği ile anlam kazanan ve bu özelliğini Millî Mücadele'de oluşturan Türk İnkılabı, bu kez duruştan oluşa geçerek Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin gelişmesi yönünde anlam kazanmıştır. İşte Türk İnkılabının temellerinin atıldığı Millî Mücadele döneminde, milletin iradesinin ifade edildiği Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin kurulması ve bu iradeyi planlı bir harekete geçiren ordunun başarısı ile sonuçlanan Türk İstiklâl Harbi; diğer bir ifade ile Hâkimiyet-i Milliye ve Harekât-ı Milliye, temel iki değer olmuştur.

Abstract

The National Struggle is a process in which the idea of the determination and will of life determined by the invasion of the Turkish Nation whose territories have been invaded after the First World War, together with the nation and the

army, and emerged with victory as a result of this union. The Turkish Revolution, on the other hand, can be expressed as the social, economic and political changes required by the cultural values given to it in order for the Turkish State to continue its existence and redesign its future with the consciousness it has formed in line with the same principles it has taken from the National Struggle. In other words, the National Struggle can be considered as the initial stage in which the foundations of thought were laid and mobilized by the Turkish Revolution. Those who oppose the stance of the Turkish revolution winner by nature and this property has meaning, this time through the National Struggle consisting stance towards the development of the Republic of Turkey. Here are the foundations of the Turkish Revolution during the National Struggle, which expressed the will of the nation, the establishment of the Grand National Assembly of Turkey, and this will pass that resulted in the success of a planned military action of the Turkish War of Independence; in other words, National Domination and National Operation have been two basic values.

Keywords: Mustafa Kemal Pasha, The Turkish Revolution, National Struggle, National Domination, National Operation

Giriş

Mondros Mütarekesi, 30 Ekim 1918'de imzalandığında Osmanlı Devleti için Birinci Dünya Savaşı sona ermesine rağmen yürürlüğe giren ve işgalleri kolaylaştıran ağır şartları, toprak kaybı yanında Türk Milletini varlık sorunu ile de karşı karşıya bırakmıştır. Bu durumu anlamakta zorlanan İstanbul Hükûmeti'nin, mütareke öncesi taşıdığı iyimser tutumunu, sonrasında da sürdürmesi ve devletin içerisinde bulunduğu durumun ciddiyetini kavrayamaması üzerine millî bir mücadele başlamıştır.

Mustafa Kemal Paşa'nın daha Birinci Dünya Savaşı devam ettiği dönemde ilk kez 3 Temmuz 1917'de¹ ve ikinci kez de 1 Eylül 1918'deki² 7.Ordu Komutanlığı görevi sırasında Osmanlı Harbiye Nezareti'ne göndermiş olduğu iki ayrı rapordaki görüşleri, yapılacak mücadelenin yapısı hakkında fikir vermektedir. 20 Eylül 1919 tarihli

¹ Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi, (ATASE), Atatürk Özel Koleksiyonu, (ATAZB), Kutu:35, Gömlek:45.

² ATASE Arşivi, ATAZB, Kutu:50, Gömlek: 12.

ilk raporunda;³ artık savunmaya geçilmesini ve bir tek erin dahi son ana kadar muhafaza edilmesi gerektiğini belirterek Alman çıkarlarını düşünen General Falkenhayn'ın bunu yapmayacağından emir-komutanın tek elden olmak üzere kendisine verilmesini teklif etmiştir. 24 Eylül 1918 tarihli ikinci raporunda⁴ ise Falkenhayn'ın cephe durumunu anlayamadığı ve Filistin'e taarruz etmekten daha önemli olanın savunma olduğunu belirterek emir-komutanın yine tek elden yapılmasını ve kendisine verilmesini istemiştir. Bu iki rapor, yakın bir zamanda başlayacak Millî Mücadele'nin, Harekât-ı Milliye'sinde izlenecek yolun başlangıcını ifade etmesi bakımından önemlidir. Nitekim emir-komutanın tek elden ve bir Türk komutanı tarafından yapılmasında, ordunun taarruz gücünün olmadığı ancak savunma gücünün bulunduğu ve savunmanın da uzaktan yapılması gerektiği belirtilmiştir.

Mütareke imzalandığında da aynı görüşlerini muhafaza eden Mustafa Kemal Paşa, Yıldırım Orduları Grup Komutanı olarak kendisine mütareke hükümleri tebliğ edildiğinde, Harbiye Nezareti'ne, 3 ve 6 Kasım 1918 tarihlerinde gönderdiği telgraflarla, mütarekenin sorumluluk sahası itibarıyla nasıl uygulanacağını⁵ sormuş ve nasıl uygulanması gerektiğine⁶ dair görüşlerini de ekleyerek yaptığı bir teklifle durumu açıklamıştır. Özellikle Kilikya, Irak ve Suriye gibi sınırları belli olmayan ve Osmanlı mülki teşkilatlanmasında karşılığı bulunmayan coğrafi yerlerin belirsizlik yarattığı ve yeni işgallere sebebiyet vereceğini belirtmiş ve oldubittilere fırsat verilmemesi ile asker, silah ve teçhizatın da teslim edilmemesi gerektiğini ifade etmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın düşüncesinde, iki temel husus bulunmaktadır. Birincisi *"millete dayalı bir mücadele başlatılması"* ikincisi ise bu mücadelenin silahlı gücü olarak *"ordunun yeniden teşkili ve muhafazasıdır."* Ancak *"Ordunun muhafazası ve çoğunluğu Türk olan bölgelerin elde bulundurulması"* temel gaye olmak üzere Millî Mücadele boyunca askerî bir strateji olarak da uygulanacak olan bu

³ *Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2006, s.5-11.

⁴ *Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri*, s.12-16.

⁵ *ATASE Arşivi, İstiklal Harbi Kataloğu (İSH), Kutu:68, Gömlek:2, Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, Sayı:27, Vesika Nu.:714.*

⁶ *ATASE Arşivi, İSH., Kutu:69, Gömlek:5, ATASE Arşivi, İSH., Kutu:68, Gömlek:3, HTVD, Sayı:28, Vesika Nu.:715.*

ana düşünce tarzı, uygun görülmemiştir. Hâlbuki birinci düşüncede Hâkimiyet-i Milliye, ikinci düşüncede Harekât-ı Milliye'nin anafikri vardır. Bunun üzerine bir ordu komutanı olarak görevini tamamladığını düşünerek, haksız ve hukuksuz mütareke hükümlerinin uygulanmasını önlemek ve bu maksatla Hükûmette bir görev almak niyeti ile İstanbul'a gitmiştir.

Mustafa Kemal Paşa'nın bu düşüncesinin 13 Kasım 1918'de İstanbul'a ulaştığında da devam ettiği görülmektedir. Hükûmet çevresi ve hatta Padişah ile yaptığı görüşmeler sonucunda Harbiye Nezareti'nde veya Hükûmette düşündüğü gibi bir görev alamamıştır.⁷ Mütareke hükümlerinin tatbikinde yapılan haksızlıkları önlemenin tek yolu olarak artık, güvendiği silah arkadaşları ile birlikte, milletin iradesine ve ordunun gücüne dayalı bir kurtuluş çaresi bulmaktır. Bu çarenin ilk fırsatı, İstanbul Hükûmetinin Doğu Karadeniz Bölgesinde asayişin temini için tedbirler almak ve aynı zamanda mevcut kolorduları bu yönde kullanmak maksadıyla kurulan üç ordu müfettişliğinden Meclis-i Vükela tarafından yetki ve sorumlulukları onaylanarak kendisine verilen⁸ 9.Ordu Müfettişliği görevine atamasının⁹ yapılması ile ortaya çıkmıştır. Nitekim yapılacak mücadelenin amacı ve yöntemi hakkında kararını içeren ifadesinde Millî Mücadele'nin amacının; "Hâkimiyet-i Milliye"¹⁰ yönteminin ise; "Harekât-ı Milliye"¹¹ olduğunu ifade etmiştir.¹²

Böylelikle millet ve ordu; Millî Mücadele'nin iki önemli gücünü teşkil etmektedir. Millî Mücadelenin devamı süresince bu temel düşüncenin iki önemli kavram altında yürütüleceği görülecektir: Hâkimiyet-i Milliye ve Harekât-ı Milliye

⁷ Sina Akşin, *İstanbul Hükûmetleri ve Millî Mücadele, C.I.*, İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2004, s.114-117.

⁸ ATASE Arşivi, ATAZB, Kutu:40, Gömlek: 13

⁹ ATASE Arşivi, ATAZB, Kutu:40, Gömlek: 14; *Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri (CDA)*, BEO., Kutu:4571, Gömlek:342765, Sıra:0.

¹⁰ Gazi Mustafa Kemâl, *Nutuk-Söylev, I, (1919-1920)*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu-Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1989, s.19.

¹¹ Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk-Söylev, I, (1919-1920)*, s.21.

¹² S. Akşin, *İstanbul Hükûmetleri ve Millî Mücadele, C.I.*, s.304.

Kongreler Döneminde Hâkimiyet-i Milliye ve Harekât-ı Milliye

Mustafa Kemal Paşa, Nutuk'ta Millî Mücadele'nin stratejisini *"Türk ata yurduna ve Türkün istiklâline tecavüz edenler kimler olursa olsun bütün milletçe müsellehân mukabele ve onlarla mücadele eylemek icap ediyordu. Bu mühim kararın bütün icabat ve zaruriyatını ilk gününde izhar ve ifade etmek elbette musip olamazdı. Tatbikatı bir takım safhalara ayırmak ve vakayı ve hadisattan istifade ederek milletin hissiyat ve efkârını izhar eylemek ve kademe kademe yürüyerek hedefe vasıl olmağa çalışmak lazım geliyordu. Nitekim öyle de olmuştur"* ifadesi ile açıklamıştır.¹³ Bu stratejinin siyasi hedefi başlangıçta millette direniş bilinci oluşturmak, askeri hedefi ise ordunun desteğini sağlamak ve sonrasında tüm faaliyetleri ordunun kontrolünde yürütmek olacaktır. Bu maksadı, *"İlk iş olmak üzere bütün ordu ile temasa gelmek lazımdı."* diyerek¹⁴ millette oluşturulacak bilincin harekete geçirilmesinde ordunun önemi ile açıklamaktadır.

Samsun'a çıktıktan¹⁵ bir gün sonra İstanbul Hükûmeti'ne yaptığı bilgilendirmede ve aynı zamanda Erzurum Valiliğine de gönderdiği suretinde; millet ve ordunun bu işgalleri kabul edemeyeceğini, devlet, ordu ve milletin kurtuluşu için çalışılması gerektiğini¹⁶ ve 15.Kolordu'ya ise işgallerin kınanması için protesto gösterileri yapılarak İtilaf temsilcilerine muhtıralar halinde bu durumun iletilmesini¹⁷ bildirmiştir.

İki gün sonra heyetindeki kurmayların İngiliz siyasi mümessilleri ile yaptığı görüşme ile ilgili düşüncelerini aktardığı İstanbul Hükûmeti'ne, *"Türklüğün yabancı yönetimine tahammül edemeyeceği ve milletin, birlik içerisinde Hâkimiyet-i Milliye esasını Türklük duygusunu hedef alarak gerçekleştireceği"*¹⁸ni iletmiştir. Buradaki Türklük vurgusu aynı zamanda millette oluşturulacak bilincin esasını teşkil etmektedir.

¹³ Gazi Mustafa Kemâl, *Nutuk-Söylev, I, (1919-1920)*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu-Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1989, s.20

¹⁴ Gazi Mustafa Kemâl, *Nutuk, C.I, s.22.*

¹⁵ CDA, DH. ŞFR., Kutu:630, Gömlek:122, Sıra:0

¹⁶ ATASE Arşivi, ATAZB, Kutu:8, Gömlek:13.

¹⁷ ATASE Arşivi, ATAZB, Kutu:8, Gömlek:94.

¹⁸ ATASE Arşivi, ATAZB, Kutu:8, Gömlek:12.

Mustafa Kemal Paşa'nın bu ifadelerinde Millî Mücadele'nin başlangıç ilkeleri çok açık bir şekilde kendini göstermektedir. Özellikle milletin iradesine bağlı bir yöntemin uygulanacağı ve kendisinin de endişeli olmakla birlikte bu duygular içerisinde millet ve memlekete olan borcunun bir gereği olarak görevini bu ilkeler doğrultusunda yerine getireceğini bildirmesi, yürüteceği mücadelenin esaslarını ortaya koymaktadır.

Samsun'dan Havza'ya geçtikten sonra 28 Mayıs 1919'da sorumluluk bölgesi itibariyle yaptığı değerlendirmeleri 15.Kolordu Komutanı Kâzım (Karabekir) Paşa ile paylaşmış ve yaptığı bir görüşmede Trabzon'un önemli bir bölge olduğunu belirterek bölgenin idaresi ile ilgili izlenecek yöntemin başta Doğu bölgeleri olmak üzere yurdun genelinde nasıl olması gerektiğini yalnız 3., 15. ve 20.Kolordulara açıklamış ve bu konuda görüşlerini istemiştir. Ayrıca ikinci bir değerlendirme ile güvenilir sivil kişilerle birlikte dışarıdan anlaşamayacak şekilde örgütlenmelerin yapılmasını, bunun sorumluluğunun tamamen askerlerde olmasını ve yerli Rum halkın isyanı ile birlikte Karadeniz'den muhtemel bir İngiliz çıkarmasına karşı halkın "Harekât-ı Sagire"¹⁹ olarak bilinen usuller gereği; yabancı denetiminden uzak kalmış silah, teçhizat ve mühimmatın içeriye taşınmasını, her köyün kendini savunmasını, askeri birliklerin de buna destek olmasını, önemli yollardaki büyük yapıların gerekirse tahrip edilmek üzere planlamasının şimdiden yapılmasını ve tüm bu işlerin gizlice yürütülerek kolordulardan bu konudaki görüşlerin gönderilmesini talep etmiştir.²⁰ 15.Kolordu Komutanının mücadelesinin askeri birliklerin kontrolünde yapılması yönündeki görüşü ile birlikte uygun görülen bu değerlendirme²¹ sonrası; 15., 20., 13.Kolordu ve Konya'daki 2.Ordu Müfettişliğine gönderilen ve 28-29 Mayıs 1919'da yayımlanan Havza Genelgesi ile tüm yurttan gösteriler yapılarak hükûmete ve işgal kuvvetleri temsilcilerine protesto telgrafları çekilmesini istemiştir.²²

¹⁹ *Askeri Harekât-ı Sagire*, (Kaymakam Mehmet Faik), Mekteb-i Fünun Harbiye-yi Şahane Matbaası, İstanbul, 1305, s.12-13. Gayr-i Nizami harbin esas ve usullerini izah eden ve askeri birliklerde kullanılan dönemin askeri talimnamesidir.

²⁰ *Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri*, s.29-31.

²¹ *ATASE Arşivi*, İSH., Kutu:272, Gömlek:77, İSH., Kutu:272, Gömlek:78, İSH., Kutu:272, Gömlek: 86, 1., 14. ve 3.Kolordular, mücadelenin Kuva-yı Milliye ile desteklenmesine taraftar olduklarını belirtmişlerdir.

²²Gazi Mustafa Kemâl, *Nutuk, C.I*, s.31-32

Batı Anadolu'daki gelişmeleri de yakından takip eden Mustafa Kemal Paşa, bölgedeki kuvvetlerin durumunu ve nasıl faydalanılacağını öğrenmek istemiş²³ aldığı bilgileri 15., 3. ve 13.Kolordulara da göndererek hem doğudaki birliklerin batı ile olan bağlantısını sağlamış hem de kolordular üzerindeki yetkisini kullanmaya devam etmiştir. İşgallere karşı millette oluşan bilinçlenme ile birlikte özellikle Batı Anadolu'da silahlı bir direnişe dönüşerek Kuva-yı Milliye halinde mücadeleye başlanması, Anadolu'nun doğusunda başlatılan Millî Mücadele'nin teşkilatlanmasına önemli ölçüde katkı sağlamıştır. Hatta 9 Haziran 1919'da Kuva-yı Milliye'nin verdiği mücadelenin desteklenmesi, dış meseleler dâhil bütün milletin birlik halinde olması ve Kuva-yı Milliye'ye karşı yapılan faaliyetlerin önlenmesi için Hükûmetin de tedbir alması gerektiği yönünde bir beyanname yayımlanması istenmiştir.²⁴

Havza'dan ayrıldığı 12 Haziran 1919'a kadar Millî Mücadele'de bütünlüğü sağlamak için oldukça büyük bir çaba sarf eden Mustafa Kemal Paşa bu dönem içerisinde her ne kadar müfettişlik yetkisi ve bölgenin şartları gereği kolordu komutanlıkları arasında 3., 15., 13. ve 20. Kolordular ve 2. Ordu Müfettişliği ile doğrudan irtibata geçse de vatanın içerisinde bulunduğu durumu da göz önünde bulundurarak alınması gereken tedbirleri, ulaşabildiği bütün komutanlıklara göndermesi²⁵ uygulanacak yöntemin hayata geçirilmesi bakımından önemlidir.

Kuvâ-yı Milliye'nin, Anadolu'da olduğu gibi Trakya'da da teşkilatlanmasını isteyen Mustafa Kemal Paşa, 1.Kolorduya 18 Haziran 1919 tarihli bir yönerge göndererek²⁶ Trakya'nın da direnme gücünü artırmak üzere Anadolu'da bölünmez bir bütünlüğün oluşturulduğu ve kararların bütün komutanlar ve yanındakiler ile birlikte bir bütün halinde alındığını bildirmiştir.²⁷

²³ Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri, s.45.

²⁴ ATASE Arşivi, ATAZB, Kutu:5, Gömlek:30.

²⁵ Sabahattin Selek, *Millî Mücadele, Ulusal Kurtuluş Savaşı, C.I*, Örgün Yayınevi, İstanbul, 2002, s.268.

²⁶ *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, Sayı:82, Belge Nu.:1781.

²⁷ Gazi Mustafa Kemâl, *Nutuk, C.I*, s.30-31.

Böylece Anadolu'da başlayan mücadeleye, Trakya'yı da dâhil ederek Millî Mücadele bütünlüğü içerisine almıştır.²⁸

Bu dönem içerisinde öncelikle kolordularla irtibata geçilerek destek sağlanmış ve millette teşkilatlanma ve karşı koyma bilinci verilmeye çalışılmıştır. Nitekim 8 Haziran 1919'da İstanbul'a çağrılmış olmasını dahi önemsememiş, Millî Mücadele için gösterilen çabaların artık kişisel olmaktan çıkarak bütün ulusun birlik ve dayanışmasını sağlayacak tarzda bir kurul vasıtasıyla yapılmasının gerekli olduğu düşüncesine sahip olmuştur. Mustafa Kemal Paşa, bu konudaki düşüncesini şu şekilde ifade etmektedir; *"Anadolu'ya geledi bir ay olmuştu. Bu süre içerisinde bütün orduların birlikleri ile ilişki ve bağlantı sağlanmış ve ulus elden geldiğince aydınlatılarak uyarılmış, ulusal örgütlenme düşüncesi yayılmaya başlamıştı. Durumu artık bir kumandan kimliği ile yürütüp yönetmeye olanak kalmamıştı. Yapılan çağrıya uymamak ve gitmemekle birlikte, millî örgütleri ve eylemi yönetmeyi sürdürdüğüme göre, başkaldırır duruma girdiğim kuşku götürmezdi. Bundan başka ve özellikle uygulamaya karar verdiğim girişim ve teşebbüslerimin bir an önce kişisel olmak niteliğinden çıkarılması ve bütün milletin birlik ve dayanışmasını sağlayacak ve temsil edecek bir kurul adına yapılması çok gerekli idi. Bu nedenle 18 Haziran 1919 günü Trakya'ya verdiğim talimatta işaret ettiğim bir noktanın uygulanması zamanı gelmiş bulunuyordu. Hatırınızdadır ki o nokta, Anadolu ve Rumeli Millî örgütlerini birleştirecek, bunları bir merkezden yönetmek ve adlarına iş görmek üzere, Sivas'ta genel bir millî kongre toplamaktı. Bu amaçla emir subayım Cevat Abbas Bey'e 21-22 Haziran 1919 gecesi Amasya'da söyleyip yazdırdığım genelgenin başlıca noktaları şunlardı. ..."*²⁹

Amasya'da 22 Haziran 1919'da yayımlanan bir genelge ile vatanın bütünlüğü ve milletin istiklâlinin tehlikede olduğu belirtilerek milletin azim ve kararının kurtuluşu sağlayacağı ve bu maksatla Sivas'ta millî bir kongrenin toplanması gerektiği belirtilmiştir. Ancak Anadolu'daki Millî Mücadele'den ve Mustafa Kemal Paşa'nın yürüttüğü faaliyetlerden İngiliz baskısı ile rahatsız olan İstanbul Hükûmeti, Harbiye Nezareti vasıtasıyla gönderdiği yazısında; Padişah'ın da İstanbul'a gelmesini istediğini ve isterse iki

²⁸Tevfik Bıyıkhoğlu, *Trakya'da Millî Mücadele, C.I*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1992, s.167-168.

²⁹Gazi Mustafa Kemâl, *Nutuk, C.I*, s.41-43.

ay istirahat alabileceğini belirtmesi üzerine bu talebi reddederek gerekirse milletin bir ferdi olarak çalışmaya devam edeceğini bildirmiştir.³⁰

Erzurum'da kongre için yürütülen faaliyetler ile birlikte Harekât-ı Milliye'nin yürütülmesi bakımından 7 Temmuz 1919'da Erzurum'dan tüm kolordulara gönderilen talimat önemlidir. Talimatta, millî kuvvetlere müdahale ve saldırıda bulunulamayacağı, görevinden alınan komutanların yerine gelecek olanların Millî Mücadeleye destek olacaksa emir-komutanın devredilebileceği aksi takdirde emir-komutanın bırakılmayacağı, askeri birliklerin dağıtılması veya yer değiştirilmesi emri verilirse uygulanmayacağı, vatanın herhangi bir yerine saldırıldığında karşılıklı işbirliği halinde savunma yapılacağı belirtilmiştir.³¹

Kongre aldığı kararlar ile Millî Mücadele'nin Hâkimiyet-i Milliye'sine ait esasları da belirlemiştir. Özellikle teşkil edilen Heyet-i Temsiliye'nin bu esasların yerine getirilmesinde bir yürütme organı olarak görev yapacağı görülmektedir. Aynı zamanda Vilâyat-ı Şarkiye Müdâfâa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti'nin maksat ve işleyişine dair bir beyanname yayımlanarak³² mücadelenin milletle beraber yapılacağı ve millî müfrezelerin mücadele için asıl kuvvet olduğu ifade edilmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın şahsında şekillenen Millî Mücadele artık Heyet-i Temsiliye'nin teşkil edilmesi ile fikir bütünlüğüne ulaşmış ve alınacak kararlar ve uygulamaların tüm yurttta yaygınlaşması sağlanmıştır.

Sivas Kongresi ile Kuva-yı Milliye'nin Millî Mücadele için önemli bir güç olduğu kabul edilmiş ve ayrıca düzenli birlik harekâtı ile de işgallere karşı konulması kararı alınmıştır. 20.Kolordu'nun bünyesinde Batı Anadolu Umum Kuva-yı Milliye Komutanlığının kurulması, aynı zamanda Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin nizamnamesi ile birlikte Kuva-yı Milliye ve düzenli birliklerin harekât esaslarını açıklayan Kuva-yı Milliye'ye yönelik bir talimatname hazırlanması, Harekât-ı Milliye'nin daha merkezi ve planlı yapılmaya başlandığını göstermektedir. Özellikle Kuva-yı Milliye'nin çete olmadığı, çete faaliyetlerine izin verilmeyeceği,

³⁰ ATASE Arşivi, ATAZB, Kutu:8, Gömlek:4.

³¹ ATASE Arşivi, ATAZB, Kutu:17, Gömlek:15.

³² ATASE Arşivi, ATAZB, Kutu:4, Gömlek:108., ATASE Arşivi, İSH, Kutu:24, Gömlek:105.

ancak milletin kendisini korumak için Kuva-yı Milliye'yi oluşturulabileceği belirtilmiştir. Heyet-i Temsiliye bütün sorumluluğu üzerine alarak Kuvâ-yı Milliye ve ona destek olan orduya, hareket tarzları ve genel hatları ile Millî Mücadele'nin askeri yönüne ait ilk plânlama bilgilerini içeren bu yönergeyi, Anadolu ve Rumeli Müdâfâa-ı Hukuk Cemiyeti'nin Nizâm-nâmesine ek olarak kabul etmiş,³³ "özel ve gizlidir" işaretli yalnız ilgililere olmak üzere 28 Ekim 1919'da gönderilen³⁴ bu talimatname ile; özellikle düşmanla temasta bulunan mahallerde sabit ve seyyar silahlı kuvvetlerin nasıl teşkil edileceği, nasıl idare edileceği, nasıl işe edileceği ve nasıl silahlandırılacağı belirtilmiştir.³⁵

Sivas Kongresi aynı zamanda Hâkimiyet-i Milliye'nin geniş bir katılımı kongrece seçilmiş bir heyet vasıtasıyla yürütüleceğini ve Anadolu ile Trakya'nın bu faaliyetlerde birleştirilerek Millî Mücadele'nin tüm yurttan yaygınlaştırılacağı kararının alındığı bir kongre olmuştur.

Bu kararlar ile Heyet-i Temsiliye, Millî Mücadele'de yeni bir dönemi başlatmıştır. Artık mücadelede Heyet-i Temsiliye her yönü ile milletin kaderine hâkim ve kolorduların tek yönetim yeridir ve İstanbul'daki Hükûmetin de bir etkinliği kalmamıştır. Nitekim mülki ve askeri teşkilatlara gönderilen bir talimatla herhangi bir faaliyette bulunurken veya bir karar alınırken valinin veya en yüksek askeri komutanın birlikte hareket etmesi gerektiği belirtilerek Heyet-i Temsiliye üyelerinden veya diğer ileri gelenlerden birinin tek başına hareket etmemesi istenmiştir.³⁶

Vatanın bütünlüğü ve milletin bağımsızlığı için gerekli kararların alınmasının zorunlu olduğu belirtilerek Meclis-i Mebusan'ın toplanması sağlanmış ve bu yönde Misak-ı Millî kararları aldırılmıştır. İstanbul'un işgal edilmesi ile birlikte kararların uygulanması için zaten bir meclis gibi çalışan Heyet-i Temsiliye'nin toplanma yeri ve millî teşkilatın nasıl olması gerektiği yönünde

³³ Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk, C.I*, s.373.

³⁴ Suat İlhan, *Harp Yönetimi ve Atatürk*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1987, s.57.

³⁵ Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, C.I*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1977, s.103-104.

³⁶ *ATASE Arşivi*, ATAZB, Kutu:11, Gömlek:6.

kolordu komutanlarından istenen görüş³⁷ sonrası Ankara'da, Büyük Millet Meclisi açılarak mücadelenin yeni bir safhaya geçmesi hızlandırılmıştır. Harekât-ı Milliye'nin inisiyatifi artık Heyet-i Temsiliye'de olduğundan sevk ve idarenin bir merkezden yapılması büyük önem taşımaktadır. Heyet-i Temsiliye vatanın kurtarılması gayesinde tüm işleri üzerine almıştır. Bu maksatla 24 Kasım 1919'da yayımladığı emir ile meydana getirilecek olan teşkilatların bütün mahalle ve köylere yayılması için çalışmalar yapılması gerektiği ve bu nedenle bütün kolordular ve bağlı birlikleri ile ahz-ı asker şubelerinin bu yönde çalışmalarını artırması³⁸ ve Millî Mücadeleye verdiği destekten dolayı da Fevzi Paşa'nın da Anadolu'ya geçmesi istenmiştir.³⁹

Heyet-i Temsiliye ile birlikte millet bilinçlendirilerek işgallere karşı Kuva-yı Milliye ile başlayan silahlı mücadelenin, düzenli birliklerle müşterek çalışması sağlanmış ve kolordulardaki komuta yapısının mücadeleden yana tutumu için çaba sarfedilerek merkezi hükûmetin kontrolüne fırsat verilmemiştir. Ancak harekâtın sadece Kuva-yı Milliye ile yürütülmesinin giderek yetersiz kalması üzerine Heyet-i Temsiliye, inisiyatifi kaybetmemek maksadıyla, İstanbul Hükûmeti'nden önce davranarak bazı askeri tedbirler almak zorunluluğunu görmüştür. Nitekim Yunan ileri harekâtının başlayarak işgal bölgelerini genişleteceği ve İzmir'i Yunanistan'a ilhak edeceği haberlerinin alınması⁴⁰ ve Batı Anadolu'da devam eden Kuvâ-yı Milliye harekâtının bölgede bulunan birlikler gibi sevk ve idaresinin sağlanmak istenmesi, ayrıca güneyde Fransız işgal sahasının da giderek genişlemesi üzerine askeri birliklerce millî müfrezelerin desteklenmesi gereği ve doğuda Ermenilere karşı yapılacak harekâtın tek elden plânlanması maksadıyla genel bir harekât plânına ihtiyaç duyulmuştur. Böylece Millî Mücadele'nin ilk askeri harekât plânı⁴¹ olarak adlandırılabilir plân, 9 Ocak 1920'de Heyet-i Temsiliye Reisi Mustafa Kemal Paşa'nın imzası ile

³⁷ ATASE Arşivi, ATAZB, Kutu:34, Gömlek:98.

³⁸ ATASE Arşivi, ATAZB, Kutu:6, Gömlek:79.

³⁹ ATASE Arşivi, ATAZB, Kutu:27, Gömlek:82.

⁴⁰ Kazım Özalp, *Millî Mücadele, C.I*, Türk Tarik Kurumu Yayınları, Ankara, 1998, s.81.

⁴¹ Cemil Özgül, *Heyet-i Temsiliye'nin Ankara'daki Çalışmaları*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1989, s.24.

yayımlanmıştır.⁴² Bundan sonra kolorduların ve bağlı birliklerinin yapacağı harekâtı ve alacağı tedbirleri göstermesi bakımından önemli bir aşamaya gelinmiştir. Plânda özellikle Batı Anadolu'daki birliklerin muhtemel bir Yunan taarruzuna karşı hazır olması ilk şarttır. Böylece artık İstanbul'un işgal altında olması nedeniyle bütün kolordular Heyet-i Temsiliye'nin kontrolüne girmiştir.

Plân, İtilaf Devletlerinin Sivas Kongresi kararlarına aykırı bir bildirimde bulunmaları ve buna karşı hükûmetin gerekli tedbirleri alamaması durumunda icra edilecektir.⁴³ Bu nedenle, Mustafa Kemal Paşa, gelişen durumlara göre değişebileceğini düşündüğü planı, Yunanların Batı Anadolu'yu tamamen ilhak etmeleri veya İtilaf devletlerinin Anadolu'da millî sınırları bozacak yeni bir girişimde bulunmaları halinde uygulanacak bir ihtimâlat plânı olarak görmektedir. Yayımlanması ile Millî Mücadele'nin gücü ortaya konmuş ve birliklerin hazırlıklı olması sağlanmıştır.⁴⁴

Büyük Millet Meclisi Hükûmeti Döneminde Hâkimiyet-i Milliye ve Harekât-ı Milliye

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 23 Nisan 1920'de açılması ile Heyet-i Temsiliye'nin denetim ve kontrolünde olan kolorduların sevk ve idaresi artık meclisin yönetiminde ve milletin iradesindedir. Müdâfâa-i Milliye Vekâleti ve Erkan-ı Harbiye-yi Umumiye Riyaseti'nin de kurulması ile Hâkimiyet-i Milliye ve Harekât-ı Milliye daha etkin ve süratli icra edilecektir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılması ile harekâtın düzenli birlikler ile yürütülmesi yönünde kararlar alınmaya başlanmış ve harekâtın temel esaslarından olan cephe düzenleri yeniden yapılarak ortaya çıkan ihtiyaçların planlanmasında daha etkili olunmaya başlanmıştır. Aynı zamanda TBMM'nde seçilmiş vekillerin kararların alınmasındaki desteği ve görüşleri mücadeleyi daha düzenli bir hale getirmiştir. Nitekim Yunan ordusunun ileri harekâtı karşısında Büyük Millet Meclisi Başkanı Mustafa Kemal

⁴² HTVD, Sayı:20, Vesika Nu.:519; *Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri*, s.168-175.

⁴³Celal Erikan, *Kurtuluş Savaşı Tarihi*, İş bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2008, s.111.

⁴⁴Celal Erikan, *Kumandan Atatürk*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2001, s.350.

Paşa, yanındaki bazı vekiller ile birlikte Eskişehir'de yaptığı toplantıda, Meclisin teşkilatlanmasını yapana kadar batıda Yunan taarruzuna karşı Batı Anadolu sahillerinden başlayarak içerilere kadar devam eden, Kastamonu ve Ankara'yı dışarıda bırakan fakat Konya ve Sivas'ı içine alan Karadeniz ve Akdeniz arasında bir savunma bölgesi teşkil edilecek şekilde Batı Cephesi Komutanlığı kurularak Ali Fuat Paşa'nın; Doğu Cephesine ise Doğu Cephesi Komutanlığı kurularak Kazım Karabekir Paşa'nın getirilmesini düşündüğünü belirtmiştir.⁴⁵ 23 Haziran 1920'de de Batı Cephesi Komutanlığı kurularak Türkiye Büyük Millet Meclisi'nden çıkan bir kararname ile⁴⁶ Batı Anadolu'da bir türlü gerçekleştirilemeyen tek komuta esaslı sağlanmıştır.⁴⁷

Doğu cephesinde ise Kazım Karabekir Paşa'nın zamanında yaptığı değerlendirmeler sonucu harekâta karar verilmiş ve 13 Haziran 1920 tarihinde de "15.Kolordu Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın Doğu Cephesi Komutanlığına tayin olduğu, Türkiye Büyük Millet Meclisi Bakanlar Kurulu kararı ile tebliğ ve ilan olunur. Kazım Karabekir Paşa, Doğu Cephesinde bulunan bütün sivil ve askeri makamlar üzerinde seferdeki Ordu Komutanı yetkisine haizdir." denilerek Doğu Cephesi Komutanlığı teşkil edilmiştir.⁴⁸

Güney cephesinde ise Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılması ile yeni birliklerin teşkil edilmesi, her cephede sorumlu komutanlık esasının getirilmesi ve bir kısım birliklerin Batı cephesine sevk edilmesi nedeniyle yeni bir düzenleme yapılmasına ihtiyaç duyulmuştur. Buna göre, 26 Haziran 1920 tarihinde Bakanlar Kurulu kararı ile Güney Cephesi ikiye bölünerek Adana Cephesi ve Elcezire Cephesi teşkil edilmiş⁴⁹ ve Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Riyâseti tarafından kararname onaylanarak 19 Aralık 1920 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne gönderilmiştir.⁵⁰ Yapılan

⁴⁵ Ali Fuat Cebesoy, *Millî Mücadele Hatıraları*, Temel Yayınları, İstanbul, 2000, s.465-466.

⁴⁶ *CDA Arşivi*, 30-18-1-1, Kutu:1, Gömlek:3, Sıra:19.

⁴⁷ *Türk İstiklâl Harbi, Batı Cephesi, C.II-2*, s.281-282.

⁴⁸ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Cilt.2, Devre 1; *ATASE Arşivi*, İSH., Kutu:747, Gömlek:173.

⁴⁹ *Türk İstiklâl Harbi, Güney Cephesi, C.IV*, Genelkurmay Harp Tarihi Dairesi Resmi Yayınları, Ankara, 1966, s.161-163.

⁵⁰ *CDA Arşivi*, Kutu:45, Gömlek:291, Sıra:4-1

bu düzenlemelerle birlikte harekât sahasının genel çerçevesi de ortaya çıkmıştır.

Millî Mücadelenin askeri yönü bir taraftan bir harekât planı ile belirlenirken bir taraftan da cephe düzenlemeleri ile kolordu teşkilatlanmaları sağlanmakta ve komuta sistemi oluşturularak sevk ve idare esasları belirlenmektedir. Kuva-yı Milliye, bu çalışmalar yürütülürken artık mücadelenin asıl kuvveti olmaktan çıkmıştır. Nitekim Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılması ile Kuvâ-yı Milliye'nin denetim ve kontrolü ile kolorduların düzenlenmesi tek elden yapılmaya başlanmış ve bu sorumluluğu üzerine almıştır. 2 Mayıs 1920'da İcra Vekilliği'nin teşkil edilmesi ile Vekiller Heyeti'nin içerisinde Millî Mücadelede askeri sevk ve idarenin esasları ile emir-komutada bütünlüğü sağlayacak ve düzenli birliklerin konuş, kuruluş ve harekâtına ait esasları belirleyecek ve işe, donatım ve asker alma işlerini düzenleyecek bir kurumun varlığına duyulan ihtiyaç üzerine Millî Müdafaa Vekâleti ile Erkân-ı Harbiye-i Umûmîye Vekâleti teşkil edilmiştir.⁵¹ 4 Mayıs 1920'de yayımlanan bir genelge ile de *"Emir-komuta yetkisi, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin manevi varlığından ayrılmaz, bu işleri meclisçe seçilmiş, İcra Vekilleri arasında bulunan Erkân-ı Harbiye-i Umûmîye Riyaseti Vekili, Meclis adına yürütür."*⁵² şeklinde yeni bir düzenleme yapılmıştır.

Kuva-yı Milliye'nin yetersiz kalması ve teşkil edilen cephelere kuvvet takviye edilmesi ihtiyacının doğması üzerine TBMM'nde 24-27 Kasım 1920 tarihlerinde Dâhiliye Vekâleti'nin aldığı bir karar ile Kuvâ-yı Milliye müfrezeleri lağvedilerek sadece iki birlik halinde 1. ve 2.Kuvve-i Seyyare birliklerinin devamına karar verilmiştir.⁵³ Ancak devam eden itaatsizlikleri ve bölgedeki mülki teşkilatların bilgilendirmeleri üzerine 27 Aralık 1920 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin kararı ile *"1.Kuvve-i Seyyare'nin kayıtsız şartsız Büyük Millet Meclisi'nin kanuniyetine, nizam ve emirlerine tabi olduğu ve itaatle mükellef olup askeri yönden bağlı olduğu ve emri*

⁵¹ TBMM ZC, Devre 1, Cilt.1, s.185-186.

⁵² C. Erikan, *Kurtuluş Savaşı Tarihi*, s.152., 18 Kasım 1920'de yayınladığı bildiriye ise *"Emir-komuta yetkisi TBMM manevi varlığından ayrılmaz."* şeklinde belirtilmiştir.

⁵³ CDA Arşivi, 30-18-1-1, Kutu:1, Gömlek:12, Sıra:1., HTVD, Sayı.113, Vesika Nu.:4194.

altında bulunduğu kumandanlık tarafından gereğinin yapılması” bildirilmiştir.⁵⁴

Alınan tüm bu kararlarda Hâkimiyet-i Milliye'nin giderek etkisi artmaktadır. Ordunun sevk ve idaresinde komutanlık karargâh merkezi olarak Erkan-ı Umumiye-yi Harbiye Riyaseti'nin teşkil edilmesi ve ordunun bütün ihtiyaçlarının Millî Müdafaa Vekâleti tarafından karşılanması milletin ortaya koyduğu mücadelenin meşruluğunu göstermesi bakımından da önemlidir. 1921 yılına kadar tüm cephelerde işgal ve ilerleme devam etmiş ancak TBMM'nin aldığı kararlar ile Harekât-ı Milliye'nin sevk ve idaresinde önemli gelişmeler de kaydedilmiştir. Her şeyden önce cephelerdeki sorumluluk sahaları ve emir-komuta ilişkileri yeniden düzenlenmiş, düzenli birlik harekâtına geçilmiş ve ayaklanmalar bastırılmıştır.

Bununla birlikte dış siyasette istikrarlı bir politika izlenmesinin yanında Misak-ı Millî kabul edilerek Sevr reddedilmiştir. İçerde sağlanan bu güç, Harekât-ı Milliye'nin başarısını da beraberinde getirmiştir. Nitekim Doğu Cephesi'nde Ermenilere ve Güney Cephesi'nde Fransız ve İngilizlere karşı elde edilen başarılar ile birlikte Batı Cephesi'nde Birinci ve İkinci İnönü muharebeleri ile başlayan ve Kütahya-Eskişehir Muharebeleri sonunda geri çekilme harekâtı sonucunda Sakarya Meydan Muharebesi ile Yunan ordusunun savaşma azim ve iradesi kırılmış ve Başkomutanlık Meydan Muharebesi ile nihai zafer elde edilmiştir. 1922 yılı sonu itibarıyla Harekât-ı Milliye, belirlediği hedefini zaferle sonuçlandırmıştır.

Harekât-ı Milliye'nin en büyük ve sonuç alıcı muharebeleri, Sakarya Meydan Muharebesi ile Başkomutanlık Meydan Muharebesi olmuştur. Sakarya Meydan Muharebesi ile stratejik savunma safhası sona ermiş ve stratejik taarruz dönemi başlamıştır. Başkomutanlık Meydan Muharebesi'nde taarruz, karşı taarruz şeklinde değil genel taarruz şeklinde planlanmış ve icra edilmiştir. Bu taarruzun başarısı diğer ifade ile Harekât-ı Milliye'nin başarısı, Hâkimiyet-i Milliye'nin de başarısı olmuştur. Milletın egemenliğı bu büyük meydan muharebesi ile devam etmiştir.

⁵⁴ CDA Arşivi, 30-18-1-1, Kutu:2, Gömlek:25, Sıra:11

Millî Mücadele bakımından bu dönem, Türk İnkılâbı'nın temellerinin atılması bakımından önemli gelişmelerin kaydedildiği bir evredir. Bir taraftan tüm cephelerde Harekât-ı Milliye icra edilmiş diğer taraftan Hâkimiyet-i Milliye etkili bir şekilde devam ettirilmiştir. Nitekim Anayasa'nın kabulü ve Saltanatın kaldırılması dönüm noktasıdır. Bu hazırlayıcı gelişmelerden sonra Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanması ve Cumhuriyet'in ilan edilmesi Hâkimiyet-i Milliye'nin en büyük sonuçlarından biri olmuştur.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Kuruluşunda Türk İnkılâbı Düşüncesi

Mustafa Kemal'in önderliğinde Hâkimiyet'in ve Harekât'ın millî bir nitelikte ve birbirleri ile uyumlu bir şekilde dört yılı aşkın bir sürede başarı ile tamamlaması Türk İnkılâbı düşüncesinin hazırlık safhasını meydana getirmiştir. Bu safhada, gelişen ve yerleşmesine gayret edilen Türklük hissiyatına sahip bir millet oluşumu, bu milletin hâkimiyetine dayalı bir yönetim ve bunun korunması için de meşruiyeti olan güçlü bir savunma yapısı kendini göstermektedir. Türk İnkılâbı'nın diğer sosyal, ekonomik ve siyasi alanda yapılan değişiklikleri bu esas yapıyı tamamlamaktadır. O halde Türk İnkılâbı'nda temel değerler "var olmak ve korumak" üzerine de bina edilebilir. Diğer bir ifade ile milletin hâkimiyeti ve hâkimiyetin devamlılığı için gücün muhafazası öne çıkmaktadır.

Atatürk 5 Kasım 1925'te Ankara Hukuk Fakültesi'nin açılışında yaptığı konuşmasında Türk İnkılâbı'nın tanımını ve dayandığı ana fikirleri: *"Türk İnkılâbı nedir? Bu inkılâp, kelimenin vehleten imâ ettiği ihtilâl manasından başka, ondan daha vâsi bir tahavvülü ifade etmektedir. Bugünkü devletimizin şekli, asırlardan beri gelen eski şekilleri bertaraf eden en mütekâmil tarz olmuştur. Millet, idame-i mevcudiyet için efradı arasında düşündüğü rabita-i müştereke, asırlardan beri gelen şekil ve mahiyetini tebdil etmiş, yani millet, dini ve mezhebi irtibat yerine, Türk milliyeti rabitasıyla efradını toplamıştır. Millet, beynelmilel umumi mücadele sahasında sebab-i hayat ve sebab-i kuvvet olacak iklim ve vasıtanın ancak muasır medeniyette bulunabileceğini, bir hakikat-i sabite olarak umde ittihaz eylemiştir... Çok milletin halas ve itilâ mücadelesinde mütehevvir oldukları görülmüştür. Fakat bu tehevvür Türk milletinin şuurlu tehevvürüne benzemez. Bahsettiğim büyük inkılâp yolunda Türk milletinin şimdîye kadar sarfettiği mesai, dahili ve harici erbabı kasda*

karşı yorulmaz, yıpranmaz mücadeleler içinde ve bizzat irade-i milliyenin mukavemetberendaz tatbikatı sahasında ve erbabı hukuk elinde bulunan kanunların ve müdevvenatın vücudundan kasden tecahül ederek evveleminde Türk millet ve devletinin yeni şekli mevcudiyetini bilamel meydana çıkarmak uğrunda geçmiştir...”⁵⁵ şeklinde açıklamaktadır.

Türk İnkılâbı, derin bir değişimi ifade etmektedir. Bu değişimin kökleri, Türk tarihinden gelmekte ve millet, Türk milliyeti duygusu ile birbirine bağlanarak bu yoldaki çabasının karşısında olanlarla sürekli mücadele etmektedir. Diğer bir ifade ile Türk İnkılâbı'nda, Türklük şuuruna erişmiş bir millet, bunu bozmaya çalışanlara karşı yaptığı sürekli bir mücadelede kendini bulmaktadır.

Mustafa Kemal, Türk İnkılâbı'nda izlenecek yolu ise, *“Tezahür eden Millî Mücadele, harici istilaya karşı vatanın kurtuluşunu yegâne hedef saydığı halde, bu Millî Mücadelenin muvaffakiyete erdikçe safha, safha bugünkü devre kadar millî hâkimiyet idaresinin bütün esaslarını ve şekillerini tahakkuk ettirmesi tarihin tabii, zaruri ve önüne geçilemez icaplarındandı.”⁵⁶ şeklinde izah etmektedir.*

Görüldüğü üzere, hâkimiyet-i milliye daha Millî Mücadelenin başında hedef olarak konulmuş ve hayata geçirilmesi için safhalara dayalı bir yöntem uygulanmıştır. Bu uygulamanın ise tarihin zorunlu kıldığı bir gerekçe olduğunun belirtilmesi millî hissiyatın daima yaşayacağı anlamına gelmektedir.

Türk İnkılâbı'ndaki bu düşünce yapısı Millî Mücadele'nin başlangıcında çok açık bir şekilde görülmektedir. Mustafa Kemal Paşa'nın Millî Mücadeleyi başlattığı ilk günlerde daha Samsun'da iken açıkladığı *“Türklüğün yabancı yönetimine tahammül edemeyeceği ve milletin, birlik içerisinde Hâkimiyet-i Milliye esasını Türklük duygusunu hedef alarak gerçekleştireceği”* yönündeki ifadesi Millî Mücadele'nin ana ilkesi olduğu gibi Türk İnkılâbı'nın da felsefesinin temeli olmuştur. Türk Milleti'nde Türklük duygusunun hissedilmesi Millî Mücadele süresince zinde tutulmuş ve Millî Mücadele sonunda ise bu hissin, bilinç halinde devam etmesi Türk İnkılâbı'nda ortaya çıkmıştır. Nitekim Mustafa Kemal Samsun'dan itibaren bütün konuşmalarında, talimat, direktif ve beyan-

⁵⁵ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, C.II, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1989, s.249.

⁵⁶ Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk, C.I*, s.41-43.

namelerinde; millet, irade-i milliye, hâkimiyet-i milliye, millî vicdan, milliyet, Harekât-ı milliye ve milliyetperverlik kavramlarını imparatorluk enkazı üzerine kurmak istediği Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin temel esasları olarak kullanmıştır.⁵⁷

Türk İnkılâbı'nın diğer inkılâplarla bir karşılaştırması yapıldığında temelinde yer alan millet hâkimiyeti esasları daha belirgin bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Nitekim Atatürk, böyle bir karşılaştırma yaparak, "*Hâlbuki bizim inkılâbımız, usul-ü meşrutiyeti dahi hürriyet ve istiklali millet için kâfi görmez ve bila kaydı şart hâkimiyet-i milletin uhdesinde tutan esaslı bir umdeye istinat eder. Bu umdenin taalluk ettiği şekil hiçbir vakitte eski eşkâl ile mukayese kabul etmez*" diyerek millî hâkimiyetin esasını millette görmektedir.⁵⁸

1923'te Konya Türk Ocağı'nda yaptığı bir konuşmada ise; "*Bir milliyet prensibi vardır, bir de onu dağılmaya sevk etmek isteyen nazariyat vardır. Lakin milliyet nazariyesini, milliyet fikrini, milletlerdeki milliyet mefkûresini dağıtmaya çalışan nazariyelerin dünya üzerinde tatbik kabiliyeti bulunamamıştır. Çünkü tarih, vukuat, hadisat ve müşehadat, insanlar ve milletler arasında hep milliyetin hâkim olduğunu göstermiştir. Ve milliyet prensibi aleyhindeki büyük mikyasta fiili tecrübelerle rağmen yine milliyet hissini öldürülemediği ve onun yine yaşadığı görülmektedir*"⁵⁹ ifadeleri Türk İnkılâbı'nın hareket noktası olmuştur.

Burada milliyet hissini yok etmek ve dağıtmak isteyen nazariyelere karşı mücadele verilmesi gerektiği çok açık bir şekilde ifade edilmektedir. Milliyet hissini yok etmeye yönelik saldırılara karşı milletin uyanık olması yönünde uyarılar yapılmaktadır. Millî Mücadele döneminde öncelikle Türklük hissiyatı yaratılmak istenmiştir. Kongrelerde ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde alınan kararlar bu yöndedir. Türk milletinin farklılığı ve yaşamını kendi belirleyeceği esaslar üzerinden yürütmesi meşru bir hak olarak ortaya konmuştur. Nitekim Atatürk tarafından kabul gören milliyet prensibi: "*Bir milletin diğer milletlere nisbetle tabii veya müktesep hususi karakterler sahibi olması diğer milletlerden farklı bir uzviyet*

⁵⁷ Peyami Safa, *Türk İnkılâbı'na Bakışlar*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1996, s.49.

⁵⁸ Enver Ziya Karal, *Atatürk'ten Düşünceler*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1956, s.43.

⁵⁹ P. Safa, *Türk İnkılâbı'na Bakışlar*, s.49-50.

teşkil etmesi, ekseriya onlardan ayrı olarak onlara muvazi inkişafa sai bulunması keyfiyetine milliyet prensibi denir. Bu prensibe göre her fert ve her millet kendi hakkında hüsnüniyet, topraklarına bizzat kayıtsız tesahup talep etmek hakkına ve hürriyetine sahiptir. Bu düstur, bize hangi milletlerin hür, hangilerinin hürriyetinden şu veya bu şekilde mahrum olduklarını, yani millet namına taşımağa layık olmadıklarını kolaylıkla gösterir."⁶⁰ olarak açıklanmıştır.

Milliyet prensibi hissiyatın oluşmasında kavramsal bir açıklama sunmaktadır. Ancak hissiyatın varlığını harekete geçirecek diğer bir ifade ile farkındalığın yaratılmasını sağlayacak bir düşünce ortamına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu düşünce ortamı, milletlerin tarihinde en tesirli rolü oynamış olan bir manevi kuvvetin ortaya çıkması ve sürdürülmesi ile kendini gösterir⁶¹

*"Türk Milliyetçiliği, terakki ve inkişaf yolunda ve beynelmilel temas ve münasebetlerde, bütün muasır milletlere muvazi ve onlarla bir ahenkte yürümekle beraber Türk içtimaî heyetinin hususi seciyelerini ve başlıbaşına müstakil hüviyetini mahfuz tutmaktır."*⁶² Atatürk tarafından bu şekilde tanımlanan Türk Milliyetçiliği, Türk milletine ait özellikler çerçevesinde ifade edilmiştir.

Türk Milliyetçiliğinin ilerleme ve gelişmeyi hedeflediği⁶³ aynı zamanda uluslararası ilişkilerde bütün milletlerle birlikte aynı medeni dünyada yer alırken Türklüğün kendine has özelliklerini muhafaza etmesi gerektiği belirtilmektedir. Yine bu tanımda yer alan "hüviyeti mahfuz tutmak" temel fikir olarak ortaya çıkmaktadır. Yani Türklük bilincini kaybetmemek ve korumak esas olarak belirlenmiştir. Türk İnkılâbı'nda yer alan bu nitelikler, Millî Mücadele döneminde oluşan millî hâkimiyet ve millî harekât ile doğrudan ilgilidir. Çünkü devletin bekasında milletin hâkimiyeti milliyet duygusuna sahip fertlerin varlığı ile olacaktır. Bu varlığın muhtemel saldırılar karşısında korunması⁶⁴ ise yapılacak harekâtın

⁶⁰ Afet (İnan), *Vatandaş İçin Medeni Bilgiler, C.I*, Devlet Matbaası, İstanbul, 1933, s.18.

⁶¹ Sadri Maksudi Arsal, *Milliyet Duygusunun Sosyolojik Esasları*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1955, s.191.

⁶² Afet (İnan), *Vatandaş İçin Medeni Bilgiler, C.I*, s.19.

⁶³ Erol Güngör, *Dünden Bugünden Tarih-Kültür ve Milliyetçilik*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1999, s.157.

⁶⁴ Remzi Oğuz Arık, *Türk İnkılâbı ve Milliyetçiliğimiz*, Ayrıldız Matbaası, Ankara, 1958, s.25-26.

milliliği ile olacaktır. Bunu gerçekleştirecek asıl unsur Türk Ordusu⁶⁵ olmakla beraber eğitim ve öğretimin de millî bir yapıda olması savunmanın temel nitelikleridir. Atatürk'ün bu konu ile ilgili ifadeleri tamamlayıcı niteliktedir: *“Türkiye Cumhuriyeti yalnız iki şeye güvenir. Biri millet kararı, diğeri en elim ve müşkül şerait, içinde dünyanın takdiratına bihakkın kesbi liyakat eden ordumuzun kahramanlığı, bu iki şeye güvenir.”*⁶⁶

Millet kararı, doğrudan hâkimiyet-i milliyeyi ifade etmekte ve ihtiyaç duyulduğunda bu kararın arkasında duran ve koruyanın da Türk ordusu olduğu belirtilmektedir. Bunun en açık ispatı Türk İstiklal Harbi'dir. Atatürk, Türk İnkılâbı ve Türk İstiklal Harbi arasındaki bağı şöyle açıklamaktadır: *“İstiklal savaşı ve Türk İnkılâbı, her hamlesinde milletimizin yüksek siyasi ve medeni karakteri ile memleket ideolojilerindeki şuurlu birliğine dayanarak muvaffak olmuştur.... Dün ve bugün olduğu gibi yarın dahi memleket ve millet için yegâne kudret, ikbal ve refah kaynağı olan inkılâp prensiplerinin ve Cumhuriyet rejiminin tatbikatı üzerinde fikir ve el birliğinin tezahürleri görülecektir.”*⁶⁷

İstiklal Harbi'nin, Türk İnkılâbı içerisindeki özel yeri, millî bir harekât olmasındandır. Aralarındaki bütünlüğün kaynağı ise İstiklal Harbi'ndeki, “yüksek siyasi ve medeni karakter”, Türk İnkılâbı'nda ise “memleket ideolojilerindeki şuurlu birlik” anlayışıdır. Türk ordusunun her bir ferдинin sahip olduğu yüksek siyasi ve medeni karakterin adı hiç şüphesiz Türklük hissiyatından gelmektedir. Bu hissiyatın beslediği ideolojik şuurlu birlik ile de Türk Milliyetçiliği tarif edilmektedir.

Mustafa Kemal Paşa, Türk İnkılâbı'na ve onun fikir yapısını oluşturan Türk Milliyetçiliğine karşı olanlar ve onu yok etmek isteyenler için yapılacak mücadelenin yöntemini de ifade etmektedir. Nitekim Konya Türk Ocağı'nda 20 Mart 1923'de yaptığı konuşmada bunu çok açık izah eder: *“Mevcudiyet-i milliyemize düşman olanlarla dost olmayalım. Böylelerine karşı bir Türk şairinin dediği gibi, -Türküm ve düşmanım sana, kalsam da bir kişi- diyelim. Düşmanlarımıza bu hakikati ifade ettiğimiz gün kanaatimize,*

⁶⁵ İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milliyetçiliğinin Meseleleri*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2013, s.221-222.

⁶⁶ Atatürk'ün *Söylev ve Demeçleri*, C.II, s.176.

⁶⁷ E. Z. Karal, *Atatürk'ten Düşünceler*, s.43.

*mefkûremize, istikbalimize yan bakan her ferdi düşman telakki ettiğimiz gün, millî benliğe uzanacak her eli şiddetle kırdığımız gün, halâs-ı hakikiye vasil olacağız. Ve sizler gibi münevver, azimli, imanlı gençler sayesinde bu halâsa vasil olacağımıza emin olabiliriz.”*⁶⁸ Diğer bir ifadesinde ise *“Memleketin ve inkılâbın içeriden ve dışarıdan gelebilecek tehlikelere karşı masuniyeti için, bütün milliyetçi ve cumhuriyetçi kuvvetlerin bir yerde toplanması lazımdır”*⁶⁹ şeklindeki açıklaması, milletin Türklük duygusu vasıtasıyla sahip olduğu milliyetçi düşünce ile milletin hakimiyetinin temsil edildiği cumhuriyetin ayrılmaz bir bütün olduğu belirtilmektedir. Bu durumun inkılâp anlayışı içerisinde ve belirlenen hedef doğrultusunda muhafaza edilmesi gerektiği de belirtilmiştir: *“İnkılâbın hedefini kavramış olanlar daima onu muhafazaya muktedir olacaklardır.”*⁷⁰ Atatürk, 27 Ekim 1922’de Bursa’da öğretmenlere yaptığı bir konuşmasında ise *“İki parça halinde yaşayan milletler zayıftır, marizdir. Çocuklarımıza ve gençlerimize vereceğimiz tahsilin hududu ne olursa olsun onlara esaslı olarak şunları öğreteceğiz:*

1. Milletine,
2. Türkiye Devleti’ne,
3. Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne,

*düşman olanlara mücadele esbap ve vesaitiyle mücehhez olmayan milletler için hakkı beka yoktur. Mücadele lazımdır.”*⁷¹ diyerek Türk Milleti’nin varlığının egemenliğe ve mücadeleye dayandığını ve ilelebet sürdüreceğini belirtmiştir. Bu, Millî Mücadele ile başlayan ve Türk İnkılâbı ile düşünce yapısı oluşturulan Hâkimiyet-i Milliye ile Harekât-ı Milliye’nin canlılığını koruduğunu göstermektedir.

Sonuç

Türk milletinin iradesinin temsil edildiği Türkiye Büyük Millet Meclisi ve onun yönetimindeki Türk Ordusu’nun gerçekleştirdiği Türk İstiklal Harbi, Türk İnkılâbı’nın da temel iki değeri ve esasıdır. Bu iki değeri birbirine bağlayan Türklük hissiyatı ve onun düşünce

⁶⁸ Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, C.II, s.147.

⁶⁹ Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, C.III, s.130.

⁷⁰ E. Z. Karal, *Atatürk’ten Düşünceler*, s.44. 1925 yılında yaptığı bir konuşma 10 Kasım 1949’da Cumhuriyet gazetesinde yayımlanmıştır

⁷¹ Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, C.I-III, s.49.

zeminini oluşturan Türk milliyetçiliği, başlangıç ilkeleri olarak Türk İnkılâbı'nın dinamik yapısını ve gelişmesini sağlamıştır.

Bu iki güç, 29 Ekim 1923'te Cumhuriyeti kurarak Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin ilelebet payidar kalacağını ilan etmiştir. Düşünce alanını ve yeteneğini Türk milliyetçiliğinden, hareket alanı ve yeteneğini ise Türk ordusundan alan Türk İnkılâbı, kendisine belirlediği muasır medeniyetin üzerine çıkma hedefini gerçekleştirme amaç ve gayreti ile çağın gerektirdiği sosyal, ekonomik ve siyasi düzenlemeleri Türk kültürü esasları ölçüsünde uygulama azim ve iradesini göstermektedir. Bu azim ve bilinçle yetişen Türk gençliği ise bu değerleri koruyacak ve Mustafa Kemal Paşa'nın 19 Mayıs 1919'da başlattığı Türk'ün bağımsızlık mücadelesini her şart ve durumda fikri bir zemine kavuşturduğu Türk İnkılâbı ile devam ettirecektir.

Kaynakça

- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri (CDA)
Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi (ATASE).
 Atatürk Özel Koleksiyonu, (ATAZB)
Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi (ATASE). Türk
 İstiklal Harbi Koleksiyonu, (İSH)
 TBMM Zabıt Ceridesi, Devre. 1, Cilt.1,
 TBMM Zabıt Ceridesi, Devre. 1, Cilt.2,
 Mehmet Faik. (1305). *Askeri Harekât-ı Sagire*, İstanbul: Mekteb-i Fünun
 Harbiye-yi Şahane Matbaası.
 İnan, A. (1933). *Vatandaş İçin Medeni Bilgiler*. (Cilt I). İstanbul: Devlet
 Matbaası.
 Akşin, S. (2004). *İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele*. (Cilt I). İstanbul: İş
 Bankası Kültür Yayınları.
 Arsal, S. M. (1955). *Milliyet Duygusunun Sosyolojik Esasları*. İstanbul:
 Ötüken Yayınları.
 Bıyıklıoğlu, T. (1992). *Trakya'da Millî Mücadele*. (Cilt I). Ankara: Türk Tarih
 Kurumu Yayınları.
 Cebesoy, A. F. (2000). *Millî Mücadele Hatıraları*. İstanbul: Temel Yayınları.
 Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk*. (Cilt I). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
 1989.

- Güngör, E. (1999). *Dünden Bugünden Tarih-Kültür ve Milliyetçilik*. (10. Baskı) İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Karal, E. Z. (1956). *Atatürk'ten Düşünceler*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Kafesoğlu, İ. (2013). *Türk Milliyetçiliğinin Meseleleri*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Erikan, C. (2001). *Kumandan Atatürk*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Erikan, Celal, *Kurtuluş Savaşı Tarihi*, İş bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2008.
- İlhan, S. (1987). *Harp Yönetimi ve Atatürk*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Özalp, Kazım, *Millî Mücadele, C.I*, Türk Tarik Kurumu Yayınları, Ankara, 1998.
- Özgül, C. (1989). *Heyet-i Temsiliye'nin Ankara'daki Çalışmaları*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Safa, P. (1996). *Türk İnkılâbı'na Bakışlar*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Selek, S. (2002). *Millî Mücadele, Ulusal Kurtuluş Savaşı*. (Cilt I). İstanbul: Örgün Yayınevi.
- Tansel, S. (1977). *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*. (Cilt I). Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- (Yazar yok). (2006). *Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- (Yazar yok). (1989). *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*. (Cilt II). Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- (Yazar yok). (1999). *Türk İstiklal Harbi, Batı Cephesi*. (Cilt II). Ankara: Genelkurmay Başkanlığı Yayınları.
- (Yazar yok). (1966). *Türk İstiklal Harbi, Güney Cephesi*. (Cilt IV), Ankara: Genelkurmay Harp Tarihi Dairesi Resmi Yayınları.

Düşünce Dünyasında
Türkiz
ULUSAL HAKEMLİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Yayın Şartları

Dergiye gönderilecek yazılar, işlediği konuya yeni bir boyut getirecek şekilde özgün ve daha önce hiçbir yayın organında yayınlanmamış olmalıdır.

Makaleler, dipnotlar dâhil 6.000-10.000 kelime; kitap tahlilleri ise 1500-2000 kelime arasında olmalıdır. Makaleler Microsoft Word programında Times New Roman karakterinde ve 1,15 satır aralığıyla yazılmalı; metin için 12 punto, dipnotlar için ise 10 punto kullanılmalıdır.

Dergiye gönderilen bir makalenin yayımlanması Yayın Kurulu tarafından uygun görüldüğü takdirde sözkonusu yazı ivedilikle değerlendirilmek üzere iki hakeme gönderilir. Hakemlere yazar adı, yazarlara ise hakem adı bildirilmez. Hakem raporlarından birinin olumlu, diğerinin olumsuz olması hâlinde, üçüncü bir hakeme gönderilir ve bu sonuca göre Yayın Kurulu tarafından yazıların yayımlanması hususunda karar verilir.

Dergide yayınlanan yazıların tüm telif hakları, TASAV tarafından belirlenecek telif ücretinin yazara ödenmesiyle birlikte TASAV'a geçmiş olur. Yazının tamamının başka bir yayın organında yayınlanması TASAV'ın iznine tâbidir.

Makalelerde, kullanılan kaynakların alfabetik olarak sıralandığı kaynakçanın, dipnotların ve diğer şekil şartlarının aşağıdaki yazım kurallarına uygun şekilde hazırlanması gerekmektedir.

Yazım Kuralları ve Biçimsel Şartlar

1. İmla: Dergiye gönderilen yazılar, Türk Dil Kurumu'nun Yazım Kılavuzu'na (kısaltmalar dâhil) uymak zorundadır. Yabancı sözcükler yerine olabildiğince Türkçe sözcükler kullanılmalıdır.

2. Başlık: Başlık, içerikle uyumlu olarak en çok 10-15 sözcükten ibaret tamamen büyük harfle, koyu (bold) ve 12 punto olmalıdır. Ara başlıklar, bölüm başlıklar ve alt başlıklar sadece ilk harfleri büyük olacak şekilde, 11 punto ile koyu yazılmalıdır.

3. Yazar adı ve adresi: Makale yazarı, ad ve soyadı ile unvanını yazı başlığının altına (*) işaretini belirterek yazılmalıdır. Bu işaret, dipnotta gösterilecek, makale yazarının kurumu ve unvanı yazılacaktır. Herhangi bir kurumda görev yapmayan yazarlar, konumuna uygun sıfatları kullanılmalıdır: Araştırmacı, yazar vb.

4. Özet ve anahtar sözcükler: Makalelere Türkçe özet ve anahtar kelimeler ile İngilizce özet (*abstract*) ve İngilizce anahtar kelimeler (*keywords*) eklenmelidir. Özetler 100 kelimeyi aşmamalı, anahtar kelimeler beş adetle sınırlandırılmalıdır.

5. Ana metin: Yazılar, Times New Roman tipi ile 12 punto büyüklüğünde ve 1,15 satır aralığıyla yazılmalıdır. Alıntılar italik harflerle ve tırnak içinde verilmeli; beş satırdan uzun alıntılar ise satırın sağından ve solundan birer santimetre içeride, blok hâlinde ve tek satır aralığıyla yazılmalıdır.

6. Sayfa Numarası: Yazılara sayfanın sonunda düz sayılarla (1,2...) numara verilmelidir.

7. Kaynak gösterme: Metin içinde yapılan göndermeler soyadı, basım yılı, gerektiğinde sayfa numarası parantez içinde belirtilmelidir: (Özbay 2010), (Özbay 2010: 163). Yazarın aynı yıl yayımlanmış birden çok eserine gönderme yapılmışsa (Altın 2010a Altın 2010b); birden çok kaynağa gönderme yapılmışsa (Erkin 2008, Canbel 2009) şeklinde belirtilmelidir. Birden çok yazar adı yazılmalı ve “vd” kısaltması kullanılmalıdır: (Koçak vd. 2005) Dipnotlar yalnızca açıklamalar için kullanılmalı, sayfa altında ve numaralandırılarak gösterilmelidir. Herhangi bir internet adresine yapılan göndermelerde bu adresler kaynaklar arasında verilmeli ve indirme tarihi belirtilmelidir:

8. Kaynakça: Yararlanılan kaynaklar, yazının sonunda “Kaynakça” bölümünde, APA 6.0 stili kullanılarak 10 punto alfabetik sıra ile verilmelidir. Örnek olarak:

Tek yazarlı kitap:

Gökalp, Z. (1997). *Türkçülüğün Esasları*. İstanbul: İnkılap Kitapevi.

Çeviri kitap:

Hoy, W. K. ve Miskel, C. G. (2010). *Eğitim Yönetimi*. (çev. S. Turan), Ankara: Nobel.

İki yazarlı kitap:

Kıran, Z. ve Kıran, E. (2001). *Dil Bilimine Giriş*. Ankara: Seçkin Yayınları.

Üç yazarlı kitap:

Andıç, F., Andıç, S. ve Koçak, M. (2010). *İbn Haldun: Hayatı ve Eserleri Üzerine Düşünceleri*. Ankara: Kadim Yayınları.

Üçten çok yazarlı kitap:

Korkmaz, Zeynel vd. (2001). *Türk Dili ve Kompozisyon Bilgileri*. Ankara: Yargı Yayınları.

Derleme kitap içinde bölüm:

Altan, S. (2013). “Osmanlı’ya Doğudan Bakmak: 20. Yüzyıl Dönümünde Çin’de Osmanlı Algısı ve Milliyetçilik”. *Türkiye’de Çin’i Düşünmek*. S. Esenbel, İ. Togan ve A. Atlı (Der.). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 90-115.

Birden çok baskısı olan kitap

Hacıb, Y. H. (2017), Kutadgu Bilig. (Çev. A. Çakan), 3. Basım, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Birden çok ciltli kitap:

Ögel, B. (1971). *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*. Cilt 2. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.

Tek yazarlı makale:

Sarıkaya, Y. (2014). Ağustos 2008 Savaşı Sonrasında Gürcistan Dış Politikası. *Karadeniz Araştırmaları*, 31(31): 1-16.

Yayımlanmamış tez:

Aydın, G. (2008). *Orhan Türkođan'ın Devlet Anlayışı*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Elektronik kaynak:

Duman, B. (2017). ABD Irak'ı İran'a kaptırmak istemiyor. *Al Jazeera Türkiye*, 9 Mart 2017, <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/abd-iraki-irana-kaptirmak-istemiyor> (erişim: 10.04.2017).